

VIGILIA

1995 / 4



A hitvitától a párbeszédig

LADOCSI GÁSPÁR, J. PETRINO ÉS FILA BÉLA ÍRÁSA

Békés Gellért és Németh Sándor disputája

PILINSZKY JÁNOS: **Naplójegyzetek I.**

SZENNAY ANDRÁS: **A teológia nem múzeumi emlék**

LUKÁCS LÁSZLÓ:	A hitvitától a párbeszédig	241
LADOCSE GÁSPÁR:	Egyház — egyházak — szekták	242
JUAN DANIEL PETRINO:	Tévtanítók az ősegyházban (<i>Bogdán Krisztina fordítása</i>)	249
FILA BÉLA:	Párbeszéd vagy hitvita	255

SZÉP / ÍRÁS

PILINSZKY JÁNOS:	Naplójegyzetek (Szemközt az életemmel; Elátkozott ábécé)	260
KERESZTURY DEZSŐ:	Mérleg (<i>vers</i>)	264
GYURKOVICS TIBOR:	Jézus (<i>vers</i>)	266
DOMOKOS GÁBOR:	Középkor (<i>elbeszélés</i>)	267
SZÁVAI JÁNOS:	A forma és az erkölcs (Babits Mihály és Gyergyai Albert)	271

KORTÁRSUNK

LÁSZLÓFFY ALADÁR:	Lassan lejár; Műemlék; A bevezetés elmarad; Jelképek (<i>versek</i>)	276
POMOGÁTS BÉLA:	Fölemelt fővel (Lászlóffy Aladár verseiről)	278

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

Békés Gellért és Németh Sándor disputája	280
--	-----

MAI MEDITÁCIÓK

SZENNAY ANDRÁS:	A teológia nem múzeumi emlék	299
-----------------	------------------------------	-----

DOKUMENTUM

Új vallási mozgalmak	303
----------------------	-----

SZEMLE

(a részletes tartalomjegyzék a hátsó borítón)	309
---	-----

A hitvitától a párbeszédig

A II. Vatikáni zsinaton megindító képet adott önmagáról az egyház: Istennek a történelemben vándorló zárándoknépe: „megpróbáltatásokon és bajokon keresztül vezetik útjai, de fölkészíti rájuk Isten erős kegyelme, hogy megmaradjon Ura méltó menyasszonyának, és szüntelenül megújítsa magát a Szentlélek ösztönzései szerint.”

Az egyház egész történelme illusztrálhatja ezt a látszólag paradox, valójában komplex állítást. Nemcsak külső megpróbáltatások érik, hanem belső bajokkal, saját gyöngeségeivel is küszködnie kell. A Szentlélek arról gondoskodik, hogy ezek a nehézségek sohase válhassanak végzetessé, hogy az egyház soha ne térhessen le az igazság útjáról. Ez az ígélet azonban nem menti fel attól, hogy ne törekedjék folytonosan a hibák kijavítására, önmaga belső reformjára.

Az is természetes, hogy mindez számtalan feszültséggel, ellentéttel járhat, könnyen vezethet viszályokhoz. Már Szent Pál ezért figyelmezteti a korintusi keresztényeket arra, hogy az egyház Krisztus teste, s a különféle tagok csak akkor működnek egészségesen, ha tudatában vannak összetartozásuknak, és a Test egészét, az egységet szolgálják. Az egyháztörténelemben gyakran előfordult, hogy Szent Pál intelmét hallatlanra vették, s az egymással ütköző különböző nézetek és érdekek nem a Test gyógyulását, nem az egységet szolgálták, hanem torzsalkodásokhoz, szakadásokhoz, krisztusiatlan, sőt embertelen gyűlölködésekhez, harcokhoz vezettek. „A szakadások, amelyek megsebzik Krisztus Testének egységét, nem jönnek létre az emberek bűnei nélkül”, írja az egyetemes katekizmus, megismételve a Zsinat vágyát, hogy „helyreálljon az egység Krisztus minden tanítványa közt”.

A katolikus egyház a Szentlélek erejében bízva őrzi az apostoloktól áthagyományozott hitet. Fájlalja a szakadásokat, s maga is törekszik a folytonos megújulásra, a megtérésre, abban a reményben, hogy az egység krisztusi ajándéka tökéletesedni fog a történelem során. Az ökumenizmus jegyében párbeszédet sürget mindazokkal, akik kereszténynek, Krisztus követőjének vallják magukat. Ez nem hitünk feladását jelenti, hanem őszinte törekvést egymás megértésére, s a keresztény türelmet és megbocsátást még azokkal szemben is, akiket hallatlanra veszik Jézus kérését, s ellenséges, támadó hangot ütnek meg keresztény testvéreikkel szemben. Krisztus követői csak úgy juthatnak közelebb Mesterükhöz, ha Urukba vetett hitükre és közös keresztiségükre alapozva egymás felé is nyitottak a krisztusi testvériesség jegyében.

Egyház — egyházak — szekták

LADOCSI GÁSPÁR

Született 1952-ben Nagybajcsón. 1977-ben szentelték pappá. A budapesti Hittudományi Akadémián doktorált 1978-ban. 1979–81 között a római Patrisztikus Intézetben (Augustinianum) folytatott tanulmányokat, s patrológiából szerzett szakdiplomát. 1994-ben tábori püskökké szentelték.

A hitét gyakorló keresztény ember jól ismeri és nehézség nélkül elfogadja az egyetemesen elterjedt hitvallások (*Apostoli Hitvallás és az ún. Nicea-Konstantinápolyi Hitvallás*) egybehangzó kijelentését: Hiszem a Katolikus Anyaszentegyházat; így, egyes számban vagy kiemelve jelzőként az „egy”-et. Ugyanakkor a mindennapi szóhasználatban történelmi és kisegyházakról hallunk, sőt egyes közösségekre használják a szekta kifejezést is. Nagyon sok keresztény ember bizonyos feszültséget érez, mikor egy-egy keresztény közösség esetében nem tudja, hova helyezze el a többi között. Többnyire érzi azt is, hogy teológiai szakemberhez kell fordulnia, de ezt viszonylag kevesen teszik meg; és a tapasztalat szerint inkább csak egy-két információt kérnek. Ezért tartottam érdemesnek — *sine ira et studio*, vagyis harag és részrehajlás nélkül — ezeknek a kifejezéseknek a teológiai szóhasználatára rávilágítani.

A magyar szóhasználatban meglehetősen nagy a bizonytalanság. Ha az értelmező szótárt fellapozzuk az egyház címszónál, akkor annak irodalmunkban fellelhető szóhasználatával szembesülünk, de a szó helyes vagy helytelen alkalmazásáról kritikát vagy útmutatást nem találunk. Az egyház kifejezés a magyar nyelv történelmi használata szerint a vallás kifejezéssel lett többé-kevésbé azonos, mert nyelvi emlékeink beszélnek a keresztény egyházak mellett zsidó egyházról vagy mohamedán egyházról, másrészt ennek ellentéte is tapasztalható: a hívekkel szemben a papságot, a hierarchiát jelölik vele.

Hogy mikor használjuk az „egyház” kifejezést, annak újszövetségi szentírásbeli alapja, dogmatikai „szabályozói” vannak. Míg az *Ószövetségi Szentírás* görög fordításában — így a Septuagintában — az „ekklésia” szó bármilyen gyülekezetet jelölhet, még a gonoszokét is (Zsolt 1,1), addig az újszövetségi iratokban a Krisztus hitében összegyűlt közösséget jelöli; elsősorban Szent Pál leveleiben. Az apostoli nemzedék szóhasználatában megvolt a törekvés arra, hogy megkülönböztessék magukat a zsidó gyülekezetektől, amelyeket Jézus korában is a „szünagógé”, vagyis a zsinagóga szóval jelöltek. Megjegyezzük, hogy az újszövetségi iratok közül egyetlen helyen, mégpedig a zsidósággal leginkább együtt gondolkodó írásban: Szent Jakab apostol levelében találhatjuk a zsinagóga szót keresztény közösség jelölésére (Jak 2,2). Ahogyan a zsinagóga szó jelölte magát a zsidó gyülekezetet és a gyülekezetnek helyet adó épületet, úgy alakult az „ekklésia” szó haszná-

Ekklézia és szünagógé

lata is. Európa számos nyelvében a keresztény közösséget és a templomépületet ugyanaz a szó jelöli. Így volt ez a nyelvújítás-előtti magyarban is, amikor a „templom” szó kiszorította a „szent-egyházat”. A magyar „egyház” szó eredeti alakja az „üdvház” lehetett.

Az egyház kifejezés megszilárdulását a 2. század első felében segítette az a jelenség is, hogy olyan személyek, akik az apostolokra csak mint hithirdető tanítókra hivatkoztak, de az egyházak felfogását, berendezkedését és vezetését nem ismerték el, nem is tartottak igényt az „egyház” megjelölésre. A gnoszticizmus megannyi irányzata ismert források szerint elegendő anyagot szolgáltat ennek tanulmányozására. Ők például inkább iskoláknak tartották magukat, és filozófiának (bölcsséégnek, tudásnak) nevezték tanításukat, nem pedig apostoli hitletéteménynek (*depositum fidei*). A pontuszi (Kisázsia) származású Markion volt az, aki 140 körül Rómában prédikálva az egyház ellen, egy ellenegyház igényével lépett fel. Erről a jelenségről szemléletesen írt századunk elején Duchesne francia dogmatörténész: *Amíg a szíriai sarlatánok a keleti gnóvizt propagálták; amíg a kifinomult gondolkodású tanítók mulatságos tételeiket filozófiai stílusba öltöztették és alexandriai ízlés szerint ékesítették; amíg egyesek nem akartak mást, mint a beavatottak számára páholyokat alapítani, fellépett egy ember, aki megkísérelte a zagyaságokból kihámozni az egyszerűbb, értékesebb gondolatokat, a lelkek egyesítésének szándékával. Egy olyan keresztény ország megalapításáról beszélt, amely zsidóellenes és dualista, és nem a titkos társaság elnevezést használta, hanem az egyház elnevezést. Ez az ember Markion volt.*

(*Histoire de l'Eglise*,
Paris, 1906, 182.)

A 3. század volt valójában az olyan egyházszakadások kora, különböző hitbeli felfogáson, eltérő egyházfegyelmi normákon és összeegyeztethetetlen hierarchikus berendezkedésen alapultak. Nem véletlen, hogy ebben a században születnek olyan művek, melyek az egyház önértelmezését fogalmazzák meg. Közülük is kiemelkedik Szent Cipriának (+258), Karthago püspökének *Az egyház egységéről* írt munkája.

Feltehetjük a kérdést, hogy melyek az egyháznak azon lényeges tulajdonságai, amelyek hiányában egy közösség nem nevezhető annak, még ha Jézusra vagy a Szentírásra hivatkozik is. Az egyházhoz tartozásnak alapvető feltétele, hogy az első keresztény közösségben, az apostoloktól vezetett jeruzsálemi közösségben tapasztalt jellemvonásokat felmutassák. Különleges nyomatékot ad ennek az elvárásnak, hogy a Szentírás, a Szentlélektől sugallt irat fontosnak tartja ezeket „összegezni”. A hitújítás egyházai — különösen az evangélikusok — alapvetően ebben látják az egyházhoz tartozás jeleit. Az *Apostolok Cselekedeteinek* egy mondata tárja eléünk a jeruzsálemi ősegyház jellemvonásait: *Állhatatosan kitartottak az apostolok tanításában és közösségében, a kenyértörésben és az imádságban* (ApCsel 2,42). Természetesen a közösséghez tartozás-

Vágy- és vérkeresztség

nak kezdete és jele a keresztség, melyet az apostoli iratok egyértelműen tanúsítanak. A keresztség érvényessége pedig azon múlik, hogy annak felvételét akarják (tehát beleegyezés nélkül nem valósul meg), a Szentháromság nevére történjék (tehát az Atyát, a Fiút és a Szentlelket mint egy Isten három személyét vallják meg), és vízzel történjen (bemerítéssel vagy leöntéssel, az egyes részegyházak elfogadott szabálya szerint). Ezért nem tartják egyháznak — a kifejezés teológiai használata szerint — a Szentháromságot nem valló hívők közösségeit. Ennek megfelelően jár el az Egyházak Világtanácsa, mely tagjai közé csak olyan, magukat kereszténynek tartó közösségeket fogad, melyek hisznek a Szentháromságban, és Krisztust megváltó Istennek tartják. Ha a földi egyházhoz, az ún. látható szervezethez nem is tartoznak a keresztségre készülők, vagyis a katekumenek, az egyház mégis mindenkor a magáénak tekintette őket. Ezért beszéltek az egyházatyák a váratlanul elhunyt katekumen esetében vágykeresztségről, vagy a katekumen vértanú esetében vérkeresztségről. A megkereszteletlen gyermekek sorsát illetően is irányt mutat ez a tanítás. A csecsemő keresztségét a szülő (keresztszülő) kéri, ő teszi meg a felvételéhez szükséges hitvallást, és ezt az egyház elfogadja az érvényes keresztséghez. A keresztség nélkül váratlanul meghalt csecsemő szülei szándékában, vágyában „a keresztség előtt állt”.

Szent Ágoston tanítása

Az Apostolok Cselekedeteiben felsorolt jellemzőket az egyházas gondolkodás mindig is elengedhetetlennek tartotta, s kateketikai célból új meg új formában megfogalmazva tárta a hívek elé. A középkorban mértékadó lett Szent Ágoston tanítása a hármass közösségről (*communio*). E szerint az egyház élete hármass közösséget mutat fel: közös hitet vallanak meg (*communio fidei*), közösek az imáik és szentségeik (*communio sacramentorum*), és mint egy közösség tagjai tesznek tanúságot a világban (*communio sanctorum*). Ez a patrisztikus örökség a középkorban különféle megvilágításba helyeződött; nőtt a papság szerepe, amely jele lett nemcsak az egyházhoz tartozásnak, hanem magának az egyháznak is. A hagyomány öröksége és a tapasztalat azt mutatta, hogy papság nélkül nincs egyház, hiszen a papság őrzi a hitletéteményt az apostoloktól eredően és a megbízatás átadása révén; a papság szolgáltatja ki a szentségeket, ő a kegyelmi rend eszközeinek eszközlője, a keresztény közösség nélküle nem kapja meg a megszentelődés eszközeit, és így nem lehet kegyelmi közösség, a „szentek közössége”. A püspöknek mint az apostolok utódának a szerepe különösen fontos volt. A 2. századtól nyomon követhető annak megfogalmazása, hogy a püspök vezetése nélkül nincs egyház, az adott városban ő az egyház egységének a jele. Mivel ez a tanítás alapvetően közös volt mind a keleti, mind a nyugati kereszténységben, ezért a nagy egyházszakadás nem vonta és nem is vonhatta maga után azt, hogy az egyik a másiktól megtagadja az

egyház mivolt elismerését. A hitújítók elutasították az ún. szolgálati papságra illetőleg a hierarchiára építő egyház eszméjét, helyette az általános papságra építettek (*sacerdotium universale*). Így az egyház vezetése nem az apostoli vezetőktől elfogadott és külön erre a tisztségre kiválasztott és sajátos kegyelemmel felruházott személyeken történik, hanem a választott újszövetségi nép mint maga a királyi papság részesít valakit ebben a szolgálatban, lelki hatalomban. Az áthidalhatatlan különbség éles megfogalmazására törekedtek mindkét oldalon. A katolikus egyház részéről Bellarmin Szent Róbert fogalmazta meg a kor szellemének radikalizmusában — építve az ágostoni alapokra — a látható földi egyházhoz tartozás kritériumait, feltételeit. Az ő fogalmazása nyomán erősödött meg a hármas kötelekről (*vinculum*) szóló tanítás. Ennek megfelelően az egyház tagjai azok, akiket összeköt a közös hitvallás köteleke (*vinculum symbolicum*), vagyis tartalma teljességében egyazon hitet vallják, a liturgia köteleke (*vinculum liturgicum*), vagyis egyazon szentségi liturgia szolgálata (itt nem a szentségek rituális azonosságára esik a hangsúly, hanem kegyelmi tartalmának az elfogadására) és végül a hierarchia köteleke (*vinculum hierarchicum*), vagyis törvényes pásztorok, konkrétan a püspökök vezetésének az elfogadása, akik a római pápával közösségben vannak. Ez a megfogalmazás oda vezethetett volna, hogy a keleti egyházaktól megvonja az egyház megjelölést, de erre sohasem került sor.

A II. Vatikáni zsinat újrafogalmazta ezt a hagyományban formált eszmét az egyházzól, de nem az elkülönítést, hanem a más keresztény közösségekkel való összeköttetés lehetőségeit keresve. „Az egyház közösségébe azok épülnek be teljesen, akik Krisztus lelkét hordozva magukba fogadják az egyház egész rendjét és az üdvösségnek az egyházban létesített minden eszközét, és a hitvallás, a szentségek, az egyházkormányzat és az egyházi közösség kötelekei által, vagyis a látható szervezethez kapcsolódnak össze Krisztussal, aki az egyházat a pápán és a püspökökön át kormányozza” (*Lumen Gentium* 14). A zsinat ugyanakkor kendőzés nélkül kiemeli, hogy „az egyház ebben a világban mint alkotmányos és rendezett társaság, a katolikus egyházban áll fenn (*subsistit*), vagyis Péter utóda meg a vele közösségben élő püspökök által kormányzott egyházban (*Lumen Gentium* 8). Az ilyen tisztázó megfogalmazásoknak megfelelően maguk a zsinati szövegek az egyház kifejezést a katolikus egyház mellett a keleti egyházakra is alkalmazzák, tekintettel arra, hogy bennük fellelhető a közös hit teljessége, mindegyik szentség jelenléte és az apostoli utódlásként elismert püspöki (és papi) rend: az ökumenéről, a keresztények egységre törekvéséről szóló határozat (*Unitatis Redintegratio*) ennek kiemelkedő példája, kiváltképpen a 14. fejezet tükrözi ezt. Elég a kezdő mondatát idézni: „Kelet és Nyugat egyházai több száz éven át saját külön útjukat járták, bár a hit és a szentségek testvéri közössége kapcsolta össze őket egymással.”

¹ (*Unitatis Redintegratio*
3, vö.: Augustinus, In Ps
32 Enarratio II,29).
² Vö.: *Unitatis*
Redintegratio 23).

Történelmi egyházak

A hit teljességének és a szentségek meglétének (benne az egyházi rend szentségének) hiányában élő, de az érvényes keresztségre épülő keresztény közösségekre a zsinat előszeretettel alkalmazza a „krisztushívők” (*christifideles*) megjelölést, és ezt Szent Ágoston teológiáját figyelembe véve teszi. Hippó püspöke így beszélt a donatista keresztényekről (a zsinat konkrétan őt idézi): „Jogosan díszíti tehát őket (ti. azokat, „akik hitből megigazultak a keresztségben”) a krisztushívő megjelölés, a katolikus egyház gyermekei pedig méltán ismerik el őket testvéreiknek az Úrban”¹ A zsinat emellett hangsúlyozza az egyház jellegű közösség mivoltukat.²

Az általános teológiai szóhasználat nem annyira zárt és következetes, mint a dogmatikai. Megszokottan beszélünk történelmi egyházakról, kisegyházakról és szektákról. *Történelmi egyházak* azok a keresztény felekezetek, hitvallásokhoz (confessiókhoz) ragaszkodó közösségek, amelyek az *Újszövetségi Szentírás* tanításához úgy ragaszkodnak, hogy az első keresztény nemzedékek hitbeli állásfoglalásait — dogmáit — meghatározónak vagy irányadónak tartják. A kora keresztény hagyomány megnyilatkozásait, ha nem is a *Szentírás*hoz szorosan kötődően, de valamilyen formában mégis útmutatónak tartják. Így tettek a nagy reformátorok is. Ők az ókori egyetemes zsinatok hitbeli állásfoglalását az apostoli igehirdetés megértéséhez figyelembe veendőnek tartották. Ennek megfelelően a *Szentírás* helyes megértéséhez hozzátartozik az ősegyház krisztológiai felfogása, illetve a Szentháromságba vetett hite. Ilyenképpen a történelmi egyházak megjelöléséhez nemcsak a történelmi viharokat túlélő keresztény felekezetek tartoznak, hanem az apostoli igehirdetés történelmi sorsára odafigyelő keresztény közösségek is. Mondhatjuk, hogy mindegyik számára fontos az ún. dogmatörténet, csak nem egyforma elvek és értékrend szerint mérlegelik azt. A katolikus dogmatörténet például az apostoli hitletétel kibontakozásának útját vizsgálja, míg az evangélikus annak elhalványulását vagy torzulását figyeli. Be nem skatulyázható kivételek természetesen vannak, mint például az unitárius egyház, mely korát illetően történelmi, de felfogását illetően még a reformáció egyházaival is feszültségbe került. Vallástörténeti szempontból történelmi egyházaknak a felvilágosodás előtt létrejött felekezeteket mondjuk.

Kisegyházak

Az ókeresztény, pontosabban az ősegyházi (ez a konstantini fordulat előtti egyházat jelöli) örökséget elfogadó felekezetek mellett ismerjük a *kisegyházak* megjelölést is. A kisegyház megjelölés első sorban nem a keresztyénység világstatisztikája szerinti kevés vagy éppen töredék százalékot jelenti; a baptisták ugyanis vannak annyian, mint a reformátusok (mindkettő az összkrisztyénység mintegy hat százalékát mondhatja magáénak). Figyelemreméltó, hogy a kisegyházak többnyire a múlt században szerveződtek és váltak önálló keresztény felekezetekké. Emellett fontos ismervük, hogy a *Szentírás* értelmezésében nem veszik figyelembe az őgy-

házi hagyományt, a *Bibliát* történelmietlenül magyarázzák. Az „Írás és Én” szoros egységéhez ragaszkodnak. Szerintük a Szentlélek ehhez a közvetlen kapcsolathoz ad erőt. Náluk megmutatkozik már a történelmi egyházak történelmi értékeinek leértékelése, sőt a vele való szembehelyezkedés is. Ugyanakkor a *Szentírás* mellé vagy elé nem állítanak idegen és új kinyilatkoztatási anyagot. Ha új kinyilatkoztatásra hivatkoznak is, az az apostoloknak adottat akarja megvilágítani, sürgetően aktualizálni vagy konkretizálni. Szabad keresztények ők, a történelmi egyházak hagyományaitól vagy a történelmi egyházak apostoli hagyományaitól tették szabaddá magukat „a Lélek ösztönzésére”. Községi életük berendezkedése, felépítése és rítusai sokszor tudatosan szembehelyezkedik a történelmi egyházakéval. Túlnyomó többségük az Egyesült Államok hagyományokhoz nem kötődő szabadságeszméjének világában és útkeresésében keletkezett.

A szekták ismérével

A szekták szelleme gyökereiben különbözik a kiségyházakétól, és ez kibontakozásukban is megmutatkozik, még ha missziós tevékenységük sokszor azonos formákat mutat is. A szekták kezdettől fogva kísérőjelenségei voltak az egyházak életének. Jelentőségük és számuk akkor erősödött meg, amikor az egyházak társadalmi és kulturális válságokat éltek át. A szekta kifejezés a *sequor*, *sequi* latin szóból ered, ami annyit jelent: *követni*. Olyan mozgalmakat jelölt, amelyek az egyházak tagjait az apostoli hitletéteménytől idegen, összeférhetetlen tanítással akarták „kivinni, kivezetni” az egyházi közösségből. Nem nyilvánosság előtt léptek fel az egyházi vezetés és tanítás ellen, hanem zárt ezoterikus közösségekben. Nemegyszer olyan kinyilatkoztatásokra hivatkoznak, mely az apostoli hitletétemény számára képtelenség, sőt saját kinyilatkoztatásaikat az apostoli tanítás fölé rendelik, és ezt mintegy előfutárnak, előkészületnek jelölik meg. Az első keresztény nemzedékek hamis prófétáknak nevezték azokat a tanítókat, akik „sarokban prófétálnak” és „a tudatlanokat tévesztik meg, a hitben járatlanokat”. Nem az egyház zárta ki, „vágta le” őket (téves magyarázat a *seco*, *secare* levágni szó), hanem az ő térítési módszerük az, hogy az egyháztól elzárják híveiket. Nemegyszer erős pszichikai befolyással feltétlen engedelmességet követelnek, és a személyi döntés szabadságát korlátozzák.

A szekták destruktív jellege

A szektákat illetően mindig is felmerült a destruktív jelleg kérdése. A destruktív, a romboló jelleg három oldalról mutakozhat meg. A szekták az egyházak hitét illetően doktrinárisan (tanítás szempontjából) és diszciplinárisan (fegyelmi téren) rombolóak, hiszen érvelési alternatívák nélkül vetik el azt, vagy gúnyolják. Az emberi szabadsághoz ez a lehetőség hozzátartozik, így csak az ilyen magatartás méltányossága az, ami megkérdőjelezhető. A szekták lehetnek etikailag rombolóak, amikor az emberi személyiség értékeit károsítják, például pszichikai leépülést okoznak, de személyiségkárosító vagy akár egészségromboló eszközt is igény-

be vehetnek, bár a társadalomnak éppen az ellenkezője az érdeke. A szekták lehetnek jogilag is destruktívak, amikor bűntényeket okoznak hitelveikkel. Ezt a társadalom már nem tűrheti. Az egyes destruktív formák sokszor nem különíthetők el, és kimenetelüket illetően sem mindig időben felismerhetők. A nyilvánosság előtt élő és az emberi értékek kibontakozását segítő vallások és egyházak szomorúan tapasztalják, hogy a hit felemelő élménye mellé odatelepedhet az emberi életet romboló hitbeli felfogás, meggyőződés és közösségformálás is. A hitre közömbös, szekularizált világban sokan nem is akarnak a kettő között különbséget tenni; és ez aggasztó.

Az árnyoldal tudomásulvétele és ismerete a komolyan hívő embert nem teszi pesszimistává. Az ember büntől sebzettsége, gyarlósága folytán mindig is szolgáltat példát arra, hogy a jót nem akarja igazán, vagy a jót nem jól akarja. Így van ez a legnagyobb jó elfogadásával, Isten megváltó szeretetének a befogadásával is. Az Evangélium kovász, és ez minden emberi helyzetben is megmutatkozik. A felelős keresztény arra törekszik, hogy Krisztus kovásza átjárja az emberi élet egészét: az egyén adottságaiban, a kultúrák eszközeiben, a történelem folyamatában egyaránt.

JUAN DANIEL
PETRINO

Tévtanítók az ősegyházban

Az utóbbi években a szekták térhódítása nyilvánvaló és közérdekű problémává vált. Ez az új kihívás sok feladatot tartogat a lelkipásztorok számára is. Az Újszövetséget lapozgatva nyilvánvalóvá válik, hogy az apostoli egyháznak élete első éveitől kezdve szembe kellett néznie e kérdéssel. Mi volt az apostolok álláspontja? Milyen tanításokat hagytak ránk az Evangéliummal ellenkező különös tanok és vezetők működéséről azok, akik az igazság alapja és oszlopai? Hogyan reagáltak mindezen azok a hívek, akik együtt éltek magával a Mesterrel?

A szekták: az isteni meghamisítása és karikatúrája

Az apostolok magának Jézusnak az ajkáról hallották a figyelmeztetést: „Vigyázzatok, nehogy valaki félrevezessen benneteket. Sokan jönnek majd a nevemben, s azt mondják magukról, én vagyok a Krisztus, és sokakat megtévesztenek” (Mt 24,4-5). Az Úr „báránybőrbe bújt ragadozó farkasoknak” hívta a hamis prófétákat (Mt 7,15), emlékeztetve minket a csalásokra és csodákra, melyeket az ő isteni nevét kisajátítva fognak elkövetni (Mk 13,5; 22-24; Mt 7,21).

Az isteni Mester könyörgött a hívek közösségéért: „Legyenek mindnyájan egy” (Jn 17,21a), és azért, hogy csak egy nyáj és egy pásztor legyen. Saját Testében, az egyházban egyesített minket (Jn 10-16), s nekiajándékozta kifürkészhetetlen gazdagságát. Jézus Krisztus Szent Péterre, az apostolokra és követőikre mint az egység alapjára építette egyházát: „Én is mondom neked: Péter vagy, erre a sziklára építem egyházamat. (...) Neked adom a mennyek országa kulcsait” (Mt 16, 18).

Az apostolok hamarosan látták a Krisztus „egyházával” (ekklézia) ellenkező mozgalmak kialakulását. Ezek az úgynevezett eretnységek vagy szekták az Úr Evangéliuma és egyháza ellenfeleként léptek fel: megváltoztatták az Evangélium üzenetét, elferdítették Jézus Krisztus misztériumának igazságát, ugyanakkor az apostoli közösségen kívül, különálló közösségeket alapítottak. Ezek az egyház törzséről levált csoportosulások, szekták (a szó a latin „seco” — vágni és „sequor” — követni szavakból alakult ki) nemcsak a Mester által tanított igazsággal éles ellentétben álló tanokat vallottak, hanem Jézus hierarchiájától idegen személyeket követtek: a szekták tagjai új vezetők befolyása alá kerültek, akik

(Vö. Schiller, H.:
Hairesis, in: Grande
Lessico del Nuovo
Testamento, 1. 485-498;
R.Kittel, Brescia, 1965)

**Judaizáló és
gnosztikus szekták**

nem tartoztak a Megváltó tanítványai közé. A következőkben a „szekta” szó bibliai eredetének legfontosabb sajátosságait tekintjük át.

Szent Péter második levelében említést tesz „szekták” megjelenéséről, melyek tagadják az Urat, és letévednek az igazság útjáról: „De akadtak a nép körében hamis próféták is, ahogy a ti körötökben is föllépnek majd hamis tanítók, akik veszélyes tévtanokat terjesztenek, s még megváltó Urunkat is megtagadják, s ezzel gyors pusztulást vonnak magukra. Sokan követik majd őket erkölcstelenségükben, s miattuk szidni fogják az igaz vallást” (2Pét 2,1-2).

Szent Pál apostol az efezusi hívektől búcsúzva rávilágít az apostoli igazságtól számos hívet elragadó vezetők tetteire: „Tudom, hogy ha eltávozom, ragadozó farkasok törnek rátok, s nem kímélik a nyájat. Közületek is akadnak majd olyanok, akik rajta lesznek, hogy álnok szóval maguk mellé állítsák a tanítványokat” (ApCsel 20, 29-30).

A születő egyháznak a legkülönbélebb ideológiákkal kellett szembeszállnia, amelyek eltávolodtak az igaz hittől és az apostoli tekintélytől, megkísérelték a kereszténység más értelmezését és megélését. E törekvéseik zsidó és pogány környezetből egyaránt származtak: az 1. és 2. század lényeges szektái judaizáló és gnosztikus körökben keletkeztek. E heterodox csoportok az isteni tanítással és intézményével, az egyházzal össze nem egyeztethető elemeket akartak érvényre juttatni. Ezzel párhuzamosan a római birodalomban a keletről és a légiók által meghódított területekről származó szekták lassan, de fokozatosan teret nyertek. A hairesis többféle, az Evangéliumot eltorzító hiedelmet vegyítettek össze: ilyenek a bálványimádás, a világvégvárás, a varázslat, az ezotéria, a hellenista gnoszticizmus és a judaizáló heterodoxia. Akkor, akárcsak napjainkban, vallásos színezetű szekták jelentkeztek, melyek nem tagadták, hanem meghamisították a misztériumot, a természetfelettit. Nem közönyről és ateizmusról van szó tehát, hanem az isteni eltorzításával és kigúnyolásával állnak szemben. Ez a szekták paradoxona: megfosztják az embert az isteni megtapasztalásától magának Istennek nevében, aki pedig a természetfeletti világgal való érintkezés magasztos hívására szólít. A valószínűtlen eltorzításával tagadják meg.

A szektás ideológiák megzavarják a híveket, és „igyekeznek elferdíteni Krisztus Evangéliumát” (Gal 1,7); jogtalanul kisajátítva Krisztus nevét magukat Messiásnak nevezik Mt 24, 4-5/. „Hamis prófétákról” (Jn 4,1-3), „csúfondáros gúnyolódókról” (2Pét 3,3-4) és „csalókról” (Jn 7) beszél a Szentírás, akik „befurakodnak” (Júd 4) az egyházba, határozottan megtagadva Jézus Krisztus misztériumát. Szent Pál kinyilatkoztatása szerint: „Jézus Krisztus ugyanaz tegnap, ma és mindörökké. Ne hagyjátok, hogy különféle meg tévesztő tanítások félrevezessenek benneteket” (Zsid 13,7).

Isten igéjének igazsága felszabadít minket, míg a szekták, „amelyek a bölcsesség látszatát keltik (...) önkényes vallási gyakorlatokkal” (Kol 2,23) követőikre a krisztusi élettől idegen rab-szolgálatot kényszerítenek. „Vigyázzatok — írja Szent Pál —, hogy senki félre ne vezessen benneteket bölcselkedéssel és hamis tanítással, ami emberi hagyományon és világi elemeken alapszik, nem pedig Krisztuson” (Kol 2,8).

A szekták vezetői

A szekták vezetői, „romlott agyú, ingadozó hitű emberek” (2Tim 3,8), olyan méltóságot tulajdonítanak maguknak, mely nem illeti meg őket; behatoltak a szentség világába, s figyelmen kívül hagyták az üdvösségtörténetben Isten gondviselő terveit. A szekták helyettesíteni próbálták Jézus Krisztus egyházát, szeretett Jegyesét, a Megváltó áldozatának gyümölcset.

A szekták tanai tiszteletlenül támadták az isteni kinyilatkoztatást, racionalizálták a misztériumot. Ezzel éppen a lényegét torzították el, és így a „depositum fidei” megváltoztatásához vezettek. A „gnóvizst” a misztérium fölé helyezték, vagyis, másképpen fogalmazva, a hit a gnózis egy kiváltságos formájává vált. A szektákban a hit alapvetően emberi kérdéssé és egy válogatott elit sajátosságává vált. Szent Pál szerint ezek „mindig csak tanulnak, de az igaz megismerésére soha el nem jutnak” (2Tim 3,7).

A szekták ideológiája

A szekták ideológiájának célja nem Isten dicsőítése és a szeretetkapcsolat elmélyítése, hanem az isteni hatalom kisajátítása (ApCsel 8,9-24). A számáriai Simon történetében lepleződik le ennek lényege, amely a karizmát mágikus erővé, a megváltást ezoterizmustá, a misztériumot okkultizmussá változtatja.

Az apostoloknak szembe kellett szállniuk az okkultizmus képviselőivel, a bálványkészítőkkel, a varázslókkal a babonákkal (ApCsel 19, 11-17) és a bálványimádással (ApCsel 19,23-30; 1Kor 10,14).

Szent Pál figyelmeztet az „idegen tanok” és „hiú beszédek” veszélyére, kemény szavakkal illetve az Evangélium és Krisztus kegyelmének elferdítőit: „Ha valaki mást tanít, s nem követi Urunk, Jézus Krisztus üdvös szavait és az istenes tanítást, az felvulkodott és semmit sem ért. Betegesen vitázik, üres szóharcot folytat, amiből csak irigykedés, veszekedés, káromlás, rosszindulatú gyanúsítás és olyan bomlott agyú, igazság híján levő embereknek torzsalkodása származik, akik a vallásosságot jövedelmi forrásnak tekintik” (1Tim 6,3-5).

Az apostolok írásai arra szólítanak föl, hogy „óvakodjunk”, hogy ne engedjünk a „megbabonázásnak” (Gal 1,8-9; 3,1), és állhatatosságra buzdítanak, hogy ne ijedjünk meg az Evangélium ellenségeitől (1Fil 1,27-30). Szent Pál így buzdít: „álljatok szilárdan és rendületlenül a hitben, és ne tántorodjatok el az evangéliumi reménytől” (Kol 1,23).

A szektákban az antikrisztus szelleme fog uralkodni: „hamis csodák”, „mindenféle gonosz csábítás”, a kísértés hatalmának je-

lenlétében, „hogy higgyenek a hazugságban” (2Tesz 2,9.13; 1Jn 4,1-3.). „A Lélek világosan állítja, hogy a végső időkben némelyek elpártolnak a hittől, megtévesztő szellemekre és sátáni tanításra hallgatnak” (1Tim 4,1; Júd 17-18).

Az eretnekek félrevezették és összezavarták a híveket, természetfeletti kinyilatkoztatásokat tettek, szavaikat és írásaikat isteni eredetűnek mondták. A tesszalonikiaknak írt levélben olvassuk: „sem lelki kinyilatkoztatás, sem állítólag tőlünk eredő mondás vagy levél ne ijesszen meg benneteket, mintha az Úr napja már küszöbön állna. Semmiképpen meg ne tévesszen valaki titeket” (2Tesz 2,2-3). A szakadárok, akárcsak a hamis próféták, felhasználták a jövődöléseket és a szent szövegeket, természetesen saját értelmezésük szerint. Szent Péter, utalva Pál leveleire, megjegyzi: „Vannak bennük nehezen érthető dolgok, ezeket a tanulatlan és állhatatlan emberek kicsavarják a saját vesztükre, akárcsak a többi Írást is” (2Pét 3,16). És ugyancsak Szent Péter figyelmeztet, hogy Isten ígéje nem eshet egyéni értelmezések áldozatául: „Először is azt értsétek meg, hogy az Írásnak egyetlen jövődölése sem származik önkényes értelmezésből. Hisz sohasem keletkezett jövődölés emberi akaratból, hanem mindig csak a Szentlélektől sugalmazva beszéltek — Isten megbízottaiként — a szent emberek” (2Pét 1,20-21).

Isten ígéjének és kinyilatkoztatásának szentsége és méltósága a legnagyobb tiszteletet érdemli. Bár titokzatos dolgok ezek, nem engedhetjük, hogy önkényesen eltorzítsák őket. Szent János kemény hangon jegyzi meg: „Aki ehhez hozzáad, azt Isten azokkal a csapásokkal sújtja, amelyek meg vannak írva ebben a könyvben. S ha valaki elvesz ennek a prófétai könyvnek szavaiból, Isten megvonja tőle a jogot az élet fájához és a szent városhoz, amelyekről ebben a könyvben szó van” (Jel 22,18-19).

A keresztény élet a szektákkal szemben

A tévedés és a zűrzavar elől Isten egyháza és az apostoli hagyomány kínál menedéket: „az igazság oszlopa és biztos alapja” (1Tim 3,15). A divatos ideológiák láttán Szent Pál így buzdítja szeretett tanítványát: „Vívj meg a hit jó harcát, szerezd meg az örök életet. (...) Őrizd meg a rád bízott kincset. Kerüld a világias, üres fecsegést, az áltudomány ellenvetéseit, amelyeket némelyek átvettek, és el is tévelyedtek a hittől” (1Tim 6,12, 20-21). „Ne szégyellj hát tanúságot tenni Urunk mellett (...) Esményed az a tanítás legyen, amelyet Krisztus Jézus hitében és szeretetében tölem hallottál. Őrizd meg a rád bízott kincset a Szentlélek erejével, aki bennünk lakik” (2Tim 1,8, 13-14; 1Jn 4,6). Szavai képszerűek: „Utasítsd el a képtelen, ostoba meséket” (1Tim 4,7). „A haszontalan, üres szócsépléstől azonban óvakodjál. Ezek ugyanis egyre inkább belesodornak az istente-

lenségbe, s fecsegésük úgy terjed, mint a rákos daganat" (2Tim 2,15-17).

Az Úr hitének közösségében építi Egyházát, amely az ő Teste (Ef 4,11-13), hogy ne legyünk „éretlenek, akiket a megtévesztő emberi tanítás és a tévedésbe ejtő álnokság minden szele magával sodor. Inkább igazságban kell élnünk és szeretetben, hogy egyre inkább összeforrjunk a Fővel: Krisztussal" (Ef 4,14-16).

Apostoli intelmek

Az apostolok számára nem volt ismeretlen a szekták törekvése arra, hogy a hívek közelébe férkőzzenek, illetve ideológiájuk és csoportjuk hatalmába kerítsék őket. Az előbbieken említett szövegekben beszélnek a szekták „rejtett működéséről”, „világias, üres fecsegéséről”, az „áltudomány ellenvetéseiről”. Ezek „házzal házzal járnak”, megzavarják a híveket, meghasonlást keltenek és vitákat provokálnak arra törekedve, hogy az Evangélium igazsága ellen lázítsák az embereket. Az eretnekek vezetői által szervezett „toborzások” a hízog szavaktól a közvetlen üldözésig terjednek. E keretben kell elhelyezni az apostoli intelmeket. „A tévtanítót néhány figyelmeztetés után kerül” (Tit 3,10). „Ha valaki nem ezzel a tanítással megy hozzátok, még csak ne is köszönjetez neki. Mert aki köszön neki, részes gonosz tetteiben” (2Jn 10-11).

Szent Pál apostol megerősíti: „Ezeket idézd emlékezetükbe, és hívd Istent tanúul, nehogy üres szóharcba bocsátkozzanak. Nem jó az semmire, csak a hallgatók tönkretételére” (2Tim 2,14; 2Tim 2,23).

Óvatosság és az Úrral bensőséges viszony kialakítása — így foglalható össze röviden az apostolok tanítása a szektákról. „Szerezzetek, mivel már eleve tudtok erről, vigyázzatok, nehogy a gonoszok tévedése elsodorjon benneteket, és elveszítsétek biztonságotokat. (2Pét 3,17-18).

A lelki élet és az igaz tanítás a Szentírásban találja meg a forrást, mely neveli „Isten emberét”, megőrzi őt Krisztus hitében és ismeretében.

Az Evangélium hirdetése

A valódi lelki élet következménye az Evangélium hirdetése. A hívek, felöltve a lélek fegyverzetét (ApCsel 2; 4,8; Ef 6, 10-20), térítőútra indulnak, hogy megosszák mindenkiel Jézus Krisztus mérhetetlen gazdagságát (Ef 3,8, 14-19). A Szentlélek vezérli őket, hogy Krisztus Jézussal éljenek (Róm 8,14-17), és ne pihenjenek, míg az Úr beléjük nem költözik. (1Kor 9,16, 22-23); hogy elvigyék az Evangéliumot a világ minden részére (Mt 28,18-20), bízva a növekedést adó Istenben (1Kor 3,6-7). A nehéz időben nem gyöngülhet az apostolok tevékenysége, sőt ellenkezőleg, nagyobb kitartással kell térítőmunkájukat végezniük.

A felebaráti szeretet és a türelem lesz az apostoli szolgálat fénye, mely megmutatja az igazságot, mely megízesíti a földet (Mt 5,13-14). „Arról tudják meg majd rólatok, hogy a tanítványaim vagytok: hogy szeretettel vagytok egymás iránt” (Jn 13,35).

„Nézzétek, hogy szeretik egymást!” A történet elmondja, hogyan keltette fel a pogányok figyelmét a keresztények egymás iránti szeretete és kitartásuk az üldözésekkel szemben „A sok hívő mind egy szív, egy lélek volt. (...) Az apostolok nagy erővel tanúsították Urunk, Jézus feltámadását, és mindnyájan bőszesen részesültek a kegyelemben” (ApCsel 4,32-33). Az irgalmasság cselekedetei Isten ígéjéről tettek tanúságot, és az üldözők csodálkozva látták, hogyan szálltak szembe a hívők a halállal, lelkükben a mennyország és a feltámadás reményével.

Befejezésül

A szekták kialakulása és elterjedése nemcsak szociológiai, történelmi és pszichológiai tény, hanem teológiai és lelkipásztori szempontból is értékelendő. Tanulmányozásuk ugyanakkor nem korlátozódhat közvélemény-kutatásokra és statisztikákra, ahogyan nem válhat sajtószenzációvá sem. A lelkipásztori munka kifogyhatatlan forrása a Szentírás. Isten ígéjét és az apostoli egyház tanúbizonyságait megismerve szembeötlük az ókeresztények mély egyházszeretete és feltétlen hite. A Jézus Krisztus misztériumát megélő és az Evangélium igazságát sugárzó hívek közössége megállítja és megakadályozza a szekták terjedését.

Néha túl bonyolultan, hatalmas szervezésekkel és rengeteg eszközzel szeretnénk megoldani számunkra különösen nehéznek tűnő problémákat. Nyilvánvaló, hogy nem háríthatjuk el az újszerű kutatási módszerek bevezetését a pasztorációba, de az is egyértelmű, hogy ezek hatékonysága a hívek lelki életétől és a közösségek evangéliumi hitelességétől függ. Csak az erős hitben és szeretetben élő közösség körében működhet hatékonyan olyan konkrét lelkipásztori modell, amely gátolja a szekták terjedését.

II. János Pál pápa a latin-amerikai püspökök Santo Domingóban megrendezett negyedik konferenciáján ekképp fogalmazott: „A szekták aggasztó jelenségére olyan lelkipásztori tevékenységgel kell válaszolnunk, amely az egyént, a közösségben elfoglalt helyét és Istennel való személyes kapcsolatát tartja fontosnak. A szekták nem gyökereznek meg ott, ahol az egyház jelenléte meghatározó, mint például az olyan egyházközségek esetében, ahol Isten ígéjének kitartó oktatása folyik, ahol sokan aktívan vesznek részt a liturgiában és imádkoznak Szűz Máriához, ahol az összetartás szociális téren is megvalósul, illetve ahol a lelkipásztor odaadóan viseli gondját a családoknak, a fiataloknak és a betegeknek.”

A Latin-amerikai
Püspökök
IV. Konferenciájának
nyitóbeszéde,
Santo Domingo;
Conclusiones, Buenos
Aires, 1993, 15.

Bogdán Krisztina fordítása

Párbeszéd vagy hitvita

Született 1933-ban Pótharasztpusztán. Teológus, filozófus. Tanulmányait a Pázmány Péter Hittudományi Akadémián és a Pápai Gergely Egyetemen folytatta. Jelenleg a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Karának tanszékvezető tanára.

Németh Sándor *A Mária-kultuszról* írt tanulmányt mostanában az Új Exodus című folyóiratban. Első olvasásra úgy tűnik, hogy otromba, ízléstelen támadás a katolikus egyház ellen. Ezzel az érzéssel talán félre is tehetné az ember a cikket, mert az ilyen hangvételű hitviták kora remélhetőleg lejárt.

Legfeljebb feltehetnénk a kérdést, Szűz Mária személye és kultusza miért válhatott ki ilyen heves ellenérzést és éles támadást. De melyik keresztény venné komolyan ezt a támadást? Furcsa dolog lenne, hogy amikor a hívő tisztelettel és szeretettel gondol az Úr Anyjára, akkor „hamis istenek kultuszaiba, az ember- és néptévesztő pogány kultuszokba keveredne,” hogy „felejtésre és elhagyásra méltó kulturális és vallási tradícióról” lenne szó.

De mi lehetett a szerző igazi szándéka? Sajnálatos félreértésről lenne szó csupán? A szerző tényleg nem ismerné a katolikusok hitét, nem tudna arról, hogy mit vallanak Máriáról? Félreismerné a mariológiát, a Máriáról szóló teológiai tanítást? Vagy talán tudatosan kitervelt támadásról van szó, és ehhez alakította szempontjait? Nehéz feltételezni manapság, hogy jó szándékú, tárgyilagos ember egyszerűen csak úgy állítson képtelen dolgokat a katolikus hitről, amelyet egyetlen józan és igaz katolikus ember sem vallhat magénak. Vagy talán szeretné a cikk írója megreformálni a katolikus egyházat az állítólagos az „evangéliumi kereszténység” álláspontjáról? Egészen különös, hogy a huszadik század végén, a kemény és kegyetlen vallásháborúk korszakai után, a párbeszéd korában valaki furkósbottal lehengető, a másikat megsemmisíteni akaró indulattal támad, és ki akarja irtani a katolikus hit egyik valóságos, egészséges és a lényegéhez szervesen hozzátartozó mozzanatát. Lehet-e manapság így hozzákezdeni a másik megreformálásához?

Az még érthető, hogy valaki nem fogadja el a katolikus tanítást és nem szerinte rendezi be az életét. Erre lehetséges van a vallásszabadság elve alapján. De mi hatalmazza fel a szerzőt arra, hogy rágalmazza, alaptalanul vádolja, eltorzítsa a katolikus egyház Mária-kultuszát? Ha valaki másként gondolkodik, ám tegye azt saját lelkiismereti döntése alapján, de igaztalanul ne bántsa a másként gondolkodókat. Értelmes, józan embernek kötelessége tiszteletben tartani a másik ember vallási, emberi meggyőződését. Vagy talán az bőszítette fel a szerzőt, hogy a vallásos emberek között ténylegesen felütheti fejét babonás szokás vagy helytelen

egyéni vélekedés? Lehetséges lenne, hogy az egész katolikus egyház tévedésben, babonaságban, politikai elvakultságban él? Egyes kirívó, helytelen és elítélendő véleményeket, gyakorlatokat lehet-e általánosítani? Ha valaki őszintén és mélyen tiszteli Urunknak, Jézusnak az édesanyját, akkor ez egyenlő lenne azzal, hogy imádja?

Ha van rá lehetőség és megvannak az elemi feltételek, akkor lehetne értelmes és tárgyilagos párbeszédet kezdeményezni a cikk írójával. Amikor azonban hiányoznak a párbeszéd és a kölcsönös megértés, a tisztelet elemi feltételei, akkor fájdalmas szívvel ki kell térni a támadás elől. Egyre növekvő fájdalom tölti el az olvasót, amikor olvassa a tanulmányt; ha így áll a helyzet, ha ilyen beállításban vitatkoznánk, akkor mi értelme lenne a vitának. Ez a tanulmány megjelenésének sajnálatos és szomorú oldala.

De talán van ennek a szomorú esetnek pozitív oldala is. Alkalmat adhat a tanulmány arra, hogy a keresztények, a katolikusok elgondolkodjanak és tanúságot tegyenek hitük egyik fontos mozzanatáról, hogy mit vallanak a Boldogságos Szent Szűz személyéről, feladatáról és kiváltságairól, hogy ráirányítsák a figyelmet a mariológia néhány kérdésére. Ilyen körülmények között természetesen vonakodva teszi ezt az ember, mert az ősi szabály szerint kötelezné az „arcana fidei”, a titokbantartás kötelessége: vallási okból titokban kell tartani a hit legszentebb mozzanatait, amikor azok gyalázásnak vannak kitéve. Csak akkor szabad a hit szent titkait feltárni és megmutatni, ha feltételezhető az isteni titoknak kijáró tisztelet és meghajlás.

Ha vitáról lehetne szó, akkor érdemes lenne előbb tisztázni a Szentírás értelmezésének alapkérdéseit, valamint a teológiai értelmezés, a hitigazságok kibontásának folyamatát, a hit titkai teljesebb megértésének útját, továbbá az egyház, az egyházi tanítóhivatal szerepét és feladatát a hit igazságainak értelmezésénél. Mivel erre nincsenek meg az elemi feltételek, ezért csak három idevágó fontos megjegyzést szeretnék tenni.

Először gondoljuk át, hogy milyen bizalmas és valóságos helye és feladata volt Máriának Jézus életében, amint erről az Újszövetségi Szentírás tanúskodik. Mária alakja az Evangélium elbeszélő részeiben jelenik meg. Pál apostol csak egy alkalommal beszél Jézusról, az Isten Fiáról, aki „asszonytól született” (Gal 4,4). Összesen húsz újszövetségi szakasz van, amelyekben Mária előfordul, a következő tematikus összefüggésekben: Jézus eredete, Jézus rokonsága, a tanítványok közösségében, szolgálattevés közben és végül a kereszt alatt. Feltűnik Mária Jézus nyilvános működése közben is, de alapvető fontosságúak Máté és Lukács gyermekselbeszélései. Az Evangéliumok jellegzetes különbözőségei ellenére egységes és összefüggő kép alakul ki Máriáról, ha valaki egymás mellé helyezi és elrendezi a róla szóló tanúságokat. E szövegek alapvetően arról tanúskodnak, hogy Mária valóban Jézus Anyja.

„Arcana fidei”

Szűz Mária helye
Jézus életében

Márknál Mária a tanítványok körében bukkan fel, míg Lukácsnál és Jánosnál emelkedik ki, hogy Mária a hit, az engedelmesség, az alázat ősképe. Mindenképpen központi jelentősége van annak a már teológiai reflexiónak, hogy Mária a Messiás anyja, aki a Szentlélektől fogant, akiben tapasztalható módon, konkrétan, ebben a világban megjelent Isten üdvözítő működése. Történeti tényekről számolnak be az evangélisták, de azt figyelembe kell vennünk, hogy nem pusztán történelmi megállapításokról van szó, hanem lényegileg többről, az Isten Fiának megtestesüléséről, emberré levéséről, arról, hogy ezt az eseményt a Szentlélek hozta létre és hordozza. Isten maga nyúlt bele a történelembe az ember üdvössége érdekében, és ebben az eseményben jelenik meg Mária személye, feladata és kiváltságai. Testileg és lelkileg Mária áll legközelebb Jézushoz, ő formálta testét és emberségét. Közös életüket a kegyelem, a szolgálat, a szeretet, az alázat és a szegénység jellemzi. Betlehem, Názáret, Jeruzsálem, a Kálvária és pünkösöd jelzik közös életútjukat és feladatukat.

Mária az egyház életében

Másodszor Máriának jelentős helye van az egyház életében, amint ezt az egyház hite, hitélete, liturgiája és művészete a második századtól kezdve folyamatosan tanúsítja. Igaz, az alapokat lerakó apostoli kezdet (az *Apostoli hitvallásban* „születik Szűz Máriától”) és az alapokat kibontó egyházatyák korszaka után tisztázódott csak igazán Mária alakja és tisztelete. Az egyház életében, a dogmafejlődésben Mária egyre inkább az őt megillető, méltó helyre kerül, mint a keresztény hit lényeges mozzanata. Sajnos, személye a történelem folyamán ellentmondások jelévé is vált, miként Szent Fia.

Az egyház teológusai az Újszövetség történetileg adott egységes keretében egzisztenciálisan újraértelmezték Mária személyi kiváltságait, feladatait. Az üdvösségtörténet adott korszakában új, eredeti és hiteles értelmet adtak személyének és szerepének. A dogmatörténeti összefüggésben egyre gazdagabbá és teljesebbé válik az egyház hite és élete. Mária először a Jézus Krisztusba vetett hitvallás összefüggésében jelenik meg, valamint üdvösségtani, megváltástani összefüggésben. Később Mária személyének egzisztenciális, antropológiai-teológiai helye és helyzete egyre inkább előtűnik. Az utolsó évszázadban Mária mindinkább mint az egyház típusa, ősképe jelenik meg, személye az eszkatológikus távlat képviselője és biztosítója. A dogmatörténet kijelöli a teológiai reflexió hosszú és fáradságos, veszélyekkel, tévedésekkel és félreértésekkel tarkított útját. Mária először mint az Úr Anyja, mint Jézus anyja, mint Isten anyja jelenik meg. Mária istenanyasága Jézus Krisztusba vetett hitünket fejezi ki. Mivel Jézus a második isteni személy, akit Mária szült erre a világra, és ő Jézus személyének a szülője, ezért valóban és jogosan állíthatjuk róla, hogy ő Isten Anyja. Nem Mária születésének biológiai ténye az Isten Anyja kifejezés teológiai alapja, hanem Mária személyes viszonya Krisz-

Isten Anyja

tus személyéhez, istenségéhez. Az anyaság antropológiai tényét kell itt figyelembe venni. Amikor az egyház Máriát Isten Anyjának tiszteli, akkor Jézus Krisztus iránti tiszteletének ad kifejezést. Mária — a mindenkor Szűz, ez a kifejezés jelzi egyedülálló anyaságát. A szűzi fogantatás és szülés Jézus istenségének a jele és kifejezője. Jézus öröktől fogva való létezése csendül egybe a megváltás, Mária anyaságának témájában. Jézus megváltói művének kezdete nem földi erő segítségével indult el. Mária hite és szüzsége szervesen összefügg. Ő előbb foganta Jézust szívében, mint a testében. Szűz-anyja lett nem önmagától, nem más embertől, hanem a Szentlélek erejéből.

Mária az egyház ősmintája

A továbbiakban aztán a teológiai reflexió követi saját megkezdett útját és lendületét. Kifejti Máriának mint az új Évának alakját. Éva bűnös engedetlensége miatt az emberiség elvesztette a kegyelmet, Mária engedelmissége, igenje pedig visszanyerte azt. Teljesen logikusan és magától értetődően ragyogott fel Mária kiváltságai által meghatározott személyisége: a Szeplőtelenül Fogantatott, a bűn nélküli Szent Szűz, a Mennybe Fölvett Szűz. Végül Mária mint az egyház ősmintája és mint ilyen, a Közbenjáró Közvetítő.

Az egyházatyák korában a Mária-dogmákat kifejtő, kibontó teológiai reflexió tulajdonképpen a Krisztusba vetett hit igazolásának keretében mozog, de szüntelenül felhasználja a lelki értelmezést is, hiszen Mária a tipologikus gondolkodás nagyszerű modellje. A középkori reflexiót is krisztológiai szándék vezérli. Az üdvörténeti-krisztológiai színezetű hagyományból a teológusok kidolgozták a Mária személyére és feladatára vonatkozó szempontokat. Szerencsére az eredeti lutheri, reformáló hagyomány is tiszteletben tartotta a szentírási adatokat és az ortodox mariológiai értelmezést. A teológiai reflexió a huszadik században érte el csúcspontját (Szeplőtelen Fogantatás, mennybevitel dogmája), és újból felfedezte, alkalmazta a tipológiai értelmezés útját. A Máriára vonatkozó dogmákban felfedezhetjük a logikai következtetést és a fogalmi feldolgozás sémáit. De a legfontosabb az objektív megértés fenomenológiai útja. Ilyenkor arra figyelünk fel, hogy a dogma megfelelően alapul, és ezt a megfelelést (Mária és Jézus, Mária és az üdvösség) a természetfeletti valóság teljes objektív képére vonatkoztatjuk, amelyet a hívő elme megalkot a kinyilatkoztatásból nyert egyes adatok alapján, és így amit belátunk, az a kinyilatkoztatás alapjára, illetőleg összképére épül rá.

A szentek egyessége

Végül a katolikusok Mária-tiszteletét akkor érthetjük meg, ha figyelembe vesszük a szentek egyességének hitigazságát. Az *Apostoli Hitvallás* eme tétele az újszövetségi koinonia, a közösség fogalmán alapul, amely jelzi a hitbeli, az összes hívő Jézus Krisztussal és egymással való közösségét. A szentek kiváló módon Isten népéhez tartoznak, akikkel a hívek egységet alkotnak a Szentlélekben és a kegyelemben, akik közbenjárnak egymásért és segí-

tik egymást. A szentek egyességéhez hozzátartoznak a már üdvözültek és az angyalok is.

A szentek egyességének megvallása alapokat ad a szentek tiszteletére és így a Mária-kultuszra is. Végeredményben arról van itt szó, hogy az egyház jel a népek között a történelemben, és az egyház hitelreméltóságának alapja szentségében van. A szentek tisztelete összhangban van a Szentírással, mert a szentség elsősorban nem erkölcsi kiváltságot fejez ki, hanem Krisztus, az egyház eszkatológikus végső beteljesedésére rendelt kegyelmét. Igaz, a szentek tisztelete igazán Isten kegyelmének dicsérete és elismerése a szentekben. Megengedett és hasznos a katolikus egyház tanítása szerint a szentek tisztelete, de az egyes hívőnek nem kötelessége minden esetben. Ha egy szent erkölcsi kiválóságát, példaszerűségét az egyház elismeri, akkor beszélhetünk a szentek tiszteletéről. Sokak számára talán nehézséget jelenthet a szentek tisztelete, mert úgy tűnik, nem közvetlenül Istenre, hanem a teremtményeire irányul. De a hívő ember tudja, hogy a teremtmény mindig Istenben van, Istenre vonatozik, a teremtmény értéke csak növekszik Isten közelségében. Amikor a Boldogságos Szent Születet a többi szentek között megkülönböztetett tisztelettel illetik a hívek, akkor végeredményben Mária magatartásának szellemét követik. Mária, amikor háláját fejezi ki Isten iránt a kapott kegyelem miatt, amellyel kiválasztotta az istenanyaságra, akkor dicséri Isten jóságát, amelyet saját életében megtapasztalt, amint az megnyilvánult az emberiség és Izrael történelmében is (Lk 1,48). Azóta megvalósul a hívek Mária-tiszteletében a Mária lelkéből fakadt dicsőítés: „Lám, ezentúl boldognak hirdet minden nemzedék”.

Kedves Olvasóink!

Az elmúlt hónapok drasztikus áremelkedései következtében ez év januárjától kezdve csupán a nyomdai előállítási költségek meghaladják az eladási árat, s az alapítványi támogatások sem elegendőek a többi — folyton növekvő — költségek fedezésére. Ezért arra kényszerülünk, hogy a folyóirat példányonkénti árát e számunktól kezdve 69 Ft-ra emeljük. Félő az is, hogy még az év folyamán elkerülhetlenné válik a példányonkénti ár további emelése.

Semmiképpen sem szeretnénk hűséges Olvasóinkat elveszíteni, ezért mindent elkövetünk azért, hogy előfizetőink a lehető legkedvezményesebben juthassanak hozzá a laphoz. Akik már eddig befizették az első félévet vagy akár az egész évet, azoknak nem kell különbözetet fizetniük. Akik ezután fizetnek elő, azoknak a negyedéves előfizetési díj 207 Ft, a féléves előfizetési díj 414 Ft, s ez nem változik az év során.

Naplójegyzetek

Szemközt az életemmel

Egy ismerősöm mesélte, hogy idegösszeroppanásakor valóságfeletti intenzitással rohanták meg gyermekkorának képei. Egy utcarészlet: alulról nézvést, fokozhatatlan egységben, milliányi részlettel.

Ami itt történt, pontosan fordítottja az élménynek. Tökéletesen kihasználatlan tapasztalat. Mi gyerekkorunkban értékelünk, felnőtten meg élünk, gondolkodunk stb. A teljes élet: a kettő együtt volna. Tárgya tehát épp nem az élmény, hanem a *bevilágítatlan* világ, az élmény nélkül, a lélek lomtárában heverő fotográfia. Az örület bizonyítja: hogy lehet visszafele is élni, akár az álomban. Ehhez párosul aztán az *időtlenség* élménye s a szabadságé. Íme a nagy művészet: szabadság, élet, kreáció és hűség — egyszerre! De ez még csak a *profán fok*. Isten külön kegyelme, ha ez az ihletben teljes élet átzuhog a metafizikumba, Istenig hatolhat — tehát a „legbensőbb” *mögöttes területre*! A szentek ezért nem írnak; az írás visszalépést jelentene egy csökkentett életbe.

Számomra viszont *előrelépést* jelent. Az írás már több is, mint az élet, de az élet az írás számára kihagyhatatlan közeg: se tapadni hozzá, se futni előle nem szabad. Magunkkal kell vinnünk, akár a testünket.

Az írás jogos szabadságunk. Isten a szabadság!

Következtetések:

Nem érzelmeinket, képzeleteinket, ismereteinket, élményeinket kell megírunk, s nem esztétikai előítéleteinket, mit ihleten kívüli állapotban rögzítünk a magunk számára.

Nem azt a fát, amit látunk, s elbűvöl, hanem azt a fát, mit ihletünkben pillantunk meg! Hogy nem valóság? Ne féljünk ettől: a valóságtól legmesszebb a *másolat* áll. Minden valóság, de a másolat a leghalványabb valóság.

Az *artisztikum* a másik csapda. Az ihleten kívül rögzített és szentesített szép, jó, igaz! Impotens széplelkek hazája, törvénye, igaza! Ihleten kívül fogant művészet!

Élni — kényelmes, de lapos és hézagoss dolog. Ilyenkor igazában egyedül Isten cselekszik bennünk, helyettünk — hogy visszafelé egyszer megtaláljuk magunkban, s birtokba vehessük *tulajdon életünket*. Ez a magyarázata, hogy kiábrándult hitetlenek is — szenvedélyes írók lehetnek. A baj csak az, hogy ihletüket összekeverik élményeikkel. Életüket az ihlettel s az ihletet az örökléttel.

Az alábbiakban
részleteket közlünk a
Pilinszky János
hagyatékában (MTA
Kézirattár) fennmaradt
naplójegyzetéből. Az
egy-egy írás után a
keletkezés éve és a
hagyatéki jelzetszám
olvasható. (A kéziratok
a közeljövőben kötetben
is megjelennek a
Századvég Kiadó
gondozásában.)
Közreadja Hafner Zoltán.

Holott a három dolog — bár egy — tökéletesen más. Az élet az ihletre áhítozik, s az ihlet az öröklétre. A három közül egyedül az öröklét birtokol minden erőfeszítés nélkül.

A kárhozat: görcsös nincstelenség.

Az élet: tárgyakat ragad meg — mániákusan.

Az ihlet: tényeket és összefüggéseket.

Az öröklét: az életet!

Súlytalannak csak a züllés tűnik.

Az élet: erőfeszítés, vergődés, zűrzavar.

A művészet: lemondás.

A szentség: áldozat.

A kárhozat: a görcsös semmi.

Az élet: a semmi feladása.

A művészet: a tárgyak feladása.

A szentség: önmagunk feladása.

A kárhozatban *egyedül én* vagyok.

Az életben a másikat hajszolom.

A művészetben a teljességet keresem, de még *én* keresem.

A szentségben Istent bírom. A szent: „Istenre irányuló semmi”.

Az üdvözült: Istenen nyugvó semmi.

Az ihlet kreációja akkor kínos, ha:

1. *Hangsúlyozottan kreálok*, mint egy szuverén teremtmény. (Koholmány lesz. Steril. „Artisztikus.” Egysíkú.)

2. Ha a „valóságot” *görcsösen beledolgozom*. (Felemás lesz, egyenetlen, nehézkes. Aggályos és erőszakolt. Szélhámoskodó és kiagyalt.)

✱

¹ Utalás a KZ-oratórium
(1962) mesebetéti-jének
egy részletére:

„Hol volt, hol nem
volt,/élt egyszer egy
magányos
farkas./Magányosabb az
angyaloknál.
Elvetődött egyszer egy
faluba,/és beleszeretett
az első házba, amit
meglátott.

Már a falát is
megszerette,/a
kőművesek
simogatását...”

A kárhozat: életunt. Üres.

Az élet: érzelmeket és érzéseket ismer. A semmi fele lebontott érzelmek szülik a szenvedélyeket.

Az ihlet: fájdalmas, nehéz; végre a dolgokat nézi önmaga helyett. Ezt az állapotot azonban csak a szent bírja sokáig, *állandóan*. Nála az Istenközelség a kivételes állapot. De ki tud erről beszélni? Egyedül a szentek ismerik ezt.

Szentté válni annyi: mint még az életünkben átgázolni a halál küszöbén.

Imádkozni és dolgozni! Anya, segíts el ideáig!

✱

Az első ház

A kőművesek simogatása¹

Éhség és kenyér

Sugárutak

Utószó

Nekimenni megváltást áhító dolgoknak, mik kemény zártságban: az unalom és üresség sivatagában élnek. Megpróbálni „hű-en” megragadni őket, majd elfogadni a fogalmazás véletlen, kegyelemszerű megoldását. Ez már nem én vagyok, vagy csak félig én. Isten felé vezető úton járok. A következő szakasz?

Nem befejezettségre törekedni, hanem pontosságra, míg be nem következik a fölülmúlás!

Nem eleve megváltott témát keresni, ilyen nincs!, hanem megváltatlant. S itt útjára indítani az intuitív fantáziát.

(1963; Ms 5933/24)

Elátkozott ábécé

elátkozott ábécé

Öt-hat éves lehettem akkoriban, s köztem és a világ közt még nem volt éles határ. Igaz, ma sincsen. Beszél hozzám valaki, s én csak nézek rá. Őt magát figyelem; a beszélőt és nem a beszédét. Az arcát, talán, de még inkább valamit, az arcánál is testiesebbet. Ezért, hogy képtelen vagyok mindenfajta leírásra, holott talán nagyon is egy-egy „részletre” meredek. Mit beszél, aki szól hozzám? Mit mond az arca? De amikor én csak a pórusait látom, lenyűgözve beszélő jelenlététől, s amit hallok és akit hallgatok, úgy marad meg bennem, mint egy darab ásvány, egyszerűen, tömören és szótlantul!

Öt-hat éves lehettem *akkoriban*. A kertben állok Ancival², s a kék-lila apró virágok megmozdulnak lábunk körül a fűben. Csakugyan megmozdultak? S ha igen, mikor? A mozdulatukról viszsamaradt „ásványdarabot” minderről hiába faggatom. S a kép mégis bársonyosan szellős.

Anci beszél. De valójában se szavainak, se ölelésének, se rettegésének nincs se szava, se ideje. Milyen is volt a bűn, amit elkövetett? „Olyan volt, mint egy baleset” — gondolja szakadatlanul. — S ugyanakkor, mintha egy hosszú és keserves földadatot teljesített volna, amikor *megtette*.

Hiszem, hogy a világ nem véletlen, hanem organikus, és önmagán túlmutató egész. Rengeteg valóságos szál és út vezet a labirintus közepébe.³ Bármelyiket választom, ugyanoda érek, ha választott és kijelölt utamhoz hű maradok. A valódi utak mindegyike: kereszt, valóságos öröm és valóságos szenvedés. A szeszélyes poroszkálás vagy az erőszakosan „kiépített” út viszont sehova se vezet, se örömet, se szenvedést igazában nem ismer, s nem tud elfogadni.

Minden valódi kín és kínlódás tengelyéül szolgálhat egy valódi műnek, egy valódi kristálynak. A lírában újabban arra törekedtem, hogy egy regényíró — még hozzá egy tizenkilencedik száza-

² Pilinszky

gyerekkorának
javarészt a nagynénje,
Baitz Erzsébet
(1886/87?–1960) által
vezetett szervita rendi
„javítóintézetben” töltötte
Rákospalotán; *Anci* is
az itteni fiatalokú
veszélyeztetett sorsú
lányok közé tartozott.
Vö. *Anci*. Új Ember,
1959. aug. 30. in: P. J.:
Tanulmányok, esszék,
cikkek I. Századvég,
Bp. 1993. 72–74.

³ Vö. Simone Weil: *Ahol
elrejtik Isten*. (Ford.:
Reisinger János) in: S.
W.: *Ami személyes, és
ami szent*. Vigilia, Bp.
1982. 134.

di regényíró — természetességével beszéljek. Regényt viszont úgy szeretnék írni, ahogy egy költő. Lehetséges ez? Költészet költőiség nélkül?

Minden bekezdésnek totálisnak kell lennie. Minden bekezdés meg kell hogy haladjon a regény „elképzelt egészét”. A valóságos egésznek ingyenes adományként kell a fölfuttatott „részletekből” megszületnie. Ez lenne a totális regény? A legelemibb leíró, reprodukáló jelleg fölülmulása? Képtelen vállalkozás? Nincs mit vesztennem.

A költészetben, akár az álomban, sose félünk attól, hogy amit írunk és ahogyan megírjuk: unalmas. A regény(em)nek is megírásnak és nem leírásnak kell lennie.⁴ Az egyeztetgetés, hasonlítgatás mindenfajta félelme nélkül. A többit meglátjuk. A többi kiderül.

Nem szabad azonban a „megírás” helyett a „leírást” mint „megírást” feltüntetni. Ez romboló, örökös porszemet jelentene a szerkezetben. Téves azonban az expresszionista megoldás is, amely a (költői) megírás helyett az álomszerűnek a leírását választotta. Így először volt a valóság leírása, ezt követte az álomszerű leírása. Lehetséges a valóság megírása? Minden „segédeszköztől” mentesen?

Semmit se szabad előre megszerkeszteni. Lehetséges ez? Mindig a tengelyben maradva előre haladni, *megtestesítve megtestesülni*? Történéssé tenni a megírást, magát a könyvet? Mozgatva a mozdíthatatlant, jóvátéve a jóvátehetetlent? De van egy még diszkrétebb megoldás: az, amikor a megírás leírásnak tűnik (Dosztojevszkij; Gombrovicz)

(Folytatjuk)

⁴ A tervezett *Önéletrajzaim* című regénynek mindössze néhány fejezete készült el 1977–80 között. In: P. J.: Széppróza. Századvég, Bp. 1993. 193–220.

(Ms 5938/9)

Mérleg

hangból szövődő táj és vágyakból lett város,
szóló szőlő, zengő folyó;
szín: szépen énekel, sötét, meleg, világos;
lágy dallam, érintése jó;
fák: lombjuk a deres éggel határos,
alattuk, mélán, egy bohó
öreg sétál: kilencven éves csecsemő;
az őszi pompába veti magát,
verdesi haját lassú, puha, jó eső:
gyönyörrel esik neki hát
a dérvért kert balzsamos illatának,
és issza, issza az ősz italát.

Kettős tudat vezérli, kettőzötten lát mindent,
mi szívét táplálná: nincs gondja rád...
Folyondár kapaszkodik fel törzsére a fáknak,
a vénnek szél fésűli ősz haját,
érzi lehelletét lágy melankóliának,
mivel a Jóisten itatja át.
Megfagy érében a vér s mint föllobogó fáklya,
sikolt a rémület, a vád.
Fekete madarak ereszkednek a fákra,
majd szellem száll az erdőre: megáld
s beleszédül az agg az avar illatába,
nem izgatja már semmi vád;
Keresne — ha találna — új hazát még,
de nincs ember, nincs hatalom,
mely rá pazarolná álmát, erejét; már rég
nem bíznak benne; suta lom.

S lám, megnyílik az ég, angyalseregét küldi
a mondhatatlan nevű főatomb —
Jézus, Szűz Mária a jó Atyával ül ki,
és mosolyog az égi ablakon.
Úgy tanultuk és úgy tudjuk ezt most is,
hogy a boldogság ott lakik,
ahol hisszük s értjük — a kép kedvünkre bomlik —
a Minden Titkok Titkait.
A mérleg mér, nagy tányérjai lengnek,
az inga nyelve mértékre tanít;
élet-halál súlyai fönt lebegnek,
mozgásuk mint az ünnep-esti levegő:

az éji árnyak hús párát lehelnek,
a sötétség könnyű, lágy, lebegő;
és a vén lélek tudja, merre mentek,
mely vidék felé mehet ő;
gyönyörű hiába — valóság — léte vádoló:
megfacsart citrom leve ő.
(Ki játszik engem el, s mivégre, nem tudom.)
Talán a jó végzet bajkeverő?

A vén, élete végén, azt kéri: vigaszt nyerjen,
abban is, hogy már nincsen egyedül:
hisz a meglett méltó Isten-emberrel
csöndesen, békén egyesül.
Sétáltatja rossz térdét; utoljára?
Sugarát ejti rá a téli nap: —
a vízben kígyó, hal, a szélben madár járja, —
az esti sugár a fűbe harap.
A vénnek elég lesz csak pár fillérnyi napszám:
megél azzal és valami megmarad
örökségül a hű utódnak: hadd lám,
mi sajog még, ha lement már a nap.
Minek tagadnám, tartok a haláltól,
de inkább kíváncsin, ott túl vajjon mi vár,
ahol — tanultam — egy bíró majd rám szól,
halál játéka ez: vár az új láthatár.
Onnan vissza még nem jött gyáva, bátor: —
a szaglász szélben ez az összetartó ritmus.
Az Istentől félek? Jehova haragjától?
A szívem torkomon ver, megfulladok a szélben,
mi fölrázna, levet: jégtáblák, tengerár.
Nem tudok nyögni sem, hogy jó kegyelmét kérjem,
nem segít. Úgy hallgat, hogy szinte fáj.
A harag Istene ő, átkozódó, vad, izmos;
de bennem él és győz, nekem adta magát!
Tudom, csak jót akar nekem öreg barátom:
hallgatóván is beszél, lehunyt szeme is lát, —
mint tűzhányó, kitör, esik mint az eső,
eldördül, permetez, fölmagaslik és elhal;
a virágos rét minden virágjában is bent van, —
s ahol már semmi sincs, még mindig ott lesz ő.

GYURKOVICS TIBOR

Jézus

Jézus szalmaszál
amibe kapaszkodunk
Jézus szakadék
amibe lezuhanunk

Jézus kötél
amit elengedünk
Jézus remény
amivel emelkedünk

Jézus hangszer
amivel megszólalunk
Jézus zene
amit elhallgatunk

Jézus tenyér
amivel adakozunk
Jézus kenyér
amit elfogadunk

Jézus penge
ami megsebesít
Jézus gyenge
aki megerősít

Jézus hatalom
a végeken
Jézusnak odaadom
az életem.

Középkor

Szép volt a táj odakint, de őt most nem érdekelte, annyiszor látta már, hogy a könyökén jött ki, az utóbbi három évben hetente kétszer utazott le abba a vidéki városba, hogy a latin-amerikai irodalom nagyságáról és szépségéről beszéljen az érdektelen és lógós diákoknak, elege volt, mindig ugyanaz, az apró falvak a mocskos kis házaikkal, szurtos kölykeikkel meg a koszlott kutyákkal, örült, hogy most nem ezt kell bámulnia újra, hisz itt ez a nő vele szemben, örült, hogy ott van.

Első osztályon utazott, nem mintha ezt olyan könnyen megengedhette volna magának, de fél évvel ezelőtt úgy döntött, inkább ráfizet, nem bírta elviselni tovább a részeg, hazafelé tartó munkások tömegét, akikkel együtt szorongott azelőtt a szűkös másodosztályú kupékban, fülsértő hangon üvöltöztek, trágár szavakat használtak, és közben sört ittak, sok sört, néha neki is odanyújtottak egy üveg kőbányait, húzza meg, ő köszönte szépen, de inkább nem kért, mire vállat vontak, és az egésztest kezdtek előlről, egyszer össze is verekedett kettő részegen, és az egyik ráesett a teljes súlyával, összevénázta a zakóját, de a pohár csak akkor telt be végleg, amikor fél évvel ezelőtt a vele szemben ülő hirtelen okádni kezdett, alig tudta félrekapni a fejét.

Azóta utazik első osztályon, itt csend és nyugalom fogadta, néha még aludni is tudott, hisz sokszor egyedül volt az egész út alatt, vagy nyugodtan bámulhatta a tájat, miközben azon gondolkozott, milyen megalázó is ez. Huszonöt évnyi tanítás után, amit az ország egyik legrangosabb egyetemén töltött, arra kényszerül, hogy hetente kétszer abba a sárfészekbe utazzon, újra ingáznia kell, mint fiatal kezdő korában, amikor még élvezte is az egészséget, akkoriban olyan könnyedén vette a dolgokat, legalább világot lát, no meg ott vannak a szép vidéki diáklányok is, lehetne rosszabb is, ilyesmi — de ez már a múlté.

Ötvenévesen, nyolc önálló kötettel és vagy ötszáz publikációval a háta mögött itt kell ülnie a vonaton, hogy Marquezről beszélhessen a sok üresfejű kölyöknek, de hát nincs mit tenni, amióta a felesége alulmaradt a küzdelemben, amit azokkal a daganatokkal vívott, melyek az egész méhét és a belei nagy részét ellepték, érezhetően kevesebb lett a pénz. Egyedül maradt a három gyerekkel, igaz, a nagyobbak már egyetemre járnak, de a kislány még csak tizenegy éves, ez a legnehezebb kor, főleg ha valakinek még az édesanyja is meghalt, ő viseli szegényke talán legnehezebben a tragédiát, néha még most, három év után is úgy csókolja meg a kicsit este elalvás előtt, hogy annak csupa maszat az arca a könnyektől, neki is megkeseredik a szája, ahogy az a sötét

szobában görcsösen szorongatja a kezét, miközben halkan szipog a párnába temetkezve.

Akkor is éppen a lányára gondolt, amikor az előző állomáson felszállt a vonatra ez a harminc körüli nő, szőkén, gyönyörűn, és ahogy a fiai mondanák, azzal a fura, idegen, ám tagadhatatlanul találó kifejezéssel, fullextra lábakkal.

Most ott ült a vele szemközti ülésen, az ablak mellett, arányos testén elegáns kosztüm feszült, fekete harisnyás lábait keresztbe vetette egymáson, de a legszebb az arca volt, igazi szép, szabályos, büszke madonnaarc érzéki, duzzadt ajkakkal, finom kis orral, és a lány ívelésű szemöldök alatt hatalmas, sötétbarna szemekkel.

Miközben azon törte a fejét, miképpen is elegyedhetne szóba a nővel, eszébe jutott, milyen könnyedén és egyszerűen ment is ez valaha azzal az újságíró sráccal, aki a legjobb barátja volt akkoriban, elmosolyodott, ahogy visszaidézte, milyen szövegekkel szólították le a nőket az utcán, bárókban, akárhol, talán vonaton is. Aztán arra gondolt, tényleg, majdnem húsz éve nem látta azt a nőcsábászt, nem is hallott felőle, néha látta a nevét különböző újságokban, de semmi több, lassan elmúltak egymás életéből, most először jutott eszébe hosszú évek óta, mi lehet vele?



A férfi összetörve ült az ágy szélén arcát a kezébe temetve, ez nem lehet igaz, gondolta, úristen, még ez is, aztán felsóhajtott, és a vállára terített egy lepedőt, recsegő térdekkel feltápáskodott, és miközben rágyújtott egy keserves ízű cigarettára, öreg embernek érezte magát.

A lány nem lehetett több húszévesnél, a Balaton partján ismer-te meg néhány hónapja, most ott állt az ablak előtt meztelenül, és ő nem tudott a szemébe nézni, hisz akkor, egy pillanatra látta az arcán azt a kicsit sajnálkozó és utálkozó kifejezést, melyet azóta valószínűleg a megvetés vett át, és ő még csak nem is vehette ezt rossz néven, egészséges, fiatal nő, nem ezt várta tőle, egy kicsit talán magát hibáztatta az egészért, persze nem rajta múlt, mindegy, ez a futó bűntudat is csak arra volt jó, hogy még jobban meggyűlölje őt, aki most, életében először csődöt mondott, hogy az isten verje meg.

Még soha nem került ilyen kínos helyzetbe, a kínos nem is jó szó erre, ez annál sokkal mélyebb, szomorúbb és végletesebb valami, legalábbis most így érezte, nem tudta, hogyan viselkedjen ezek után, mit kell mondani ilyenkor, kell-e valamit egyáltalán, kérjen talán bocsánatot?, ugyan, hogy nézne az ki, dühösen legyintett, töltött magának egy konyakot, felhajtotta, és inkább nem szólt egy szót sem.

Belesápadt a gondolatba, hogy mi lesz, ha ez kiderül, senki se tudhatja meg, most mit csináljon, kérje meg a lányt, hogy hallgasson, vajon hogy reagálna, talán belemenne, ki tudja, meg kell próbálni, csak előbb hadd szedje egy kicsit össze magát.

És mi lesz a többiekkel? Rengeteg szeretője volt, világéletében imádták a nők, pedig nem volt szép férfi, de valami lehetett benne, ami hatott rájuk, egyikük azt mondta, hogy ez a charme, mindegy, most nem ez a lényeg, hányan lehetnek, hirtelen össze se tudta számolni, férjes asszonyok, özvegyek, fiatal lányok, neki mindegy volt, öreg-e vagy csúnya, szerette őket, csak értük élt, és ennek most vége.

Összerázkódott, amikor az suhant át a fején, hogy egyszerűen megöli a lányt, megijedt ettől az ötlettől, megpróbálta kiverni a fejéből, de sehogy se sikerült, igen, ez mindent megoldana, olyan lenne aztán, mintha meg se történt volna, hisz nem lenne rá tanú, el is felejtethné az egész ügyet, odament hozzá az ablakhoz, csak egy erőteljes lökés kéne, tekintete a nyakára tévedt, aztán a vállára, aztán egyre lejjebb, és lassan kezdett megfélemedezni minderről, a lány is észrevette, elmosolyodtak, és ő szétmorzszolt egy könnycseppet a szeme sarkában.

De hiába, korai volt az öröm, a lány megint megmerevedett a karjai között, ő megdühödött és ellökte magától, aztán megütötte, agyát elöntötte a vér, megütötte újra és újra, a sikoltozásra tért csak magához.

Feldúltan ment el otthonról, magára kapott pár ruhát, és kivi-harzott az ajtón, úgy érezte, megfullad, ha nem szívhat egy kis friss levegőt, egy perccel később már bánta, hogy megütötte a lányt, utálta magát miatta, amikor eljött, szegény még ott feküdt a földön és sírt, ő meg nem bírta tovább nézni.

A barátai mindig irigykedtek a rengeteg nő miatt, ő persze büszke volt a sikereire, és jólesett neki, hogy úgy csodálják, az egyetemen is ő volt a sztár, a lányok odavoltak érte, azok voltak a legszebb évek életében. Aztán a fiúk lassan megnősültek, egyik a másik után, a lányok meg férjhez mentek szép sorjában, rengeteg esküvőre járt akkoriban, alig néhányan maradtak, akiknek volt annyi eszük, hogy ne tegyék a fejüket önként és főleg olyan fiatalon a nyaktiló alá.

Talán mégis nekik volt igazuk, hiába jutott neki minden ujjára tíz nő, legtöbbször mégis egyedül érezte magát, magányos volt a nők karjai között is.

A körülötte élők azt hitték, mindene megvan, a sikeres újságíró jobbnál jobb nőkkel, mi kell még, nem tudták, hogy ez mind semmi, azok a kis cikkek, riportok, amiket a kisujjából kirázott, szart se értek, hiába hozták le a legjobb napi- és hetilapok, hiába fizettek értük nagy pénzeket, ő maga sose érezte, hogy ez igen, végre, ezt akartam megírni. A könyv, amire húsz éve készült, sose íródott meg, húsz-harminc oldalnál többre sose jutott, valami hi-

ányzott, nem tudta, mi az a valami, csak azt, hogy a legfontosabb, ami összetartja az egészet, ami értelmet ad neki.

Elérte az erdő szélét, összébb húzta magán a kabátot, nem tudta, miért erre jött éppen, miért erre hozta a lába, aztán meglátta a síneket, és megértette, ott futottak pár méterrel előtte, hát igen, ezzel a legutóbbival aztán vége is, a távolban lassan felhangzott egy közelgő vonat halk zakatolása.

Amikor nehézkesen a sínek mellé feküdt, és arcát a hideg fémhez szorította, eszébe jutott, miről beszélgettek a lánnyal előző este, a vacsoránál, amikor még minden úgy volt, mint azelőtt. A lány az egyetemről beszélt, és az egyik tanár neve ismerősen csengett neki, valami latin-amerikai költészetet tanított, először nem ugrott be, ki az, aztán elmosolyodott, hát persze, el is határozta akkor, hogy valamelyik nap felhívja, hogy elbeszélgessenek egy kicsit a régi időről, most már mindegy, késő, de azért érdekelte volna, hogy ennyi évvel azután mi lehet vele.



Neki aztán tényleg sikerei voltak a nőknél, ő egy percre se habozna, hogy milyen szavakkal szólítsa meg az asszonyt, ő nem bizonytalankodna, hogy nem külföldi-e véletlenül, vagy nem a férjéhez igyekszik-e éppen, nem törné a fejét olyasmin, hogy talán rossz napja volt, fáradt, és esetleg nem venné jó néven, ha idegenek zaklatnák, nem, ő egyszerűen bemutatkozna, és a szokásos, szellemesen pimasz modorában udvarolni kezdene neki, aminek a nő persze nem tudna ellenállni, régen is olyan kevesen tudtak, talán már ma éjjel megtörténne, aminek meg kell történnie.

Gyorsabban kezdett verni a szíve, amikor észrevette, hogy az őt nézi, éppen megszólalt volna, már a nyelve hegyén volt valami frappáns és eredeti mondás, amikor csoda történt, először nem is érzékelte, mi az, nem érezte azt az apró döccenést, csak azt vette észre, hogy a következő pillanatban a nőt valami rejtélyes erő kitépi a helyéből, és az ölébe repíti, egy pillanatra zavarba jött, amikor hirtelen megérezte magán az asszony testének melegét, aztán meghallotta a sikoltó fékcsikorgást, egymásra mosolyogtak, arra gondolt, ezt ő se tudta volna szebben megrendezni, biztató kis fényt látott megcsillanni a barna szempárban, amitől tíz évvel fiatalabbnak érezte magát, aztán közös erővel lehúzták az ablakot, hogy megnézzék, mi történt.

A forma és az erkölcs

(Babits Mihály és Gyergyai Albert)

Született 1940-ben Budapestén. Irodalomtörténész, műfordító. 1989 óta az ELTE BTK világirodalom tanszékének egyetemi tanára. 1982–85 között a Párizsi III. Egyetem vendégprofesszora. 1990-től 1994-ig párizsi nagykövet. 1994 óta a Sorbonne tanára.

Ha meg kellene rajzolnom a bennünket 1981-ben elhagyott Gyergyai Albert portréját, s hozzá legelőbb megkeresnem legjellegzetesebb vonásait, akkor talán azzal kezdeném: úgy távozott a földi létből, ahogyan megérkezett, nem volt semmije. Sem öröklakása, sem nyaralója, sem autója, sem aranya, sem műtárgyai.

Korszerűtlen ember volt Gyergyai Albert abban a korban, mely nemcsak a birtoklás, hanem elsősorban a tárgyak birtoklásának a bűvöletében élt. Mindig beérte annyival, amennyi biztosította megszokott életmódját, s az adott korszak körülményei közt elérhető legteljesebb függetlenségét.

Nem mintha aszketikus lett volna, csak éppen más érdekelte. Szeretett enni, szeretett utazni, szeretett barátaival s mindazokkal, akiket szívébe fogadott, együtt lenni. De leginkább szeretett talán az emberi szellem igazi teljesítményeivel — a nagy művekkel — találkozni, s azután e műveket, legfőképpen az irodalmat, a maga módján hozzánk, felénk közvetíteni.

Korunk emberétől eltérően, jobban szeretett adni, mint kapni, magánéletében éppúgy, mint tanítványai közt, az Eötvös Kollégiumban s később az egyetemen éppúgy, mint az irodalomban.

Egyetlen vonását próbáltam eddig felrajzolni a Gyergyai-portrénak, s máris elfog a kétely. Hiszen éppen őtöle tudjuk, az általa fáradhatatlanul közvetített s olykor 20. századi Divina Comédiának minősített Marcel Proustból, hogy egy új helyzet vagy a nézőpont módosulása milyen hatalmasat változtathat egy állandónak és változtathatatatlannak hitt arcképen. De személyes emlékeim és nagyon sok — tanítványaitól és barátaitól származó — történet mégiscsak arra utal, hogy a Gyergyai-portrénak ez az evangéliumi vonása nemcsak a legfontosabbak közül való, de bizonyosan hitelesnek is tekinthető. Csak egyetlen példát. Hogy Gyergyai Albert szó szerint értelmezte a Hegyi beszédnek a felső ruha adományozására való intelmét, azt egy szegény sorsú, Márvány utcai tanítványának (a később szigligeti gondnokként a magyar irodalomtörténetbe bevonult Harsányi Károlynak) a története bizonyítja, akire Gyergyai franciaórása kellős közepén „ruházta rá”, a szó eredeti értelmében, saját pulóverét.

A történeteknek se szeri se száma. De talán éppoly fontos e gesztusok szellemi megalapozása, amelyhez a Babits-Gyergyai kapcsolat, pontosabban Gyergyai Albertnak Babits Mihályhoz való viszonya adja meg a magyarázatot.

Gyergyainak hét írása foglalkozik Babitscsal, s ez a szám bizonyosan jóval nagyobb volna, ha naplója nem veszett volna oda 1944-ben lebombázott Logodi utcai lakásában. Személyes találkozásairól is szó esik röviden eme írások némelyikében, de erről vannak más forrásaink is, így például a Budapesten élt vagy járt nyugatiak visszaemlékezései. Aurélien Sauvageot-t, az Eötvös Kollégium lektorát éppúgy, mint a negyedszázadon át, 1924-től 1949-ig Budapesten élt François Gachot-t Gyergyai vezette be a húszas évek elején a Nyugat íróinak s legelsősorban Babits Mihálynak a körébe.

A francia svájci Denis de Rougemont egy nyári vasárnapon Esztergomban tett látogatásról számol be a *Paysan du Danube* című könyvében (a költő az esztergomi strand medencéjében fogadja vendégeit, s jöttükre, mint Rougemont írja, tritonként emelkedik ki a vízből), s többször emlékezik a Kollégium akkori angol lektora, Vernon Duckworth-Backer is, két jó barátja, Babits és Gyergyai kapcsolatáról.

E találkozások egyikének köszönhető Babits első francia megjelenése, a Sauvageot adaptálta 1930-as *Timár Virgil fia*. Babitsnak ez a műve köztudomásúlag kulcsregény, a paptanár főhős mintája maga a regényíró, a tanítványé pedig Babits hajdani gimnáziumi tanítványa, Komjáthy Aladár. Babitsnak, tudjuk, édesgyermek nem volt, csak egy fogadott lánya, a verseiben is sokszor emlegetett Ildikó. De hogy mennyire vágyott gyermekre, legalábbis lelki gyermekre, azt épp a *Timár Virgil fia* illusztrálja, a magányos és magának való paptanár apai érzelmeinek felébredése.

„Mon cher fils”, így szólítja meg Babits 1909-ben Komjáthy Aladárt egy Assisiből küldött képeslapon, s azután avval folytatja, hogy majd maga vezeti be a rákövetkező nyáron Itália szépségeibe. Ugyanúgy, ahogyan Timár Virgil vágyik bevezetni tanítványát, Wágner Pistát. De Komjáthy Aladár nem az egyedüli fia Babits Mihálynak. Akár ő maga választotta az apaszerepet, akár a fiatalok legjobbjai választották őt, ki-k a maga módján, apjuknak, a húszas évek szellemi Magyarországnak egyik fontos tényezője, Babits, az apa. Hadd emlékeztessék Szabó Lőrincre, akinek szálást is adott a Reviczky utcában, s aki éppoly freudi stílusban szakított vele, mint néhány évvel később Németh László.

Illyés Gyula viszont hűséges maradt a tőle látszólag oly különböző Babitshoz, mint ahogyan hűséges volt hozzá, egészen más módon a Babits körébe 1921-be bekerült Gyergyai Albert is.

Gyergyai írásaiban inkább csak megtűrtnek mondja magát, de az említett források bensőséges kapcsolatra utalnak, mint ahogyan arra azok a történetek is, amelyeket tőle saját magam hallottam. S arra a Baumgarten-díjazások is, amelyekről Babits mindig teljesen maga, az ellenvéleményekkel nemigen törődve döntött.

Gyergyai Albert kétszer kapott Baumgarten-évdíjat, 1933-ban és 1937-ben; előbb Erdélyi József, Illyés Gyula, Szép Ernő, Tamási

Szabó Lőrincsel együtt. Esszéista rajta kívül csak Schöpflin Aladár és Halász Gábor részesült kétszeri kitüntetésben.

De elsősorban nem erről kívánok szólni, hanem inkább szellemi kapcsolatokról, Babitsnak Gyergyait mélyen, nemcsak írásai-ban, hanem életében is determináló világlátásáról, amely a kette-jük kapcsolatán túlmutató tanulságokat is kínál.

Gyergyai Albert, akit Osvát Ernő a „Nyugat franciájának” nevezett, Svájcból hazaérkezése után a nagy nemzedékhez tartozó Laczkó Gézát szorította ki a folyóiratnak e rendkívül fontos, bár csak virtuális posztjáról. A franciákról írt tehát elsősorban a Nyugatba, s természetsszerűleg a francia irodalomból kerültek ki bálványai már ekkor, de mindvégig Flaubert és Proust.

Vezérlő csillagai, mondhatnám inkább, mert Gyergyainál nemigen válik el egymástól élet és irodalom. Innen kell tekintenünk hát a harmadik vezérlő csillag, Babits Mihály szerepét. Hogy mi vonzotta a leginkább e három nagy alkotóban? Flaubert-nél bizonyosan a hallatlan művészi igényesség, a formai tökély, melynek titka évtizedeken át foglalkoztatta Gyergyait, aki míg utazni tudott, szinte minden esztendőben eltöltött néhány hetet Flaubert városában, Rouenban. Proustnál alighanem az a nagy találmány vonzotta, hogy az élet megoldása maga a művészet, a művészeté pedig az emlékezésben visszatérő élet. És hogy Babitsban mi vonzza annyira, azt elmondotta nagyon pontosan, egy arra tökéletesen süket, a babitsi értékrenddel ellentétes korban, 1961-ben, egy előadásában. Érdemes idézni. „Ha azt mondom, Babits volt korának legnemesebb költője, tudom, az ilyen apodiktikus mondat árnyalásra és magyarázatra szorul. Itt nem Babits költői nagyságáról, hanem inkább egy bizonyos etikai magatartásról van szó (...) Ő mutatott fényes példát — folytatja Gyergyai — a formai, a tartalmi, az erkölcsi műgondra és egyensúlyra.” Azután felsorol még néhány hivatkozásai pontot, Bartókot, Kölcseyt, Vörösmartyt, Arany Jánost, megjelölve ezzel, miféle „csillagsorban” helyezi el az apjául választott Babitsot.

Ami nem jelent kritikátlan rajongást. Írásaiban itt-ott Gyergyai fenntartásokat is hangoztat, amire megkapta többször is Babbitstól a tüskés választ, hol közvetlenül, hol némi késéssel.

Az *Európai irodalom története* körüli nézeteltérésük nem jelentős. Gyergyai két kifogására a hiperérzékeny Babits megsértődik, és szurkálásokkal válaszol.

Élesebb nézeteltérésük Illyés Gyulának a Nyugatban közzétett tanulmánya, a *Katolikus költészet* nyomán támadt. Illyés szerint papköltő jó költő nem lehet, költészet és vallásosság összeegyeztethetetlen. Ennek Gyergyai ellentmond, Babits pedig, aki többször is visszatér e vitára *Könyvről könyvre* című sorozatában, árnyaltabb álláspontra helyezkedik: elismeri a katolikus költészet lehetőségét, de hozzáteszi, hogy nagy költő csak szabad szellem lehet. Gyergyainak egy megjegyzésére, mely épp ezt a kérdést fe-

szegeti, roppant ingerülten reagál. Holott Gyergyai Albert, mint látni fogjuk, tulajdonképpen a maga Babits-képét szegezi szembe Babitsnak az *Egyház és irodalom* című jegyzetében elmondottakkal.

Milyennek látja hát Gyergyai Babits Mihályt? A rendelkezésünkre álló írásokból a kép eléggé egyöntetűen megrajzolható, ugyanis az évtizedek során Gyergyai Albert felfogása nem változott; első, 1931-es írásában ugyanazok a gondolatok jelennek meg, csak éppen más megközelítésben s persze más megfogalmazásban, mint 1961-es *Emlékezésében*. Babitsnál, így Gyergyai, élet és költészet nem választható el egymástól: „puritán, szinte papos lény”, szeretetszomja, „bámulatos, eltökélt becsvágya” csakis költő voltából érthető meg, mint ahogyan költészete viszont teljes lényéből, mert irodalmi tevékenysége „nem hiúság volt nála, hanem létkérdés”.

Babits, Gyergyai felfogása szerint, a forma és az erkölcs embe-re. A legmagasabb igényű formáé s a legmagasabb igényű erkölcsé, szembeszállva így századával, mely az igénytelenség kora.

Ilyen értelemben Babits korszerűtlen, „dacosan szemben áll mindazzal, ami nem örök és autentikus”, mert tudja, „nem szígyen egyedül állni, szemben akár az egész koral és csak magunkhoz híven”. Sőt, „az igaz gondolkodó ott kezd méltó lenni a névre, mikor függetleníti magát korától”. A modern kortól eltérően, mely a művészetet összetéveszti a sikerrel, s erkölcsi szempontból is kizárólag a látszattal törődik, a költő hisz „a céltalan művészet érdemességében, a morál időtlenségében, mindabban, amit a ma elvet, a holnap talán újra fellel”.

Gyergyai Babits Mihályja tehát egyfelől — valahogy úgy, ahogyan Babits maga Flaubert-ről mondja — „a tökéletesség megszállottja”. Felfogása legtisztábban *Az európai irodalom történetéből* olvasható ki. Arisztokratikus felfogás ez, amely szerint az irodalomban csakis a legmagasabbrendűeknek van helye, amely szerint az irodalom nem más, mint „nagy művek és nagy egyéniségek, melyek és akik kezet nyújtanak egymásnak a népek feje fölött”. Következik mindebből, hogy a költő-esszéíró szemében nem a modernizmus által diadalra vitt új, más szóval „nem az eredetiség, hanem az egymásba fogózás a fontos”.

A szervességnek, a tradíciókból és a tradíciókra építésnek ez az igénye adja, hogy Babits, Gyergyai szavával, „forma egy formátlanul széthulló világban”, „eleven klasszicitás”. Az igazi irodalom, ebből következőleg, az antikvitás és a latin középkor, vagyis az egyetemesség irodalma, amelynek a költő Babits „legigazibb folytatója”.

Elitista, arisztokratikus felfogás ez, büszke és dacos reakció a korra — Gyergyai itt 1961-ben a harmincas évekre tekint vissza. „Amikor a közélet és s sajtó feneketlen zuhlésében az igazi irodalom fenyegetett hajóként ingott — ingott, de nem süllyedt el —, Babits volt e hajó kormányosa (...) ő mutatott fényes példát a formai, a tartalmi, az erkölcsi mőgondra és egyensúlyra.”

Az eddigiekből is nyilvánvaló, hogy a mindenségnek valamiféle platonikus vagy keresztény felfogását írja le ekként Gyergyai Albert, mint Babits Mihály jellemzőjét s a maga követendő mintáját. A költő — ezt az *Amor Sanctussal* kapcsolatban mondja — folytonosan „a magány és a mindenség között” lebeg, s ő az, Babits, „akinek révén mindannyiunkban feléledhet az égi dolgok titokzatos nosztalgája”.

Gyergyai a keresztény költőt látja Babitsban, s itt a kereszténységre éppoly hangsúly esik, mint a költőlétre. Az irodalomtörténetben az Újszövetséget az Ószövetség elé helyező Babitsot „a fájdalom, a szenvedés inspirálja”, másfelől olyan ember volt, aki „nem kérte, hanem adta, tékozte is a szeretetet”. Legszenbeszökőbb vonása azonban mély erkölcsössége, melyet Gyergyai Albert a Babitsnál oly fontos, *Az írástudók árulása* című nagy tanulmányában (vagy inkább vallomásában) központi helyet kapó Kant-utalással jellemez. „Itt nem Babits költői nagyságáról, hanem inkább egy bizonyos etikai magatartásról van szó, arról a valaha közhelynek érzett, de ma talán újnak ható kanti képről, mely az embert a világegyetemben a feje felett a csillagos éggel s szívében az erkölcsi törvénnyel ábrázolja(...) Kant erkölcsi szigorában Babits otthonosan lélegzett.”

A kép, amelyre Gyergyai utal, Babits szövegében háromszintű: alul a föld, rajta a célja felé igyekvő ember, aki utat téveszt, ha néha nem tekint föl és nem követi a csillagot. Babits és Gyergyai számára nyilvánvalóan arról a csillagról van szó, amelyet a napkeleti bölcsek megpillantanak s amely „előttük megy vala mindaddig, amíg odaérvén, megáll a hely fölött, ahol a gyermek vala” (Mt 2,9). Igazság vagy erkölcsi imperativus, mindenesetre Gyergyai Albert Babitsa a földön jár, de életét s cselekedeteit mindig egy ideális értékrendnek veti alá.

Még egy, mindannyiunkat folyamatosan (s különösen ma) foglalkoztató kérdésben, nemzeti és egyetemes kapcsolatának kérdésében volt iránytűje Babits Mihály Gyergyainak. A kettő e nézet szerint nem állítható szembe egymással, mert „a nemzetek feletti egyetemes értékek” bajnoka egyúttal „magister Hungarorum” is, „a legnagyobb magyar, másrészt a legpáratlanabb európai tanulmányíró”.

A tanulmányok, esszék, cikkek, emlékezések tulajdonképpen egyetlen vallomás darabjai: amikor Babits Mihály portréját megrajzolja, Gyergyai Albert azt az értékrendet mutatja fel, amely mintájává lett s ekként működését és életét nagyban meghatározta. Babits-kultusza, melyet én is ajándékba kaptam tőle, így a Gyergyai-jelenség lényegét fejezi ki s egyben válasz, ma is érvényes válasz, a születése és halála közt eltelt rettenetes évtizedek kihívásaira.

LÁSZLÓFFY ALADÁR

Lassan lejár

Lassan lejár az estély.
 Tudom, hogy te kerestél.
 Lelkem itt megigézve,
 emberiségnek nézve
 jár teremről teremre,
 ki küldte, hogyha nem Te?
 Amért megbíztál bennem.
 Háttha elment a kedvem -
 s most jönnek s rámköszönnek,
 üzenetteddel jönnek,
 csak kihívnak nevedben.
 Hát nem mi voltunk, ketten?
 tudják a jelszót s éget,
 hogy titkos szövetséged
 már mással is megosztva.
 Gyanakszom a gonoszra,
 gyanakszom feledékeny
 magamra, öl a szégyen:
 valamit elfeledtem?
 hogy ellenedre tettem?
 hozzám se szólsz már többé,
 mást tettél hírnököddé,
 nem engem véd a vérted...
 Már értek mindent, értek.
 Különben mért kerestél?
 Lassan lejár az estély.

Műemlék

A szoprán meg a méla alt
 zengenék még a halk magyart,
 ha volna még gyermek elég,
 hogy odatérdeljünk eléd.
 Valaha milyen büszke volt,
 ma repedez e tiszta bolt,

az orgonánk alatt remeg
az évszázados emelet.
a padok csendben mállanak,
már csak a falak állanak,
az ablakon besüt a hold.
Ez valaha a várad volt,
mára már emlékkatonák
töltik meg kopott udvarát.
Kihűlt, kiállt, kidőlt, kihalt
a szoprán meg a méla alt.
Fogadd, hisz még ez is tanum,
e végső, néma Te Deum.

A bevezetés elmarad

Isten küld jeleket, Ninive nem felel.
Urának küldötte nem jutott soha el:
cethala kihányta, ájultan itt hever,
kórházi ágyára kötözött Gulliver.

Jelképek

Kimerevedő filmkockákon
röptében megálló madár.
A kitárt fehér szárny-paláston
a béke monogramja áll.

Higgadtan baktató számaron
egy málha szenvedés, halál.
Ki ne tudná: azon a háton
barna sörénykereszt is áll.

Felírva minden a világon,
nyilván ezen nem múlik már,
hanem csupán az olvasáson...
Ki mit talál, mit nem talál.

Fölemelt fővel

Lászlóffy Aladár verseiről

Lászlóffy Aladár költészetével ismerkedve, még a hatvanas években, lendülete ragadott magával. Szabadon futó képzelete, törhetetlennek látszó optimizmusa, amely fiatalos erővel ostromolta a történelmet, hogy egyszer végre elérkezzék a mindenkit egyaránt felkaroló igazságosság. Természetes közösségi igénnyel készült arra, hogy népének: az erdélyi magyarságnak a költője legyen. Nem kitűzött feladatnak érezte a jogegyenlőség és a kulturális emelkedés eszményeinek hirdetését és szolgálatát, hanem legszemélyesebb ügyének, autentikus költői hivatásának. Ezen a ponton: a személyesség fokozottabb érvényesítésében vált el a korábbi generáció közéleti költőitől. Át akarta tekinteni, át akarta fogni a reményei szerint előbb-utóbb bekövetkező új történelmi korszak távlatait, ennek az igényének mindenben megfelelt választott kifejező eszköze: az avantgárd képalkotó és versszerkesztő technika.

A kolozsvári költő az avantgárd hagyományain nevelkedett, közelebbről a romániai magyar avantgárd: Szentimrei Jenő és Méliusz József költői örökségén. Nemcsak a modern forma kötetlenségét sajátította el, hanem az izmusok híveinek közösségi lelkesültségét és jövőbe tekintő optimizmusát is. Közéleti költőként indult (lényegében az is maradt), autentikus költői hivatásának tekintette, hogy számot vessen a technikai és társadalmi fejlődés huszadik századi távlatával. Verseiben természetes helyet kapott technikai civilizáció igénylése, a természettudományos gondolkodás, az emberi élet átalakításának hite.

A lehetőségek és a tervek, az ígéretes távlatok és túlfutott remények harsány szavú énekesének indult, aki bámuló szemmel és kigyúlt szívvel állt a huszadik század technikai csodái és tudományos bizakodása előtt. Innen eredt a költő kozmikus érdeklődése és feltétlen bizalomról tanúskodó jövőkultusza. Érdeklődése és meggyőződése ugyanakkor nem témáit határozta meg, inkább költői szemléletét, egy új civilizáció kezdetét várta a rohamosan fejlődő tudománytól, azt remélve, hogy ez az új civilizáció nem éri be technikai vívmányokkal, hanem előbb-utóbb az emberi kapcsolatokat, a társadalmi berendezkedést is átalakítja.

Ez a jövőt érintő feltétlen bizakodás igen keservesen megcsalott. A korábban túlfutott szavakat hamarosan más jellegű: elégius természetű szólam váltotta fel, amely újabb tapasztalatok és töprengések nyomán született. Költészete akkor érett be igazán, midőn számot vetett a szép tervek megvalósulásának korlátaival és az emberiség kedvezőtlen történelmi tapasztalataival, közöttük

azokkal a tapasztalatokkal, amelyeket a nemzetiségi élet körében szerzett. Mohó érdeklődéssel hajolt az európai és az erdélyi múlt fölé, valódi értékeket keresett, eligazító mintákat és tanításokat, amelyek a legteljesebb emberi szabadság és egyenlőség megvalósítását támaszthatják alá.

Verseibe a harci riadók és derűs jövődölések után elégikus dallam költözött, költői világképe és magatartása azonban biztosabbá vált. Igazi költői egyéniségét is költészetének ebben az érettebb korszakában alakította ki. Kultúrája van ennek az egyéniségnek: Európa és az erdélyi magyarság történelmi tapasztalatát integrálja, felelős és etikus magatartást tanúsít, okos közéleti realizmussal ad számot a közép-európai élet konfliktusairól. Egyszerűs mind egyetemes távlatba helyezi ezeket a konfliktusokat, hiszen a kisebbségi közösségekkel és a „mássággal” szemben érvényesülő türelmetlenség mindig is jelen volt a történelemben, az európai népek históriájában is. Az európai történelem mutatja meg az intoleráns nemzeti indulatok és mítoszok feloldásának lehetőségeit is.

Lászlóffy Aladár német, holland, francia városokban barangolva nem lírai életképeket fest, ellenkezőleg, az emberi történelem gyilkos konfliktusaival és feloldásuk lehetőségével vet számot. A történelmi meditációk eredményeként a humánus értékek, a keresztény értékek mellett tesz hitet, meggyőződésének még keserű iróniája is határozottabb kifejezést ad: „A humanizmus nem a kivégzésnek/technikai tökéletesítésében működik tovább,/ hanem a meghagyott fejekben” (*A rotterdami bírák*).

Az európai és erdélyi gondolkodás nagy egyéniségeire: Rotterdami Erasmusra, Giordano Brunóra, Kantra, Apáczai Csere Jánosra, Bolyai Jánosra hivatkozik. Az emberi kultúra jövője sorsán elmélkedik, s a múltat eligazító tanulságot idézi fel (*Az alexandriai könyvtár égése*). Ennek során mindinkább a magyar és az erdélyi történelemben keres eligazító és biztató példát. Ahogy korai költészetében a reményeket keltő jövőtől, úgy most az értékeket teremtő múlttól vár biztatást. Ebben a tekintetben költői szemléletben és poétikában egyaránt az erdélyi magyar líra klasszikus örökségéhez: Áprily Lajos és Reményik Sándor költői világához hajlik vissza.

Van egy verse, még a nyolcvanas évek elejéről (*Hol én, hol idegen*), ebben a szülőföld iránt érzett hűségről beszél, olyan történelmi időben, midőn ennek a hűségnek eleve tragikus színezete volt, hiszen a hűség áldozatot, önfeláldozást jelentett. Pontosabban azért volt szükség áldozatra és önfeláldozásra, hogy elkerülhető legyen az önfeladás. „Olyan egyszerű — olvasom —: itt/tudok legjobban lehajtott/fejjel mindenütt lenni”. Igen, alázatot kell érezni az erdélyi magyar múlt, a felhalmozott és veszélyeztetett szellemi örökség iránt. Hogy aztán éppen ennek az alázatnak a következtében lehessen felemelni a fejet, midőn az értékeket, a hagyományokat, a kultúrát meg kell védeni.

Békés Gellért és Németh Sándor disputája

N.S.: A Hit Gyülekezete a keresztény karizmatikus mozgalom eredményeként jött létre.

A katolikus egyház tagjaként 1975-ben volt részem a Szentlélek-keresztségben, ezután több társammal megkeresztelkedtünk vízzel is. Nem egy új felekezet alapításának a szándéka vezérelt bennünket, hanem az volt a célunk, hogy bibliai igazságok alapján — a modern kor követelményeinek, kihívásainak figyelembevételével — kövessük Jézus Krisztust. A nyolcvanas évek elejéig független, főleg katolikus értelmiségiekből álló imacsoportként működtünk. Ez időben kezdődtek konfliktusaink a pártállammal, mely a teológiai kérdések mellett döntő szerepet játszott abban, hogy a Hit Gyülekezete 1989-ben végül is önálló keresztény közösségként került törvényes bejegyzésre.

B.G. Voltaképpen mi az oka annak, hogy a Hit Gyülekezete lassanként elvált a katolikus egyháztól?

N.S.: Az első teológiai ok a felnőttkori vízkeresztség kérdése volt. Akkoriban a hit és a keresztség kapcsolata foglalkoztatott bennünket. A Szentlélek-keresztségben részesült katolikusok között néhányan azon az állásponton voltunk, hogy a csecsemőkeresztség nem tudja az egyháztagok életét a kegyelem uralma alá helyezni. Véleményünket a katolikus hit- és életgyakorlatról szerzett tapasztalatainkra alapoztuk. Római katolikusnak születtünk, és az egyház tanításai szerint neveltek szüleink, ennek ellenére ténylegesen mi is pogány életmódot éltünk, bár a kereszténység látszatát igyekeztünk megtartani. A tudatos és hitbéli döntésem Jézus Krisztus mellett, valamint a felnőttkori keresztségek feloldották bennem ezt a belső konfliktust. Erkölcsi és szellemi területen is radikális fordulat állt be, miután az Úr kegyelme felszabadult az életemben.

B.G.: Kérdem, hogy a névleges és a tényleges keresztény lét

közti konfliktus feloldásához szükséges-e kiszakadni az egyetemes egyházi közösségből? Kierkegaard, mint evangélikus teológus, a dán egyházat bíráló kritikájában azt vetette a reformáció szemére, hogy „correctivum” helyett „institutivum” lett, vagyis ahelyett, hogy a reformáció eredeti programjához híven megújította volna a fennálló egyházi intézményt, új intézményt hozott létre. Hiszen Luther és Kálvin, mindketten meg voltak győződve, hogy az Una Sancta Catholica egy és oszthatatlan. Ezt kellett volna intézményes mivoltában megújítani — ami a római katolikus egyházban a trentói zsinat óta folyamatban is van —, nem pedig új intézményt létrehozni.

N.S.: Hiszem, hogy Jézus Krisztusnak csak egyetlen egyetemes egyháza van, mely tagjának tartom magamat és a Hit Gyülekezeteit is. Értékelem mindazokat a római katolikus egyházon belüli reformmozgalmakat és törekvéseket, melyek az evangéliumi értékek alapján keresik a megújulást. Ennek ellenére azt gondolom, hogy a szervezeti egység nem a legfontosabb kérdés. Az egyház egységét elsősorban szellemi és erkölcsi dimenzióban kell minden nemzedéknek létrehoznia és megőriznie. Ha ez az egység az egyetemes egyházban helyreáll, akkor a felekezeti és különféle vallásos intézmények közötti határok spiritualizálódni és relativizálódni fognak. Ezért nem tartom nagy problémának, ha a jelenkori kereszténység különböző szervezeti formákban jelenik meg, és így a keresztény világnak, legalábbis az intézmények és a liturgia területén, plurális arculata van. Tisztában vagyok azzal is, hogy a független reformmozgalmak sem tudták a történelmi kereszténység botrányait megszüntetni, ezért az eddigi reformokat inkább kísérletnek, mint megoldásnak látom.

B.G.: Pontosítsuk a kérdést: Fontos-e egyáltalán az egyházi intézmény? Lehetséges-e ebben a térben és időben élő társadalmi valóságban, a mi emberi világunkban, valamely szellemi mozgalmat intézményes megalapozás és szervezett keretek nélkül fenntartani? Maguknak a reformátoroknak sem a helyi szervezet okozta a gondot. Ők az egyetemes egyház intézményes jellegét vonták kétségbe, mert nem fogadták el a fennálló hierarchia apostoli tekintélyét. Velük vitatkozva Belarmin, a későbbi bíboros, olyan határozottan kiemelte ezt az intézményes jelleget, hogy az egyházat szervezeti láthatóság tekintetében az akkori Francia Királysághoz vagy a Velencei Köztársasághoz hasonlította. „Societas perfecta” — mondták az egyházzal szembe fordított felvilágosodás deista, merő jogi keretekben gondolkodó teológusai, mert természetfeletti rendeltetésének betöltésére minden intézményes eszközzel rendelkezik. Az ellenhatás már a múlt században, Johan Adam Möhler egyháztanában jelentkezett, de a szervezett intézmény és szellemi tartalma közti egyensúly csak a II. Vatikáni zsinat tanításával állott helyre.

A zsinat lényegében abban látja az intézmény és szellemi tartalma, a karizma közti dialektikus feszültség feloldását, hogy a karizma intézményes keretben lesz jelenvalóvá számunkra, és üdvözítő hatását is általa fejtí ki. Mi ez, ha nem a filozófiai gondolkodás során ma újra felfedezett szimbolizmus elvének érvényesülése? Az ember lényegében szimbolikus lény. Láthatatlan érzéseinket és gondolatainkat látható jelekkel és hallható szavakkal közöljük. Az érzékelhető által jelenvalóvá és érzékelhetővé válik a közvetlenül érzékelhetetlen. A vallás világában ezt a szimbolikus szerepet tölti be a hirdetett ige és az ünnepelt szakramentum. S a szakramentum nemcsak a cselekmény, hanem alapjában maga a cselekvő intézmény is: az egyház. A bibliai tanúságot és a szentatyák tanítását követve az egyház azt tanítja magáról, hogy látható, intézményes mivoltában szakramentuma, vagyis jele és eszköze a krisztusi üdvösség láthatatlan kegyelmének, a Szentlélek működésének. S ez azért lehetséges, mert történeti létében, mint ember, maga Jézus volt Isten üdvözítő szeretetének szakramentuma. Ő megdicsőülése után kiárasztotta tanítványaira megváltó kereszthalálának gyümölcseit, a Szentlelket. Az *Apostolok Cselekedeteiben* az első keresztény közösségről azt olvassuk, hogy „állhatatosan kitartottak az apostolok tanításában és közösségében, a kenyértörésben és az imádságban” (ApCsel 2, 42). Nos, ez az az apostoli szervezet és közösségi életforma, amelynek keretében jelenvalóvá vált a krisztusi üdvösség, és részesültek is benne a hívők. Ez minden egyházi intézményesség ősmo­dellje, amely a történelmi és társadalmi változások közepette, az egyházi intézmény minden szervezeti átalakulásának alapjaként változatlanul érvényben marad. A szimbólum reális értelmében jel és eszköz: az üdvösség szakramentuma.

N.S.: A professzor úr által elmondottak három alapelemre épülnek: a Szentlélekre, az apostoli örökségre és az egyház intézményének keretére. Az első kettőben alapjában véve egyetértek az elhangzottakkal. A Szentlélekkel és az apostoli örökséggel való közösséget én is az egyetemes egyházhoz való tartozás alapkövetelményének tekintem. Az egyház szervezeti kerete azonban számos változáson ment keresztül a történelem során, így a jelenlegi katolikus gyakorlatot nem lehet azonosítani azokkal az eseményekkel, melyeket az *Apostolok Cselekedetei* tartalmaznak. Én úgy gondolom, hogy a jelenlegi liturgiai gyakorlat és egyházi gyakorlat nem az apostoli örökség szerves része, hanem az egyházi intézmény olyan tartozéka, amely a történelmi idő terméke. A kereszténység alapélménye a Jézus Krisztussal való személyes és közvetlen találkozás. Pál apostol életében az Úrral való találkozás szuverén módon történt. Ez az emberek többségében az egyház evangélium- és igehirdető szolgálata által valósul meg, ha a halott beszédet hit­tel fogadják. Ha nem ez az élmény és döntés ala-

pozza meg a keresztény életvitel kialakítását, akkor olyan vallás-gyakorlat jön létre, ami a farizeusokat jellemezte. Az apostolok soha nem választották szét az üdvösséget az Üdvözítőtől, hanem a kettőt egy személyben, Jézus Krisztusban szolgálták, mindenekelőtt az evangélium hirdetése által. Ezért Pünkösöd után az evangélium hirdetése, a Názáreti Jézus Krisztusról szóló bizonyoságtevés kollektív feladattá vált az Egyház minden tagja számára. Természetesen a laikus egyháztagok aktivizálódása után is megmaradt az apostolok különleges szolgálati ajándéka és tekintélye.

A szervezeti és liturgiai keretekkel kapcsolatban a kérdésem az: a katolikus egyháznak vajon melyik történelmi konstrukcióját kell alapul vennem? Ugyanis a 19. század közepétől számos reformra került sor, ennek ellenére a római katolikus egyház mostani szervezeti formája alapvetően a kelet-nyugati egyházszakadás után alakult ki. Ezt megelőzően létezett a középkori katolikus egyház, mely a konstantinusi fordulat után alakult ki. Az apostolok és az első keresztények által létrehozott egyházi keret is más volt, mint a mártír egyház szerveződése és liturgiája. A különbségekből azt látom, hogy nincs evidens, abszolút érvényű egyházszervezeti forma, intézményrendszer, amelyben a keresztény hitet kötelezően meg kell élni. Ezek után a kérdésem az, hogy miért kell mindenáron védelmezni a jelenlegi egyházszervezeti formát?

B.G.: Egyáltalán nem kell védenünk az egyházi szervezet mai formáit. Ezek úgy, ahogy ma fennállnak, kétségtelenül történelmi és társadalmi változások, szüntelenül alakulóban lévő szervezeti formák eredményei. A konstantini fordulat, a kelet-nyugati egyházszakadás, a reformációs törés, mind-mind ezeknek a szervezeti átalakulásoknak a mérföldkövei. De elég a római egyház életét szabályozó kánonjognak a század elején történt kodifikálására, sőt annak a zsinat után történt átdolgozására gondolunk, hogy tudatosítsuk ezt a szüntelen átalakulási folyamatot. Ami itt döntő, az nem a szervezetnek a kor igényeihez szabott módosítása, hanem az egész egyházi intézménynek apostoli szervezete, vagyis az apostolok krisztusi küldetésére és felhatalmazására épülő apostoli utódlás.

Amint a *Credó*-ban valljuk, az egész egyház apostoli, de Jézus tizenkettőt ki is választott, hogy messiási küldetésének és hűsvétjének felhatalmazott tanúi, az új és örök szövetség népének pátriárkái legyenek. Pünkösöd után Júdás helyére Mátyást választották (vö. ApCsel 1, 21-26), hogy teljes legyen a hiteles tanúk száma. Ez már az első, még ha nem is egyértelmű jele az apostoli utódlásnak. Pál maga, sajátos meghívása mellett is, szükségesnek tartotta, hogy Péterrel és Jakabbal, az egyház „oszlopaival” egyetértésben és az ő jóváhagyásukkal hirdesse a pogányoknak az evangéliumot (vö. Gal 1,18 és 2,1—2). Ő maga az újonnan alapított egyházakat helyi elöljárók, presbíterek gondjaira bízta, köz-

tük azokra, akik az „episzkopé”, a felügyelet tisztét gyakorolták a közösségben. Sőt, megöregedve, azzal is törődött az apostol, hogy Timóteus és Titusz személyében delegátusokat jelöljön ki, akiket azzal bízott meg, hogy kézzel és lájjal olyan előljárókat rendeljenek, akik az „episzkopé” feladatát látják le a helyi közösségekben (vö.: Tit 1,5). Így alakul ki lassanként a helyi egyházak előljárósága. Az előljárók hivatásszerűen, de apostoli felhatalmazással töltötték be hivatásukat a közösség rendjének és egységének, hitre és erkölcsi életre nevelésének és istentiszteletének szolgálatára. Antióchiai Szent Ignác és Római Szent Kelemen személye és írásai tanúskodnak róla, hogy az apostoli kor végére megjelenik az „episzkoposz” alakja, aki már személyesen felelős a helyi egyházért. Döntő fontosságú itt az, hogy Kelemen tanúsága szerint már tudatosulóban volt az egyházban a „catena missionum” elve: amint az Atya küldi Jézust, és Jézus az apostolokat, úgy rendelik az apostolok a helyi egyházak előljáróit, akik az „episzkopé” hivatalát gyakorolják a közösségben.

Kérem, hogy ha elfogadjuk az apostolok krisztusi kiválasztását és felhatalmazását, következőképpen nem kell-e az egyház apostoli szervezetéhez és ezzel az apostolotódláshoz is mindenáron ragaszkodnunk?

N.S.: Az apostolok örökségéhez való viszonyon múlik a kereszténység legitimitása, az egyház folytonossága. A kérdés lényegét én abban látom, hogy az apostoli folytonosság hogyan jelenik meg konkrét formában. A második század közepéig ezt csakugyan elég jól nyomon lehet követni. A korai egyház hierarchiája alapvetően szellemi és karizmatikus alapokon állt. A történelem során azonban ezen a területen is számos lényeges változás állt be. Például a konstantinusi fordulat után a klérusban az állami tekintély is összekeveredett a szellemivel, amelynek napjainkig tartó következményei vannak. Nehéz visszavezetni és kapcsolatba hozni a korai egyház apostolait, tanítóit, prófétáit, pásztorait, evangélistáit a mai egyházi klérussal. Véleményem szerint a változás oly mértékű volt, amely vitatottá és kérdésessé teszi számomra az apostoli utódlás katolikus értelmezését. A magam részéről nem kívánok e kérdés kapcsán jól ismert régi vitákba bonyolódni, ennél lényegesebb kérdésnek tekintem a kereszténység megújulásának aktuális feladatát. Ha a kereszténység, beleértve a papságot is, újra betöltekezik Szentlélekkel és az Isten szeretetével, akkor ezeket a kérdéseket, úgy gondolom, nem fogják túldimenzionálni, mint ahogy a történelem során ezt számtalanszor tették. A legfontosabb feladatnak a keresztény hit hatékonyságának világméretben történő helyreállítását látom. Elégéggé aggaszt az a hatalmas szellemi és erkölcsi hanyatlás, amit a látszatnövekedés ellenére megtapasztaltam a keresztény világban. A kereszténységen belül megjelent az antikereszténység. Szemünk előtt

zajlik a pogány, okkult kultuszok reneszánsza. Nem vagyok biztos abban, hogy a keresztények felkészültek arra a kihívásra, amivel ténylegesen szembe fognak nézni az ezredforduló körül vagy azután.

B.G.: Kétségtelenül ma ez a legnagyobb gondja az egyháznak. Az elmúlóban lévő század egyházi mozgalmaira visszatekintve pontosan ennek a gondnak tudatosulását és a tudatosult problémák megoldására irányuló törekvéseket figyelhetjük meg. Ami XIII. Leó pápa ideje óta jellemzi az egyházi életet, azt a „Vissza a forrásokhoz!” jelszó fejezi ki a legtalálóbban. A visszatérés a lelkiélet forrásaihoz, a Bibliához és a liturgiához éppen olyan fontos, mint annak felismerése, hogy az egyházi közösségeknek szükségük van a világi hívek aktív együttműködésére. Az egyház kulturális és társadalmi elkötelezettsége korszerű felkészültséget kíván. A terjedő szekularizmus pedig a vallási és erkölcsi értékek védelmében a különböző hitvallású egyházak között a testvéri párbeszéd megindulását sürgeti.

Mindezt nyilván a személyesen átélt hit élteti, de szükséges, hogy ennek a hitnek a személyi átélést megelőző objektív és hiteles alapja legyen. Ha merőben karizmatikus síkon képzeljük el az egyház megújulását, akkor a szubjektív élmények és tapasztalatok könnyen szembekerülnek egymással, és nincs mihez mérni igazságuk tartalmát. A keresztény embernek mindkét szélsőséget kerülnie kell. Egyfelől nem elégedhetünk meg bizonyos tételek, merőben szavakba foglalt hittel, amit nem követ hitvalló keresztény élet, másfelől a szubjektív hitélményben sem bízhatunk anélkül, hogy számot ne adnánk magunknak igazságának objektív tartalmáról. Igen, szükségünk van arra, hogy hitünk személyes megvallása, sőt átélése által találkozzunk Krisztussal — amit a Szentlélekben való megkeresztelkedésnek is nevezhetünk —, de ez feltételezi, hogy részesültünk a keresztség szentségében, és megismertük hitünk tanítását. A katolikus köztűz nem a „vagy-vagy”, ami az objektív igazságot és annak szubjektív átélését elválasztja egymástól, hanem a „nemcsak, hanem is”, ami — ha nem is kritikátlanul — az értékek megbecsülését és kölcsönös kiegészülését szolgálja.

Általában ez áll az intézmény és a karizma kapcsolatára is. Nem szabad a kettőt, az intézményt a karizma ellen, a karizmat az intézmény ellen kijátszanunk. Úgy kell az intézményben élnünk, hogy a karizma az intézményben élőket s magát az intézményt is állandóan megújítsa. *Ecclesia semper reformanda*. Állandóan szükségünk van erre a megújulásra, hogy az egyház képes legyen szakramentális küldetésének betöltésére. Ám a karizma nem teremti új intézményeket az egyház eredeti apostoli szervezetén kívül, és ha ez valamilyen módon mégis megtörténnék, akkor előbb-utóbb megmozdul a keresztények lelkiismerete, és — amint

az ökumenikus mozgalom is tanítja — keresni kezdik az Una Sancta Catholica intézményes egységének helyreállítását.

N.S. A felvetett kérdések megközelítésében vannak köztünk lényeges eltérések. A protestáns hagyományt követem akkor, amikor a tradíciót szétválasztom a Bibliától. Meggyőződésem, hogy a keresztény hit alapját és mérőszinóját képező Szentírással minden karizmatikus élményt és megnyilvánulást ellenőrizni és azonosítani lehet. Isten Igéjéből nőtt ki az egyház, ezért annak tradícióit én alárendelem az írott Igének. Ez nem a keresztény tradíció kategorikus elutasítását jelenti, hanem annak kritikus megközelítését. Ami pedig az egyház vezetését és a pápai intézményt illeti: kétségtelen, hogy számos tisztességes evangéliumi keresztény sóvárog egy olyan karizmatikus személyiség után, mint Péter apostol. A protestáns, evangéliumi kereszténység nem rendelkezik természetes központtal. A kereszténység ezen ágazatai egyfajta diaszpóralétben élnek.

Örvendek, hogy az utóbbi időben az apostoli funkció került előtérbe a pápai intézményben. A bibliai alapokra építő apostoli szolgálatokkal szemben egyetlen kereszténynek sem lehet kifogása, minekutána meggyőződik az apostoli szolgálatot hitelesítő szellemi és igei jegyekről. A kérdés tehát az: megvannak-e ezek a hitelesítő jegyek?

Amikor II. János Pál pápa kiáll a keresztény erkölcsi értékek mellett, akkor szolgálatot tesz a kereszténység különböző irányzatainak is. A világot foglalkoztató erkölcsi kérdésekben a Vatikán tudja ma a leghatékonyabban képviselni az egyetemes keresztény alapelveket. Ugyanakkor, ha a katolikus egyház bizonyos hagyományait felülvizsgálná, akkor a keresztény egység számára nagyobb perspektívák nyílnának.

B.G.: Örülök, hogy ennyire értékeli a pápa apostoli szolgálatát. Ebben az egyéni és társadalmi téren erkölcsileg meglazult, sőt szétesőben lévő világban világosan és határozottan hangzik evangéliumi üzenete. Nem csoda, hogy a tekintélyes Time magazin az elmúlt év legjelentősebb emberének tekinti. Ám az evangéliumi üzenet, amit képvisel, szerves része az apostoli hagyománynak. Amit Ön erről a hagyományról mond, azzal nem tudok egyetérteni. Ez a hagyomány ugyanis az első pünkösd napjától fogva hirdetett apostoli igével kezdődik, és megelőzi az evangéliumok írott szövegeit. Szinte két emberöltőn át élőszóban, ebben az apostoli igehirdetésben és az első egyházi közösségek hitében élt. S ennek tartalma nemcsak az, amit Jézus hirdetett, hanem (és még inkább) az, amit Jézus értünk tett: az ő megváltó haláláról és üdvözítő feltámadásáról szóló örömhír. Az *Apostolok Cselekedetei*-ben nyomon követhető az az apostoli igehirdetés, amely ezt a krisztusi üdvösségről szóló evangéliumot a Szentlélek irányításával kialakította. Ez az evangélium az, amit aztán Máté, Márk és

Lukács, mindegyik a maga módján, de egybehangzóan, s később, teológiaiilag elmélyültebben, János írásban is megörökített.

Az írott evangéliumok tehát az apostoli igehirdetés nyomán kialakult apostoli hagyományt rögzítik. Már az apostoli kor végén kialakult tévtanokkal szemben az egyházak akkori felelős vezetői a Szentlélek vezetésével ezekben a szövegekben ismerték fel a Krisztus megváltó és üdvözítő művéről szóló evangéliumot. Ők jelentették ki hiteles kánoni iratoknak. Az ő feladatuk volt, hogy a bennük foglalt evangéliumi üzenet, a vallási és erkölcsi tanítással együtt, mint a hit autentikus tartalmát tévedhetetlenül megőrizték és tovább hirdessék. Hol találod meg a gnosztikus mesékkel szemben a hiteles apostoli tanítást? — kérdi már a második század végén Szent Ireneus lyoni püspök. Fordulj az apostoli egyházakhoz. A Szentlélek az apostolutódlás folyamatában ezek által őrzi meg eredeti tisztaságában az evangéliumot, s nemcsak őrzi, hanem azt is biztosítja, hogy változatosan gazdag tartalmát helyesen értelmezzék. Az egyházban valamennyien hivatva vagyunk arra, hogy ne csak higgyük ezt az evangéliumot, hanem szóval és tettel tanúságot is tegyünk róla. Ám az egyház apostoli szervezete az, amely megőrizte és helyes értelmezését biztosította a múltban, megőrzi és biztosítja ma is. Vajon nem az apostoli egyháztól és egyházban halljuk krisztusi üdvözlésünk örömhírét, és nem ez az evangélium hitbeli megigazulásunk alapja és üdvösségünk végső biztositéka?

N.S.: Újra hangsúlyozni szeretném, hogy az apostoli örökség számomra is szent, és nézetkülönbségeink nem az első századok apostoli tradícióinak értelmezése körül vannak. Ezek a nézetkülönbségek főleg a később kialakult hagyományokat érintik, különösen azokat, amelyek pontosan az apostoli örökség számos elemével állnak szemben.

A keresztyén igazság helyes értelmezésében a názáreti Jézus Krisztus a végső szót a Szentléleknek adta, ezért ígérte meg a tanítványainak a Vigasztalót: „Az mindenre megtanít majd titeket, és eszetekbe juttatja mindazokat, amiket mondtam néktek” (Ján 14, 26). Tehát az egyházban a Szentlélek a legfőbb tanítói hivatal és tekintély. Úgy gondolom, ha a keresztyének és gyülekezetek a Szentírás alapján találkoznak a Szentlélekkel, és ezután keresztyénként élnek, megőrzik azt a személyes közösséget az Úrral, amelyben a Szentlélek közvetlenül tanítja és vezeti őket. Emellett elismerem, hogy az egyháznak mint intézménynek fontos feladata az evangélium és keresztyén tanok védelmezése. A közel kétezer éves egyháztörténelem során számtalan támadás és kihívás érte — kívülről és belülről egyaránt — a keresztyén hitet. Véleményem szerint a római katolikus egyház az eretnkségekkel és az aposztáziával szemben túlméretezett védekezési mechanizmust épített ki. Számomra úgy tűnik, hogy a tanítói hivatal a Szentlélek helyére lépett, és nem mondható el róla, hogy a dogmák meg-

fogalmazásakor mindig a Szentlélek vezetésére figyelt volna. A hívőket nem az egyházi szervezet, hanem a kegyelem tartja meg. Az Úr kegyelmét pedig nehéz intézményesíteni.

B.G.: Igen nehéz, sőt lehetetlen is volna intézményesíteni, ha maga az Isten nem intézményesítette volna. Hiszen azzal, hogy az Ige testté lett, gyökerében már megtörtént ez az intézményesítés. Beszélgetésünk elején, az egyház szakramentalitásáról szólva, már szóba került ez az alapvető fogalom, ami a vallásnak, de főleg a kereszténységnek a megértéséhez szükséges. Történeti létében, mint ember, maga Jézus volt Isten üdvözítő kegyelmének jele és közvetítője, vagyis szakramentuma ebben a világban. Megdicsőülése után pedig a Szentlélek kiárasztásával híveinek az apostolok körül összegyűlt közösségét, a születő egyházi intézményt avatta az üdvösség szakramentumává. Ez mint jel és az eszköz nem önmagától és önmagáért van, hanem attól és azért, akit jelez és amit közvetít. Nos, az egyház Istennek Krisztusban megvalósult üdvözítő szeretetét, az üdvösség kegyelmét jelzi és közvetíti a világban. Amit jelez és közvetít, az nem tulajdona, annak csak szolgál. Ezért jelzésének és közvetítésének igazsága sem tőle származik, hanem magától Krisztustól, aki azért adta Szentlelkét, hogy megőrizze egyházát az evangélium teljes igazságában. Aki tévedhetetlen, az maga Krisztus és az ő Szentlelke. Az egyház és azok, akik az apostolutódlás folytán felelős vezetői, Krisztus és a Szentlélek tévedhetetlenségének, s nem a magukénak hiteles tanúi.

De térjünk vissza ahhoz a kérdéshez, hogy ezek az apostoli tanítók valóban megfogalmaztak-e olyan tévedéstől mentesnek kijelentett vallási vagy erkölcsi tanítást, olyan dogmákat, amiknek nincs alapjuk a Szentírásban.

N.S.: A tanítói hivatallal szembeni ellenvetések régi keletűek. A dogmák pedig megnehezítik a különféle keresztény irányzatok egymás felé való közeledését. A dogmák nélkül, pusztán a Szentírás alapján könnyebben kivitelezhető lenne a keresztény egység és a megújulás. Véleményem szerint mindaddig, amíg a keresztény istentiszteletek dogmák által kijelölt keretek között zajlanak, az Úr dicsősége nem tud manifesztálódni a gyülekezetben. A keresztény istentiszteletek szakramentalitása nem liturgiai tárgyakból vagy dolgokból, hanem közvetlenül az Úr jelenlétéből, a keresztények testvéri szeretetéből és életszentségéből származik. Az egyházban Jézus Krisztus akkor tudja önmagát megdicsőíteni, ha a hívők szellemben és igazságban imádják az Atyát. Nem tartom magamat intézményellenesnek, csupán az a véleményem, hogy ezek átalakíthatók és megváltoztathatók úgy, hogy mindig megmaradjanak az Úr dicsőségének szolgálatában. A dogmákkal kapcsolatban még az is kifogásom, hogy menetrendszerűen elodázzák vagy lelassítják az intézményrendszerek reformjait.

B.G. Amikor a II. Vatikáni zsinat az egyház szakramentalitásáról beszél, akkor nemcsak a tanító egyházra gondol, hanem az egész egyházra. Az egész egyház az, amely hitével és erkölcsi magatartásával arra van hivatva, hogy megnyilvánuljon benne Isten dicsősége. Az egész egyház tesz tanúságot Krisztusról, életével, hitével. De meg is fordítanám: nemcsak a vezetettekben jelenik meg a Szentlélek, hanem a vezetőkben is. Ahogyan egyoldalú azt állítani, hogy csak az egyház tanítói hivatalában van jelen a Lélek, ugyanolyan túlzás volna azt mondani a másik oldalon, hogy csak a hívő nép birtokolja a Lelket.

N.S.: Ezt én sem mondom. A Szent Lélek jelenléte a hívőben az Úrhoz való viszonyától függ. Az igei feltételeket vezetők és vezetettek egyaránt betölthetik, illetve elmulaszthatják.

B.G.: Azt gondolom, hogy úgy közelíthetjük meg legjobban a kérdést, ha abból indulunk ki, hogy az egyház nemcsak alanya, hanem tárgya is a hitnek. Az egyház nyilvánvalóan a hit alanya, mert azoknak a közössége, akik hisznek a krisztusi üdvösségben, és életükkel tanúságot is tesznek hitükről. Ám ezzel a kívülállót is hitre indítják, vagyis hitük és tanúságtételük által a hit tárgyává lesznek. *Credo ecclesiam*. Hiszem, hogy Istennek Krisztus által megvalósult üdvözítő szeretete jelen van ebben a közösségben, mint szakramentális jelben és közvetítőben.

Tehát hiszem az egyházat, mint a krisztusi üdvösség szakramentumát. Ám ez az üdvösség Isten üdvözítő szeretetének végérvényes és teljes, vagyis eszkatologikus megnyilvánulása. Az egyház ennek az eszkatologikus megnyilvánulásnak jele és eszköze, s pontosan ezért „indefectibilis”, vagyis nem veszítheti el lényegbeli hatékonyságát, nem fogyatkozhat meg üdvösséget közvetítő feladatának teljesítésében. Ha ez megtörténhetne, akkor annak Isten üdvözítő szeretete és krisztusi hatékonysága vallaná kárát: nem volna sem teljes, sem végérvényes, ami nyilván ellenkezik hitünkkel. Ennek a fogyatkozhatatlanságnak egyik lényegbeli megnyilvánulása az „infallibilitas” szóval jelzett tévedhetetlenség. Ha az evangélium közvetítésében, lényegbe vágó vallási és erkölcsi tanításában tévedhetne az egyház és azok, akik az apostoltódlás folytán felelősek ezért a tanításért, akkor Isten üdvözítő szándékának krisztusi megvalósulása valóban nem volna teljes és végérvényes. Mindernek végső biztosítéka nyilvánvalóan a Szentlélek, de a láthatatlan Lélek működését látható intézményes szervek, felelős egyházi vezetők apostoli tanítóhivatala közvetíti.

N.S.: Szerintem az egyház tévedhet és tévedett is földi pályafutása során. Az evangéliumot nem az egyházi hagyomány hozta létre, hanem az a Názáreti Jézus Krisztus földi szolgálatára, halálára és feltámadására épül. Ez a tévedhetetlen és csalhatatlan tör-

ténelmi tény. A keresztény egyház alapját, amelyet az apostolok raktak le, szintén tévedhetetlennek tartom. Pál apostol kijelentette: „Más fundamentumot senki nem vethet azon kívül, amely a Jézus Krisztus” (1Kor 3, 11). Az apostol a fundamentumra kerülő építményről már úgy beszél, mint ami különböző értékeket képviselhet. A fa, széna, pozdorja anyagból készült építmény nyilvánvalóan az utána jövő keresztény nemzedékek tévedhetőségének lehetőségét is jelzi. Ezért úgy gondolom, hogy a biblikus tartalmú tévedhetetlenség az egyház kezdeti alapjára, és nem a történelmi pályafutására vonatkozik. Ez az állítás engem inkább felszabadít, mint megrémiszt. Ebből ugyanis az következik, hogy az egyháznak lehetősége van arra, hogy bűnbánó szívvel, tévedéseit őszintén megvallva visszatérjen a tévedhetetlen alaphoz, melyet Jézus Krisztus és az apostolok raktak le. A korai egyházban nem látok például olyan erős centralizmust, mint amilyenrel napjainkban találkozhatunk.

B.G.: Korunknak ez a római katolikus egyházban tapasztalható centralizmusa az újkor kultúrtörténeti és társadalmi átalakulásaira ellenhatásként jött létre, védekezésésként az egyház intézményes egységét bomlasztó, sőt evangéliumi küldetését veszélyeztető törekvésekkel szemben. Ám újabban bizonyos decentralizációs folyamat indult meg. Az I. Vatikáni zsinat még csak a pápai primátusról és tanításbeli tévedhetetlenségéről döntött. Ezt a legfőbb egyházi tekintélyről szóló tanítást a II. Vatikáni zsinat kiegészítette a püspöki kollegialitás elvével. Krisztus apostolai, Péter és a tizenegy, ahogy az evangéliumokban szerepelnek, „kollégiumot” alkottak. Ehhez az apostoli kollégiumhoz csatlakozott később Pál is; maga igazolja az eljárását azzal, hogy a damaszkuszi úton látta az Urat. Ennek a kollégiumnak utóda Péter és Pál egyházának, Róma püspökének fősége alatt a püspökök kollégiuma. Az egyház kormányzata ebben az értelemben kollégiális, ami a zsinat után átdolgozott kánonjogi kódexben is kifejezésre jut.

Kíváncsinos, hogy a kollegialitás elve egyre hatékonyabban érvényesüljön nemcsak a pápa és a püspökök, hanem a püspökök és a papok, papok és világi hívek együttműködése vonalán. Helyi vonatkozásban ezt nemrég az esztergomi zsinat is kiemelte. A keresztettségéből eredő általános papság folytán minden megkereszteltnek vállalnia kell — saját kegyelmének mértékében — a felelősséget a krisztusi üdvösség társadalmi megvalósulásáért, és ennek érdekében együtt kell működnie az egyház felelős vezetőivel. Erre az együttműködésre indít a Szentlélek, és végső soron ez által valósítja meg az egyház fogyatkozhatatlanságát és tévedhetetlenségét az üdvösség hitében, tanúságában és megélésében.

N.S.: Az egyház az üdvösségben tévedhetetlen. Azzal is egyetértek, hogy a megváltás végérvényes. A megváltás univerzálissá

válása, valamint Izrael helyreállítása miatt viszont szükséges a Messiás második eljövetele.

Várható-e a professzor úr szerint egy isteni beavatkozás a világ sorsába, vagy pedig az egyház szolgálata által realizálódnak a megváltás áldásai a világban, és ennek beteljesedéseként kerül sor az Úr második visszajövetelére?

B.G.: A *Credóban* valljuk, hogy lesz egy végső, eszkatologikus esemény, s az véget vet az emberi történet folyamatának. Ám ami a jézusi eseményben kétezer évvel ezelőtt megvalósult, az már végleges és jelentőségében eszkatologikus. Az ember üdvözítésének műve az Isten részéről befejezett. A megdicsőült Kyrios Szentlelkével már kiárasztotta az üdvösség kegyelmét híveire. Az isteni életközösségre vezető út már nyitva áll. Ez az egyház időszaka: az üdvösség művének megvalósulása a történelem folyamán. Itt jelentkezik a mi feladatunk: aktív közreműködésünk követelménye. Ezt az időszakot, az egyház idejét zárja le Krisztus második eljövetelével a végső isteni ítélet, amikor teljes valóságában és véglegesen megnyilvánul az ami, mindaddig szentjeinknél törekvés formájában és csak töredékesen, főleg a lelkek belső világában volt jelen.

N.S.: A beszélgetésünk során már fölmerült a kérdés: az egyház tévedhet, vagy tévedhetetlen. Nézetem szerint az egyház tévedett a történelmi útja során. Legmagasabb szinten születtek olyan dogmák, teológiai megállapítások, amelyeket nehéz az eredeti apostoli örökséggel kapcsolatba hozni. Gondolok itt például a Mária-dogmákra.

B.G.: A Mária-dogmák, nézetem szerint, azért okoznak némelyeknek gondot, mert a Máriára vonatkozó egyházi tanítást nem tekintik belső összefüggésében az üdvösség isteni rendjével. A zsinat, Szent Ambrusra hivatkozva, Máriát az egyház „ősmintájának” nevezi (LG 63). Ő keresztény létünk eszményi képe, görögösen eszkatologikus ikonja. Mindaz, amiért az egyház, mint üdvözülésünk isteni rendje, létezik, s ami bennünk csak részben valósul meg, Mária személyében beteljesedett. Ő arra volt hivatva, hogy „Theotokosz”, vagyis Isten-szülő, Isten Fiának anyja legyen, s ezért az angyali üdvözlés szavával „Kegyelemmel teljes”. Nagy betűvel ejtem ki ezt a megszólítást, mert Mária neveként áll Lukács evangéliumában (1, 28). Ő a szó teljes értelmében a Megkegyelmezett, Megváltott és Üdvözített. Személyében valóra vált az egyház, mint a megváltó krisztusi kegyelemből létrejött Isten-közösség. Ő ebben a teljes Isten-közösségben élt Názáretben, s él ma is a mennyben.

N.S.: Azt senki nem vitatja, hogy Mária minden kereszténynek példaképe, sőt a keresztény magatartás prototípusa. Az egyház

azonban Jézus Krisztus testéből vétetett. Ez Máriára, mint az egyház tagjára szintén vonatkozik. Krisztusból származott a kegyelem az ő életében is, ezért nem lehet megtenni sem Krisztus, sem az egyház életének forrásává.

B.G.: Ez a szó „prototípus”, mint őseredeti, mintaszerű megvalósulása a krisztusi kegyelem által újjáalkotott teremtménynek, teljesen megfelel annak, amit az „eszkatologikus ikon” kifejezés mond.

N.S.: A kérdés vallásgyakorlati része azért problematikus számomra, mert a Mária-tiszteletnek olyan kultikus formái alakultak ki az egyházban, amit nehéz megmagyarázni és védelmezni Isten Igéje alapján. Azzal, hogy kimondták a szeplőtelen fogantatás dogmáját, felszabadították Máriát, Jézus anyját az eredendő bűn és következményei (például a halál) alól, és gyakorlatilag isteni rangra emelték.

B.G.: Hadd egészítsem ki az előzőleg említett „kegyelemmel teljes” kifejezést a szűzi anyaság bibliai értelmének meggondolásával. A „szűz” értelmezése keresztények körében többnyire erkölcsi vonatkozású, pedig Máriáról szólva mindenekelőtt üdvösségtörténeti értelme van. Mária Sion leánya, akiben az ószövetségi népnek adott messiási ígérek beteljesedtek. Ez ugyan Dávid király nemzetségének vonalán történt, de nem testi származás révén, hanem Isten ajándékeként, a Szentlélek teremtménye ereje által. Jézus az a „mennyből való ember”, az a „második Ádám” (1 Kor 15, 45-49), akit Isten, mint az emberiség lelki újjáteremtésének zsebéjét, szűzi földből alkotott. A „szűz” erre az új teremtményre vonatkozik, és annak feltételeként és szimbolikus kifejezésére azt a teremtményt jelzi, aki a bűn árnyékától is mentes, és teljes mi-voltában ártatlan. Mint mindnyájan, Mária is megváltott, de ő, mint az új teremtmény anyja, előzetesen részesült a megváltó kegyelemben: ő a „praeredempta”. Ez a Szeplőtelen Fogantatás dogmájának bibliai alapja.

N.S.: Abban hiszek, hogy Mária Jézus fogantatásának pillanatában nemcsak biológiai, hanem szellemi, erkölcsi értelemben is szűz volt. A kegyelem uralma alá azonban nem a természetes származása, hanem az angyal látogatása révén került. Isten Máriát természetesen már születése előtt kiválasztotta, hogy Jézus Krisztus anyja legyen. Azt azonban nem lehet igazolni a Szentírásból, hogy ez a különleges körülmény már a fogantatáskor biztosította volna Máriának a bűntől való mentességet. Másrészt: a mariológiában csupán a jó és a tökéletes van kiemelve Jézus anyjának életművéből, holott az Evangélium úgy mutatja be, mint aki kegyelmi szinten is alá volt rendelve a változásnak, fejlődésnek. Találhatunk az életében olyan pillanatokot, amikor nem volt

harmóniában Jézussal. Ő is — akárcsak az apostolok — többször állt értetlenül Jézus Krisztus földi szolgálata előtt.

A többi Mária-dogmával szemben súlyos igei ellenvetéseket lehetne megfogalmazni. A protestantizmussal ellentétben — mely szerintem fontos bibliai értékeket feladott —, a katolicizmus hozzátesz az evangéliumi kijelentésekhez, igazságokhoz, és így a tradíció összekeveredik az evangéliummal. E szinkretizmusnak egyik negatív eredménye, hogy a Názáreti Jézus Krisztus megváltói művének hatékonysága és ereje az egyháztagok előtt elveszíti jelentőségét, vagy legalábbis csorbul. A „Theotokosz” megnevezést szigorúan krisztológiai értelmezéssel még el tudom fogadni. Mindamellettt újra szeretném hangsúlyozni, hogy a katolikus vallásgyakorlatban a Mária-tisztelet különböző kultikus formái hátterbe szorítják az élő Istenhez való megtérés szükségességét, és így számos egyháztag életében az evangélium hatástalan marad.

B.G.: Itt talán segít az a további meggondolás, hogy mindaz, amit Máriáról mond a katolikus teológia, közvetve Krisztusra vonatkozik. Ezt legvilágosabban az tanúsíthatja, hogy a „Theotokosz” alapvető dogmája voltaképpen krisztológiai igazságot tartalmaz. Az efezusi zsinat atyái ezzel a megnevezéssel fejezték ki a hiposztatikus unio igazságát, vagyis azt, hogy Jézusban az isteni és az emberi természet egy személyt alkot. Az anya ugyanis közvetlenül a konkrét személynek szülője, s csak közvetve a személyben megvalósuló természetnek. Mária nem az isteni természetnek, hanem Isten Fiának az édesanyja. Nos, az ő Szeplőtelen Fogantatása a Jézus születése által megkezdett új teremtre, mennybevétele pedig az Úr megdicsőülésében történt teljes részeseedésére vonatkozik.

A tapasztalat azt mutatja, hogy sok embernek ilyen külsőséges eszközökre van szüksége, hogy megtörténjék, vagy legalább is meginduljon benne az a belső folyamat, amit evangéliumi megtérésnek nevezünk. amikor 1945-ben a csepeli munkás-gimnáziumot alapították a bencések, az avatás ünnepi körmenetéhez a kommunista párttitkár is csatlakozott. Ha a főpát után mehetek, megyek én is magukkal — mondta. S mikor végetért az ünnepség, így szólt: Na most jól kiénekeltem magamat, valósággal újjá-születtem. Szerény vallási műveltségű embereket a jó Isten is szerény eszközökkel indít belső megújulásra. A Szűzanya tiszteletének is a vallási műveltséghez mért különböző megnyilvánulásai vannak. Mi volna, ha az előző meggondolások szellemében megértéssel és nem türelmetlen kritikával és merev elutasítással közelítenénk meg ezt a kérdést?

Szabad valami személyeset mondanom? Én azért nézek szerető tisztelettel a Szűzanyára, mert benne látom azt, akinek bennem is meg kellene valósulnia. Költői kifejezéssel: „A te lelked is Mária”. Voltaképpen velem is annak kell történnie, ami Máriában már

megtörtént. A hit által, a Szentlélek ajándékaként bennem is testet ölt az Ige, életem folyamán arra vagyok hivatva, hogy azonosuljak Krisztussal, s általa, vele és benne részese legyek a szeretet isteni életközösségének. Krisztust követő életemnek ezért „prototípusa” vagy „eszkatologikus ikonja” Mária.

N.S.: A Szentírás szerint, akik segítségül hívják az Úr nevét, megszabadulnak. A megváltás a hívő emberben nem Mária, hanem az Úr Jézus Krisztus neve által valósul meg. Tiszteletben tartom mindenki vallási meggyőződését, de az a véleményem, hogy az egyház által glorifikált Mária-image csorbítja Jézus Krisztus nevének tekintélyét a hívők előtt.

B.G.: Nem inkább növeli? Hiszen Máriában látjuk a krisztusi üdvösség maradéktalan beteljesedését.

N.S.: Az egyház nem teremthet önkényes kapcsolatot a természetfölötti világgal. A vallásgyakorlaton belüli okkultizmust szerintem csak akkor tudjuk elkerülni, ha Jézus Krisztus által meghatározott módon keressük a mennyei Atyát és Isten országát. Az imáim mennyei meghallgatásában kizárólag biblikus feltételek teljesítése közepette reménykedhetek. Az evangéliumban a menny természetfölötti világának feltárulkozásához az egyedüli kulcs: az Úr neve. Péter apostol is ezt állítja: „És nincsen senki-ben másban üdvösség, mert nem is adatott az emberek között, az ég alatt más név, mely által kellene nekünk megtartatnunk.” (ApCsel 4, 12). Nem tartom célravezetőnek azt a tanácsot, hogy miközben az imádkozáskor Mária nevét használjuk, Jézus Krisztusra kell gondolnunk. Az ilyenféle más név használat szellemi zavart okoz a hívőkben.

B.G.: Az a megfogalmazás, hogy Mária nevében imádkozunk, félreértésre adhat alkalmat. Az egyház mindig a mi Urunk Jézus Krisztus nevében imádkozik. Ő a mi főpapunk, istenemberi mivoltával az egyetlen közvetítő Isten és ember között, aki örökre Istennél él és közbenjár értünk, hogy eljussunk az üdvösségre (vö. Zsid 9, 24). Ez azonban nem zárja ki, hogy Krisztus teljes értékű és örökérvényű közbenjárásához kapcsolódva, mi magunk ne járhatnánk közben barátainkért, hiszen Krisztusban való összetartozásunknak éppen az a jele, hogy egymás imádságába ajánljuk magunkat. S ha barátaink imádságát kérjük, miért ne kérhetnénk Krisztus barátainak s a mi testvéreinknek közbenjárását, s köztük a legszentebbét, az ő édesanyját, aki általa a mi anyánk?

De visszatérnék a kegyelmet közvetítő lelki hatékonyság kérdésére. Mennyre állíthatja magáról egy gyülekezet, hogy összejövetelein közvetlenül a Lélek működik, s nem valami tömegszug-

gesztió érvényesül? Hogyan lehet ezt kiszűrni belőle? A másik kérdés az, hogy akik így találkoznak az Úrral, azoknak az életében milyen mély és tartós hatás jön létre? És a harmadik: mi történik azokkal, akik ezen a téren kudarcot vallanak — gondolom ezekről nem alap nélkül írnak —, és akik ennek következtében személyiségükben összeroppannak, és súlyos személyiség-károsodást szenvednek?

N.S.: Mindenkinek jogában áll, hogy ahhoz imádkozzon, akihez akar. Én csupán azt állítom, hogy Jézus Krisztus megtanította a helyes imaformára az egyházat. Aki hatékony keresztényként kíván élni, annak nem kell hozzátennie, vagy átértelmeznie olyan személynek az útmutatásait, aki ténylegesen a mennyből jött a földre, és megdicsőülése után az Atya jobbán foglal helyet, hogy közbenjárjon értünk. A professzor úr kérdéseire sorban válaszolnék.

Azért gondolom, hogy összefüveteleinken a Szentlélek működik, mert Jézus Krisztus azt mondta: „Ha azért ti gonosz létekre tudtok a ti fiaitoknak jó ajándékokat adni, mennyivel inkább ad a ti mennyei Atyátok Szentlelket azoknak, akik tőle kérik.” (Lk 11, 13). Mivel nem az ördöghöz vagy a halottakhoz imádkozunk, hanem Jézus Krisztus nevében kérjük az Atyától a Szentlelket és ajándékait — ezért nem gonosz szellemet, hanem Isten Szellemét kapjuk kéréseinkre. Szuggerálással és hipnózissal egyébként nem foglalkozom, közösségeinkben az ilyen szellemi tevékenységeket az okkultizmus tárgykörébe soroljuk.

Tudjuk, hogy a Szentlélek valóságos erővel is bír. Megragadja és betölti jelenlétével az ember egész személyiségét. Ezt az állítást számos igei példával lehet igazolni. Gondoljunk csak az Ószövetségre, és különösen a próféták életére, vagy Jézus életében a Színeváltozás hegyén történetekre, az *Apostolok Cselekedeteiben* a pünkösti élményre, Saul megtérésére, a Szentlélekkel való ismételt betöltekezésekre. Ezek mind azt bizonyítják, hogy a Szentlélek konkrét személy és Úr, és mivel Jézus Krisztus nem vonta vissza a földről, ezért a hívők — az igei feltételek betöltése által — részesedhetnek a Szentlélek keresztségéből és ajándékaiból.

A Szentháromság harmadik személyének megnyilvánulási formáit nem lehet merev szabályokban előírni a keresztények életében. Jézus Nikodémusnak a következőket mondta: „A szél fú, ahová akar, és annak zúgását hallod, de nem tudod, honnan jő és hová megy: így van mindenki, aki a Szellemtől született.” (Jn 3, 8). A Szentlélekkel való betöltekezés némelyekből sírást, másoknál örömet, sőt nevetést vált ki. Amikor a hívőket körülveszi a Szentlélek ereje, gyakran a földre esnek. De ez a találkozás eredményezhet elragadtatást, extázist is. Tudjuk ugyanakkor, hogy mindezek csupán a Szellem jelenlétének megnyilvánulási formái. Nem ez a lényeg. Nem ezt kell keresnie a hívőnek, hanem azt, hogy a

Szentlélek átformálja, megváltoztassa Jézus Krisztus hasonlatosságára. Egy közösségben működő szellemet és erőt így végül is a gyümölcsökről lehet megismerni. Ennek meglátásában és megítélésében azonban a szubjektivizmus és az előítéletek is vezethetik az embert.

Kritikusaink jelentős része determináltan gondolkodik rólunk. Csak hibáink, tévedéseink és gyarlóságaink iránt érdeklődnek, és kutatnak, hogy ezekre hivatkozva kategorikusan elutasítsák azt, amit képviselünk. Elfeledkeznek arról, hogy minden keresztény közösségben szép számmal találhatók sérült emberek, és mindenütt vannak olyanok, akiket tragédiák, szerencsétlenségek érnek annak ellenére, hogy aktív keresztény vallásgyakorlatot folytatnak. Ezeket az eseteket a kereszténységgel és a karizmatikus megújulással szemben ellenséges magatartást tanúsítók, velünk kapcsolatban eltorzítják és hamisan állítják be. A Szentlélektől és működésétől senki nem lesz beteg, nem kap idegösszeomlást. De ha valaki egy karizmatikus élmény után hamis és természetellenes életvitelt alakít ki, az súlyos fizikai és lelki problémákat okozhat. A magunk részéről mindent megteszünk, hogy a hívők a karizmatikus megtapasztalások után is bűn nélküli, természetes és egészséges életet éljenek. Nem szabad azonban azt sem elfelejteni, hogy minden keresztény vétkezhet, ha nem jár minden nap istenfélelemben. Vannak bűnök, amelyeknek súlyos lelki, sőt fizikai megrázkódtatás a következménye: például Júdás árulásának vagy Dávid házasságtörésének. Isten áldása ugyanis csak addig marad rajtunk, amíg az akarataiban élünk.

B.G.: Engedje meg, hogy megjegyezzem, sok furcsa élményt emlegetnek a Hit Gyülekezetének összejöveteleivel kapcsolatban.

N.S.: A karizmatikus élmények mindig is furcsák és szokatlanok voltak. Némelyek figyelmét azonban csupán a külsőségek, az ébredés füstje és hangzavara köti le. Újra hangsúlyozom, hogy számunkra nem ez a lényeg. Célunk, hogy minél több ember megismerje a Mindenható Istent, majd Jézus Krisztus tanítványaként és követőjeként éljen.

Soha nem találkoztam olyan esettel, hogy valaki megismerte az Urat és Vele járt, ugyanakkor lelkileg összeomlott. De olyat már láttam, hogy valaki azt hazudta, megtért az Istenhez, miközben tovább folytatta erkölcstelen életét. Az ilyen kettősség veszélyes, és könnyen szétszakíthatja a tömlőt. Mi sem kényszeríthetünk az emberekre keresztény életvitelt. A hívőknek a pozitív fordulat után is megmarad a szabadságuk a jóra és a rosszra egyaránt. Természetesen azt szeretném, hogy a nagy karizmatikus megtapasztalások minőségi kereszténységet eredményezzenek.

B.G.: Nagyon jól tudjuk azt is, hogy az extázis nemcsak a Lélektől származhat, hanem más egyéb forrásból is.

N.S.: Így igaz. Én arról az extázisról beszélek, mely Isten jelenlétének érintésétől alakul ki a hívőben.

B.G.: Nos, itt jelentkezik a súlyos felelősség kérdése. Extatikus állapotba kerülhetnek olyan emberek, akik nem igazán megtérők, vagy akik nincsenek felkészülve rá. Olyan belső megrázkódtatáson is keresztül mehetnek, ami nagyon súlyos pszichés károsodást okozhat, mert felkészületlenül — és talán szabad így mondanom — tapintatlanság folytán vagy elővigyázatlanság hiányában kerülnek bele. Gondol-e a Hit Gyülekezete arra, hogy senkinek se okozzon kárt a személyiségében, még szándéktalanul se?

N.S.: Helyénvalónak és indokoltnak tartom e probléma felvetését. Belülről ismerem a karizmatikus irányzatot, és elmondhatom, hogy az élménycentrikus és a kizárólagosan fogyasztói magatartás jelen van a mozgalomban. Számosan nem olvassák és tanulmányozzák a Szentírást, megelégszenek azokkal a felszínes karizmatikus közhelyekkel, amelyek az összejöveteleken ragadtak rájuk. Élményeiket és ebben játszott szerepüket is hajlamosak túlértékelni, melyből hamis elhívás- és küldetéstudat alakul ki. Évek óta azon fáradozunk, hogy felhívjuk a hívők figyelmét a természetfölöttibe való belépés értékeire, de a veszélyeire és a csapdáira is. Mindezt azért tesszük, hogy felkészülten kerüljenek a Szentlélek mély vizébe. Ha a keresztény élet nincs megalapozva józan bibliai tanításokkal, árnyalt és kiegyensúlyozott igehirdetéssel, akkor a karizmatikus élmények olyanok lesznek, mint a homokra öntött víz. E problémák ellenére is azt kell mondanom, hogy napjainkban a világ minden táján ezrek töltkeznek be Szentlélekkel.

B.G.: Hadd kérdezzem meg a legilletékesebbtől: hová helyezi el magát a Hit Gyülekezete a kereszténységen belül, s hová a magyar társadalomban?

N.S.: A Hit Gyülekezetét az egyetemes egyház részének tartom, amely mint új keresztény reformmozgalom olyan sajátosságokkal bír, melyek megkülönböztetik bizonyos keresztény irányzatoktól, másokkal pedig szorosabb relációba helyezik. A Hit Gyülekezete jogi értelemben igen, de bibliai, keresztény szempontból nem új vallásfelekezet. Kapcsolataink kiterjedtek a különböző karizmatikus irányzatokkal. Bízom abban, hogy ez a hagyományos egyházakkal is javulni fog, és bizonyos erkölcsi kérdésekben megbízható partnerként számíthatnak ránk. A különbségeket és a teológiai nézeteltéréseket a jövőben sem hallgatjuk el, ahogy ebben a beszélgetésben sem tettük. Nézeteink, véleményeink ki-

fejtésekor azonban hangsúlyozottabban figyelembe kívánjuk venni az emberi és keresztény normákat, tiszteletben kívánjuk tartani a más vallási meggyőződést még akkor is, ha azzal nem értünk egyet.

Személyesen arra törekszem, hogy a Hit Gyülekezete nyitott maradjon az Isten akaratával megegyező változásokra. Semmiképpen sem tartjuk magunkat zárt, tökéletes, tévedhetetlen, felsőbbrendű közösségnek. Az együttműködést és a szellemi igei egységet Isten beszéde alapján elsősorban a keresztény felekezetekkel keressük. Meggyőződésem, hogy a Hit Gyülekezete szerves része a magyar társadalomnak is, híveinkre nem jellemző a társadalomból való kivonulás, vagy az attól való elszigetelődés. A büntől való elfordulás mellett hangsúlyozzuk: nagyon fontos a keresztények társadalom iránt való szolidaritása és felelősségvállalása. Közösségünk szervezeti formációját — pragmatikus szempontok alapján — szükséges, de nem lényeges tényezőnek tartom. Életünk és tevékenységünk szolgálatában továbbra is Jézus Krisztus és az evangélium szolgálata áll.

B.G.: Ijesztően sok a destruktív szekták által okozott kár, ha csak arra a megdöbbentő tragédiára gondolok, ami nemrég Svájcban, s tavaly Amerikában történt.

N.S.: Igen, ez létező probléma. Várható, hogy az ezredforduló közeledtével vallási téren egyre nagyobb kihívásokkal kell majd szembenézni. Fontosnak tartom azonban, hogy a római katolikus egyháztól független irányzatokat és közösségeket megkülönböztessük a destruktív szektáktól. Hazánkban a félreértéseket, feszültségeket részben az okozta, hogy némelyek a saját felekezetükön kívüli, főleg az új és kis létszámú közösségeket vagy vallási csoportokat automatikusan a destruktív szekták kategóriájába sorolták.

B.G.: A józanság itt rendkívül fontos. *Sobria ebrietas*.

N.S.: Nem vagyunk hívei semmiféle boszorkányüldözésnek. A jót szívesen tanuljuk, akár a római katolikus egyháztól is. Változni és alakulni szeretnénk az Úr dicsősége által egészen a földi létből való elköltözésünk pillanatáig.

B.G.: Ez nagyon józan kijelentés: Tanulás közben közelebb jutunk a forráshoz, és jobban megértjük a másikat, de főleg hitünk apostoli alapját és hitelességét. Ebben a szellemében és erkölcsiben ingatag világban sziklán kell állnunk.

A teológia nem múzeumi emlék

SZENNAY ANDRÁS

„Bölcsőbb a tohonya a saját szemében,
mint hét más, aki bölcsen meg tudna felelni”
(Péld 26, 16)

Született 1921-ben Budapesten. A bencés rend tagja, 1973-91 között pannonthalmi főapát. A budapesti Hittudományi Kar ny. professzora, a Teológia főszerkesztője. Legutóbbi írását 1995. 1. számunkban közzétük.

A mai teológusok helyzete nem könnyű. A vallási élet fellazulását sokan az ő számlájukra írják. Szerepük a hajdani bűnbakéhoz hasonlítható: ki kell őket kergetni a pusztába, fel kell őket áldozni — és akkor minden rendben lesz. Kétségtelen, sokan megszokták, hogy „kész tanítást”, „tételeket” vegyenek tudomásul, hogy a „változtathatatlanba” mintegy belemerevedjenek. Csak kevesen tudják elfogadni, hogy egy-egy megszokott, végig még nem gondolt tételt a tudományos kutatás, az előadások során, könyvekben mintegy nagyító alá vegyenek, felülvizsgáljanak, kiegészítsenek.

Sajnálatos tény, hogy nem csekély számú hívő könnyedén túlteszi magát az egyház hit- és erkölcsbeni tanításán, de felháborodik, ha egy már megszokott, „megtanult” tételt újfogalmaznak, ha azt értelmezik, továbbgondolják. Az ilyen továbbgondolás sokak szemében egyenesen eretnek vagy legalábbis gyanús. Igaz, régebben sem „ették meg” minden búzaszemét a hit éltető igazságainak, amelyeket szószékről hallgattak, könyvekben olvastak, de úgy illett, hogy bólogassanak, helyeseljenek — és így van ez ma is. Régebben is akadtak szép számmal, akik csak mélán vagy épp dacosan vettek sok mindent tudomásul — és ma is vannak ilyenek. De ha az „eretnekek” más véleményen voltak, akkor felsaptak „hitvédőknek” — és teszik ezt ma is.

Amikor a ma embere, főként fiatalja valóban „rationabile obsequiumot”, ésszerű hódolatot akar adni Isten szavának (mennyire megkövetelték ezt a tegnapi előadásmód, fogalmazás formulázásánál és elfogadásánál!), akkor ez a mai szinten lévő, a szakmai felkészültségnek és a kor szellemi igényeinek eleget tenni kívánó ésszerű hódolat korunk számos „hitvédője” szemében már lázadás, felforgatás, zavarkeltés — vagy legalábbis gyanús megnyilatkozás. Pedig a ma hívő embere változatlanul igényli az ésszerű hódolatot Isten előtt. S hogy elérhesse, magáénak vallhassa, ennek érdekében — mi sem természetesebb — küszködik, vitatkozik, újra átgondol, kérdésekre ügyel és maga is kérdez, vála-

szokat vár, sőt ad, fogalmaz is... Éppúgy, amint ezt a történelmi tegnap során tették. De ami akkor természetes, szükséges, sőt kötelező feladat volt, az ma „újítási láz”, életidegen, agyafúrt elmélet.

Közismert, hogy keresztény őseink a nyilvános tereken beszéltek és vitatták meg a hit akkor aktuális, „izgató” nagy kérdéseit. Az is ismeretes, hogy ők maguk e gondolatcsere során nem fogalmaztak meg dogmákat, erre nem is törekedtek. Viszont épp e nyilvános viták, széles körű beszélgetések formálták lassan a hívő közmeggyőződést, sőt — a századok múlásával — a dogmafejlődést is. Időnként azután sor került bizonyos „hivatalos” megfogalmazásokra. A „nyilvános teológia” — az adott kommunikációs lehetőségek mellett — akkor sem volt vétek, még kevésbé haszontalan és rossz. Azt természetesen nem gondolhatta senki — és ez érvényben van ma és lesz holnap is —, hogy ha valamihez hozzászólt, és esetleg újszerűt mondott, akkor feltétlenül az igazságot fogalmazta meg. Lehet, hogy törekvése többé-kevésbé sikerült, hogy egy lépéssel jobban megközelítette az igazságot, de az is lehet, hogy tévedett, sőt nagyot tévedett.

Reális utópia

Ésszerűen nem igazolható az a bizalmatlanságról tanúskodó állítás, mely szerint a teológia, illetőleg a teológusok kioktató mesterévé, öncélú bírálójává kívánnak lenni az egyházi életnek, a lelkipásztori gyakorlatnak. Számos munkaterületen a gyakorlati emberek olykor úgy érzik: az elmélet, az új teóriák veszélyeztetik munkájukat. Azon el lehetne gondolkozni, sőt lehetne róla vitatkozni, hogy ez a „veszélyeztetés” nem inkább lelkiismeretvizsgálatra való felszólítás-e. Oly „számonkérés”, melyre szükség is van: egyszerűen azért, mert a tényleges élet realitását és a lehetséges jobbnak „utópiáját”, illetőleg feszültségét tudomásul kell vennünk. S erre a sajátos „utópiára” egyházunkban nem is a teológia, hanem minden teológiának zsinórmértéke és lelke, az Evangélium irányítja szüntelenül a figyelmet.

Arról sem szabadna elfeledkezni, hogy a teológusok általában akkor szólalnak fel és nyúlnak bele — közvetve — az események folyásába, ha a keresztény élet gyakorlatában nehézségek támadnak, ha az akadozik, sőt olykor ellentmondásokba kerül. Olyanokba, melyeket már saját erejéből, azaz a gyakorlatban végzett „kísérletezésből” nem tud megoldani. Egyébként is: a „szak”-teológustól, a teológiától a gyakorlat követeli, hogy az élet adta problémákra válaszoljon. A teológiának, melyet napjainkban gyakran ér a vád, hogy „megzavarja a híveket”, hogy fölszámolja az áthagyományozott szokásokat és normákat, a legfontosabb kérdései épp azok, amelyeket az egészen konkrét lelkipásztori ta-

pasztalet nyújt számára. A gondolkodó hívő ember töpreng és kérdez — a „szakembernek”, a teológusnak válaszokat kell adnia; például az ilyen „mai” kérdésekre: mit jelent az istenfiúság, isten-
gyermekség, és hogyan fejthető ki a mai kifejezési lehetőségek mellett a mai ember számára? Vagy: mi és hogyan értendő a kegyelem, üdvösség, mennyország, pokol, feltámadás, „rég” szavak hallatára? Vagy: megfogalmazhatók-e a hitigazságok mai, közérthetőbb nyelven is, azaz másként, mint ahogyan azokat a katekizmusban „megtanulták”? Vagy: lehet-e úgy elkárhozni, hogy valaki saját lelkiismeretét követi? Vagy: az elvált újráházasodottak saját lelkiismeretük szava szerint eldönthetik-e, hogy a szentségekhez járulnak? A kérdéseket még szaporíthatnánk. Egyet azonban látnunk kell: ezek és a hasonló, olykor „húsba-vérbe vágó” kérdések nem csak a jelenkori teológia problémái (már rég ismert kérdések ezek!). Azért váltak újra azokká, mivel a mai hívők (a gondolkodó keresztények) kérdéseiként jelentkeznek. A teológia, a teológusok ma is azt teszik, amit régen is tenniük kellett: a ki nyilatkoztatott tanításra ügyelve, újra és újra átgondolják a keresztény hit és élet alapvető problémáit, és közérthetőbb, helyes válaszokat igyekeznek adni a mában felénk érkező kérdésekre. A ma kérdéseire — mai megfogalmazásban, megvilágításban adott válaszokat. Ezeket a kérdéseket nem a teológusok „találják ki”, mivel az érdekelt és érdeklődő hívek már előbb megfogalmazták, feltették azokat. Kétségtelen: néhány alapvető kérdésre lehet lakonikus, rövid „rég” választ is adni — például a *Hitvallásban* foglalt kijelentéseket elismételni. De az sem kétséges, hogy korunk legjobbjai feladatuknak tartják, hogy „modernebbül”, mai nyelven hozzák emberközelbe a *Krédó* misztériummal teli világát is.

Az élet arról tanúskodik — ha valaki kicsit is körültekintve járkel, ha nem csak hall, de meg is hall sok mindent —, hogy sokaknak töprengései, esetleg formába öntött kérdései válasz után kiáltanak. Valódi feleletek és nem ügyetlen kompromisszumok vagy merev ismétlések után. Keresztény mivoltunknak, keresztény lelkiségünk kibontakoztatásának próbatétele lehet, hogy merjük-e a valódi, mert az élet adta problémákat észrevenni, megfogalmazni, és van-e, lesz-e bátorságunk, hogy állhatatosan kitartsunk, amíg a megfelelő — Krisztus akaratához igazodó és Isten legértékesebb teremtményét, az embert tiszteletben tartó — válaszokat megtaláljuk. Tudjuk, hogy a hittitkok világába nem vagyunk képesek behatolni. Ugyanakkor azonban az egész teológia története arról tanúskodik, hogy már földi életünkben egyre inkább meg kívánjuk közelíteni az élet realitásával összefonódó misztériumok világát.

Gyakran elhangzó vád: a mai modern teológia „megzavarja a híveket”. Szólamok — mint ez is —, közhelyszerű kifejezések (például túlonként progresszív, maradi, konzervatív, az új nézetek bizonytalanságot keltenek, már nem katolikus stb.) minden időben akadnak egyházunk életében is. Könnyen és gyakran lehet őket szájra venni, lehet velük olykor „dobálózni”. Általában a kényelmes, a problémákat átgondolni lusta emberek élnek az ilyenekkel. Olyanok, akik részben vagy egészen abbahágyták az önképzést, művelődést, tanulást (jó pap holtig tanul!), és e szólamok hangoztatásával tiltakoznak az általuk rosszul ismert (legfeljebb csak mások kritikája nyomán hallott) vélemények, az újszerű megfogalmazás ellen. Nem kétséges, hogy könnyű a tömegek, a félműveltek előtt a legmegfontoltabb, legátgondoltabb véleményt is egy-egy szólam segítségével „elintézni”. S mivel sokan vannak, akik csak keveset olvasnak, akik talán jól megtanulták a régit, de nem ismerik kellőképp az újat (például a II. Vatikáni zsinat tanítását), azért könnyű „tábort” gyűjteni a szólamok, közhelyek hangoztatóinak. Ellenérvre, ellenvélemény, szakvélemény kifejtésére így már nincs is szükség.

A teológia, a teológusok sem megzavarni, sem nyugtalanságot kelteni nem akarnak. Ha valakit mégis ilyen törekvés vezetne, azt könnyen és hamar épp a „szakmabeliek” leplezik le. Viszont a teológusok feladata, hogy úgy reagáljanak a már meglévő nyugtalanságra — melyet a gyermeki fokon megfogalmazott katekizmus-válaszok nem képesek eloszlatni —, hogy valóban nagyobb biztonságot és bizonyosságot segítsenek a hívek gondolatvilágában, lelkében kialakítani; hogy a keresztények hite megalapozott hit, ésszerű Isten előtti hódolat legyen. A következetesen és mindig csak Krisztust hirdető Szent Pálnak az új helyzeteket felismerő nyitottsága és bátorsága miatt oly idegen ma annyi keresztény, annyi pap számára?!

ÚJ VALLÁSI MOZGALMAK

A Keresztény Egység Titkársága, a Nem Keresztények Titkársága, a Nemhívők Titkársága és a Kultúra Pápai Tanácsa tanulmányt készített a „szekták”, „új vallási mozgalmak” és „kultuszok” jelenlétéről és tevékenységéről. Jelentésüket mintegy 75 országos püspöki kar 1985. október 30-ig beküldött információi alapján készítették el.

A bevezetés megállapítja:

A „szekta” és a „kultusz” lenézést és megvetést sugalmazó kifejezések, és már önmagukban is inkább negatív értékelést tartalmaznak. Jobb, ha inkább olyan semleges megnevezéseket használunk, mint „új vallási mozgalmak” vagy „új vallási csoportok”. Nehéz pontosan meghatározni ezeknek az egyháztól és egyházi közösségektől vagy egy „egyházon belül engedélyezett csoporttól” különböző „új mozgalmaknak” vagy „csoportoknak” a mibenlétét. Először alapvető különbséget kell tenni a keresztény eredetű szekták és a más vallásokból eredő szekták között. Nemritkán igen kényes problémával találjuk szembe magunkat, amikor a keresztény eredetű szektákat meg kell különböztetni az egyháztól, az egyházi közösségektől és az egyházon belüli törvényes csoportoktól. Mindazonáltal ez a megkülönböztetés nagyon fontos!

A szektás szellem, azaz egy erőszakos térítőmunkával párosult rugalmatlan magatartás nem szükségszerű alkotóeleme egy „szektának”, mindenesetre nem elég egy szekta jellemzéséhez. Hasonló magatartással az egyházhoz vagy egyházi közösséghez tartozó hívek csoportjaiban is találkozhatunk. A szektás szellemű keresztény csoportoknál fejlődés, javulás következhet be a hívek elmélyültebb oktatása és a más keresztényekkel való kapcsolat által. Így egyre „egyháziasabb” magatartást tudnak magukra öltöni.

A kérdőívre adott válaszokban sok terminológiai pontatlanság található, amely gyakran a más egyházak és egyházi közösségek hiányos ismeretéből ered. Emiatt létezik olyan irányzat, amely szektának nevez minden, a katolikus egyházzal teljes egységben nem álló keresztény közösséget. Végül némelyek a saját országukba kevésbé elterjedt, más

nagy vallások követőinek csoportjait nevezik szektáknak.

Mindettől a megkülönböztetésben és kifejezésekben tapasztalható bizonytalanságtól és pontatlanságtól eltekintve szinte valamennyi helyi egyház felfigyelt az új vallási vagy állvallási mozgalmak és csoportok sokaságának felbukkanására és gyors terjedésére. A jelenséget szinte valamennyien komoly problémának, sőt néhány kivételtől eltekintve riasztónak tartják. Csak néhány, elsősorban muzulmán többségű országban tűnik úgy, hogy ez a probléma nem jelentkezik.

A jelenség gyorsan, számos helyen némi sikerrel terjed, s ez lelkipásztori szempontból problémát jelent. Legelőször az a kérdés merül fel: hogyan viselkedjünk egy katolikus család azon tagjával, aki szektába keveredett. A plébános, a lelkipásztori segítő vagy a tanácsadó rendszerint és elsősorban az illető rokonságával és barátaival foglalkozzon. Gyakran magával az illetővel nem lehet közvetlenül kapcsolatba lépni, hogy tanácsot adjunk neki, vagy hogy segítsünk neki visszailleszkedni a társadalomba vagy az egyházba. Mindehhez pszichológiai hozzáértésre és tapasztalatra van szükség.

A leginkább érintett csoportok. A legkönnyebben sebezhető és úgy tűnik, a legjobban érintett réteg az ifjúság. Minél inkább kötődés nélküliek, nem vesznek részt a plébániai életben és munkában, zilált családi körülmények között élnek, nemzeti kisebbséghez tartoznak, vagy olyan helyen laknak, ahol az egyház csekély befolyással rendelkezik, annál inkább úgy tűnik, hogy az új mozgalmak és csoportok térítésének alkalmi célpontjaivá válhatnak. Persze nem csak a feltűnő módon alkalmas személyek válhatnak célpontokká, mert néhány szekta a felnőttek között talál követőkre, míg mások a magas életszínvonalon élő családok között virágznak. Ebben az összefüggésben meg kell említeni az egyetemi campusokat, melyek, úgy tűnik, gyakran kínálnak táptalajt a szekták szaporodásához és a tagtoborzó törekvésekhez. A klérussal fennálló problémás kapcsolat vagy rendezetlen házassági körülmények is vezethetnek az egyházzal való szakításhoz és egy új csoporthoz való csatlakozáshoz.

Csekélynek tűnik azok száma, akik nem tiszta szándékkal lépnek be egy szektába. A legsúlyosabb vád, amivel illetni lehet a szektákat, az, hogy gyakran kihasználják az elégedetlen emberek jó szándékát és vágyait. Valóban, ott érnek el nagyobb sikereket, ahol a társadalom vagy az egyház nem tudta megfelelően fogadni ezt a jó szándékot és kielégíteni ezeket a kívánságokat.

A katolikusok közötti viszonylagos sikereik okai természetesen sokfélék, és az okok között különböző szinteket lehet megkülönböztetni. Ezek mindenekelőtt azok az igények és törekvések, amelyeket az egyén nem tud saját egyházában kielégíteni. Ehhez járulnak a szekták tagtoborzó és tanító módszerei. Végül más okok is szerepet játszhatnak, mint egy egyházhoz vagy szektához való tartozás igénye; például gazdasági és politikai érdekek, politikai nyomás, egyszerű kíváncsiság stb. Világméretű jelenség a mai társadalom személytelensége végül, mely mind személyes, mind közösségi téren számos válsághelyzetet idéz elő. Ezekben a válsághelyzetekben különféle szükségletek, törekvések és problémák kerülnek felszínre, amelyek mind-egyike konkrét és kielégítő választ igényel. A szekták azt állítják magukról, hogy ők tudják és meg is adják a választ. Ezt meg is teszik mind érzelmi, mind értelmi téren, de számos esetben az érzelmi igényeket oly módon elégítik ki, hogy közben elhomályosítják az értelmi képességeket.

A szekták terjedésének okai

Kilenc olyan igényt és törekvést jelöl meg a dokumentum, amelyre a szekták látszólag választ kínálnak. Ezek:

1. Az odatartozás keresése (közösségi érzés).

Sok közösség szétszóródott, a hagyományos életmód felbomlott, a családi tűzhelyek kialudtak, az emberek úgy érzik, hogy gyökértelenek, széthullottak. Innen ered a „valahova tartozás” igénye.

A válaszokban használt kifejezések odatartozás, szeretet, közösség, érintkezés, melegség, kapcsolat, gondoskodás, támogatás, barátság, érzelem, testvériség, segítség, szolidaritás, találkozás, párbeszéd, vigasztalás, elfogadás, megértés, együttérzés, közelség, kölcsönösség, együttlét, kiengesztelődés, tole-

rancia, gyökerek, biztonság, menedék, oltalom, megmentés/üdvösség, védelem, (családi) tűzhely.

A szekták látszólag a következőket nyújtják: emberi melegség; a kis, szoros közösségekben figyelem és támasz; közös cél és testvériség; az egyénre fordított figyelem; védelem és biztonság, különösen válsághelyzetekben; segítik a társadalom peremére szorult egyének (például elváltak) újrabeilleszkedését a közösségbe; olyan csoport, mely gyakran az egyén helyett gondolkodik.

2. Válaszkeresés.

Az összetett és zavaros helyzetekben az ember, érthető módon, megfelelő válaszokat és megoldásokat keres.

A szekták látszólag a következőket nyújtják: bonyolult kérdésekre és helyzetekre egyszerű, szép és kész válaszokat; az igazságok és a hagyományos értékek leegyszerűsített és részleges változatát; pragmatikus teológiát, sikerteológiát, „új kinyilatkoztatás”-ként tált szinkretista teológiát; „új igazság”-ot olyan embereknek, akik gyakran kevésbé ismerik a „régiből”-ot; világos útmutatásokat; erkölcsi felsőbbrendűségekre való hivatkozást; „természetfeletti” elemek bizonyítékait; glosszológiát, önkívületet, médiumokat, próféciákat, birtoklást stb.

3. A teljesség keresése.

Úgy tűnik, sokan ellentétbe kerülnek önmagukkal, másokkal, a saját kultúrájukkal, saját környezetükkel: törést tapasztalnak. Megsértették őket a szüleik, a tanáraik, az egyház, a társadalom. Kirekesztettnek érzik magukat. Olyan vallásos szemléletre vágyanak, amely mindent és mindenkit össze tud hangolni; olyan vallásra, amely hagyja érvényesülni a testet és a lelket, lehetőséget nyújt az aktív közreműködésre, a spontán megnyilvánulásokra és az alkotóképesség kibontakoztatására. Testileg is meg akarnak gyógyulni. (Ez a pont különösen gyakran szerepel az Afrikából beérkezett válaszokban.)

A válaszokban használt kifejezések: gyógyulás, egység, teljesség, beilleszkedés, csorbitatlanság, összhang, béke, kiengesztelődés, spontaneitás, kreativitás, (aktív) közreműködés.

A szekták látszólag a következőket nyújtják: elégséges vallási élményt; az üdvösség és a megtérés túlhangsúlyozását; lehetőséget az

érzések és érzelmek kifejezésére, a spontaneitásra (például a liturgiában); fizikai és lelki gyógyulást; segítséget a kábítószer és az alkohol okozta problémákban; bizonyos kapcsolatot az étellel.

4. A kulturális önazonosság keresése.

Ez a terület szorosan összefügg az előzővel. A harmadik világ számos országában a társadalom erősen eltávolodott a hagyományos kulturális, társadalmi (és vallási) értékektől; ugyanez áll a hívőkre is.

A válaszokban használt főbb kifejezések: inkulturáció megtestesülés, elidegenedés, modernizálódás.

A szekták látszólag a következőket nyújtják: széles teret a vallási kulturális örökségnek, a spontaneitásnak, a(z aktív) közreműködésnek; az emberek jellemvonásaihoz és törekvéseihez szorosan kapcsolódó ima- és prédikációs stílust.

5. Az elismerés és a sajátosság igénye.

Az embereknek szükségük van arra, hogy kilépjenek a névtelenségéből, hogy megteremtsek önazonosságukat, hogy érezzék: ilyen vagy olyan módon különlegesek és nem csak a tömeg arc nélküli részei. A nagy plébániák vagy rendek, a kapcsolatok hivatalos jellege és a klerikalizmus kevés módot ad arra, hogy mindenkihez egyénileg és személyes helyzetet figyelembe véve közeledjenek.

A válaszokban használt kifejezések: önbecsülés, (ön)ingelés, lehetőség, „kapcsolatok valakivel”, közreműködés.

A szekták látszólag a következőket kínálják: az egyénnel való törődést; egyenlő esélyeket a szolgálatban és a vezetésben, a közösségi életben való részvételben és az önkifejezésre; lehetőséget a személyes adottságok kibontakoztatására; alkalmat egy elit csoport-hoz való tartozásra.

6. A transzcendens keresése.

Ez a keresés egy nagyon mély lelki igényt fejez ki, egy felülről jövő ösztönzést, hogy keressünk valamit a kézzelfogható, a közvetlen, az ismert, az ellenőrizhető, az anyagi dolgok mögött; hogy az élet végső kérdéseire választ találjunk; valamint, ami gyökeresen meg tudja változtatni az emberi életet. Mindez a titok, a titokzatos iránti érzékről, a sors, az elkerülhe-

tetlen jövő miatti aggodalomról, a messianizmus és a profetizmus iránti érdeklődésről tanúskodik. Sokan nincsenek tisztában azzal, hogy az egyház mit tud nyújtani, vagy látszólag elcsüggedtek attól, amit az egyház részéről az erkölcsi kérdések egyoldalú túlhangsúlyozásának tartanak, vagy az egyház intézményi jellege miatt.

A válaszokban használt kifejezések: transzcendencia, szent, misztérium, misztika, meditáció, szertartás, imádás, igazság, hit, lelkeség, jelentés, cél, értékek, jelképek, imádság, szabadság, újjászületés, meggyőződés.

A szekták látszólag a következőket kínálják: a Bibliát és bibliai ismereteket; az üdvösség érzését; a Lélek ajándékait, meditációt, lelki önmegvalósulást. Egyes csoportok nem csak arra adnak lehetőséget, hogy a végső kérdéseket egy „védett” társadalmi közegben ki lehessen mondani és el lehessen mélyíteni, hanem ehhez alkalmas nyelvezetet és fogalmakat nyújtanak, valamint világos és viszonylag egyértelmű válaszok sorát kínálják.

7. A lelkivezetés igénye.

A „keresők” családjában hiányozhat a szülői segítség vagy az egyház illetékesei, vagy a tanárok részéről az irányítás, a türelem és a személyes elkötelezettség.

A válaszokban használt kifejezések: vezetés, tisztelet, elkötelezettség, meghatározás, parancs, guru.

A szekták látszólag a következőket kínálják: karizmatikus vezetők részéről vezetést és útmutatást. A mester, a vezető, a guru személye fontos szerepet játszik a tanítványok összefogásában. A befolyással rendelkező lelkivezető (messiás, próféta, guru) irányában olykor nem csak engedelmesség, hanem szinte hisztérikus tisztelet is megnyilvánul.

8. A belátás igénye.

Világunk gyűlölettel, konfliktusokkal, erőszakkal és megsemmisüléstől való félelemmel van átszőve. Az emberek nyugtalanodnak a jövő miatt, gyakran kétségbeesettek, segítség nélkül vannak, tehetetlenek. A remény jeleit keresik, kiutat ebből a helyzetből. Egyesek, olykor meghatározhatatlan módon vágnak arra, hogy a világot jobbá tegyék.

A használt kifejezések: látás, újjáébredés, elkötelezettség, újdonság, új rend, kiút, választási lehetőség, célok, remény.

A szekták látszólag az alábbiakat kínálják: az egyén, az emberiség, a történelem, a kozmosz „új szemléletmódját”. Új kor, új korszak kezdetét ígérik.

9. A közreműködés és az elkötelezettség igénye.

Ez a terület szorosan kapcsolódik az előzőkhöz. A „keresők” közül sokan nem csak a jelen és jövő világ új szemlélete iránti igényt érzik, hanem részt is akarnak venni a jelent és jövőt illető döntésekben, a tervezésben, a jövő megvalósításában.

Főbb kifejezések: közreműködés, tevékeny tanúságtétel, építés, élenjáró társadalmi elkötelezettség.

A szekták látszólag a következőket nyújtják: konkrét küldetést egy jobb világért, teljes önátadásra való felhívást, többszintű közreműködést.

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy úgy tűnik, a szekták hitük erejében, erős (gyakran nagy vonzerejű) meggyőződéssel, odaadással és elkötelezettséggel élnek. Ott keresik fel az embereket, ahol élnek, meleg, személyes és diszkrét módon közelednek hozzájuk. Azáltal, hogy ösztönzik őket a tevékeny közreműködésre, a felelősségre, az elkötelezettségre, hozzásegítik őket, hogy kilépjenek a névtelenségből. Mindennek érdekében szoros kapcsolatot tartanak fenn velük, meglátogatják őket otthonukban, állandó támogatást és útmutatást adnak nekik. Segítik az embereket, hogy újraértelmezzék tapasztalataikat, hogy újra megerősödjének értékeikben, és hogy összefüggő rendszer keretében elemezzék az alapvető kérdéseket. Rendszerint a szó meggyőző erejére támaszkodnak: a prédikáció, az irodalmi termékek, mass media (a keresztény csoportok esetében a Biblia túlzott hangsúlyozása) és gyakran a gyógyítás szolgálata is eszköztárukba tartozik. Röviden: úgy mutatkoznak be, mint akik egy kaotikus világban a válasz, az „örömhír” egyedüli birtokosai.

Mindezek jelentősen hozzájárulnak a szekták sikeréhez. A sikernek azonban ezenfelül más okai is vannak, mint például a hívótoborzás, a képzés és az indoktrinálás módszerei.

Kihívás a lelkipásztorkodásnak

Megállapíthatjuk, hogy mindezek a tünetek az önmaguktól, másoktól, saját gyökereiktől, a saját kultúrától stb. való elidegenedés kü-

lönféle megnyilvánulásai. Azt is mondhatnánk, hogy a kérdőívre adott válaszokban kifejezésre juttatott igények és törekvések a „jelenlét” keresésének formái (maga számára, mások számára, Isten számára). Akik elvesztettnek érzik magukat, arra vágnak, hogy valaki rájuk találjon. A kérdőívre adott válaszok hangsúlyoznak számos, az egyház életében tapasztalható hiányosságot és alkalmazkodási hiányt, amelyek megkönnyítik a szekták sikereit.

A továbbiakban ezért néhány ajánlást szeretnénk adni a lelkipásztoroknak. Ha ezek eredményre vezetnének, akkor a szekták kihívása jól ösztönözné a lelki és egyházi megújulást.

1. Közösségérvzés.

Csaknem valamennyi válaszban javasolják, hogy gondoljuk át a hagyományos „plébániai rendszert”. Olyan közösségi modelleket kell keresni, amelyekben jobban kifejezésre jut a testvériség, amelyek „emberközeli”, az emberek helyzetéhez jobban alkalmazkodnak. Több „egyházi bázisközösség” létrehozását javasolják: olyan közösségeket, amelyekben élő hit, szeretet (melegség, egymás elfogadása, megértés, kiengesztelődés, testvériség) és remény uralkodik. Ezek legyenek ünneplő közösségek, imádkozó közösségek, missziós közösségek: a külvilág felé forduló és tanúságtévők; nyitott közösségek, amelyek támogatják a különleges problémákkal küszködőket: az elváltakat, az „újraházasodottakat”, a kirekesztetteket.

2. Oktatás és folyamatos képzés.

A válaszok hangsúlyozottan szükségesnek tartják a hívek evangelizációját, hitoktatását, a hitben való folyamatos oktatását-nevelését, amely a helyi közösségben történjék, s terjedjen ki a Biblia, a teológia és az ökumené területére. Ugyancsak szükséges a papság és az oktatásban részt vevők folyamatos képzése (az egyik válasz olyan tanfolyamok megtartását javasolja professzorok, ifjúsági vezetők, a klérus és a szerzetesek számára, amelyeken egy-egy témát mélyítenek el). Ez az állandó folyamat kettős jellegű legyen: 1. tájékoztató, amely magában foglalja a katolikus hagyomány megismertetését (vallási felfogások, szokások, lelkiség, elmélkedés, szemlélődés stb.), más hagyományokkal való megismer-

kedést, az új vallási csoportok bemutatását stb. 2. tanító, vagyis irányítson a személyes és közösségi hitben, mélyítse el a transzcendens, a végső idők, a vallási oktatás, a közösségi szellem stb. iránti érzéket. Az egyház ne csak a remény jele legyen az emberiség számára, hanem meg is kell indokolnia ezt a reményt, segítenie kell mind a kérdések felvetésében, mind azok megválaszolásában. Rendkívül fontos, hogy e folyamat középpontjába a Szentírást helyezzük. Másfelől többet és jobban igénybe kell venni a tömegtájékoztató eszközöket.

3. Személyes és teljes megközelítés.

Hozzá kell segíteni az embereket ahhoz, hogy tudatosítsák magukban egyediségüket, továbbá azt, hogy a személyes Isten szereti őket, hogy személyes történetük van, amely a születéstől a halálon át a feltámadásig tart. A „régigazság”-ot számukra állandóan „új igazság”-gá kell tenni, amihez részükről őszinte megújulásra való törekvésre van szükség, valamint olyan irányelvekre és gondolkodásmódra, amelyeket nem rendít meg minden útjukba kerülő „újdonság”. Külön figyelmet kíván a tapasztalat, azaz Krisztus személyes felfedezése az imádság és az elkötelezett élet által (például a karizmatikus és „újjaszületési” mozgalmak). Sok keresztény úgy él, mintha sohasem született volna meg! Megkülönböztetett figyelmet kell szentelni az imádság általi gyógyításnak, a kiengesztelődésnek, a testvériségnek és az embertársakra való odafigyelésnek. Lelkipásztori gondolkodásunk nem lehet egyoldalú: ne csak lelki, hanem fizikai, pszichológiai, társadalmi, kulturális, gazdasági és politikai térre is terjedjen ki.

4. Kulturális önazonosság.

Alapvető az inkulturáció problémája. Legtöbbször az Afrikából érkezett válaszokban fordul elő, mert idegenek a szertartások és a szolgálatok nyugati formái; ezeknek ugyanis nincs jelentéstartalmuk az Európán kívüli kultúrkörnyezetben és életkörülmények között. Az egyik válaszban ezt olvassuk:

„Az afrikaiak szeretnének keresztények lenni. Könnyítéseket ajánlottunk nekik, de otthont nem... Egyszerűbb kereszténységet akarnak, amely beleillik az afrikaiak mindennapi körülményeibe, bánatába, örömebe, munkájába, vágyaiba, félelmeibe és igényei-

be... Vallási téren a fiatalok a »Független Egyházakban« találják meg az afrikai hagyományok hiteles irányzatát.”

5. Imádság és szertartások.

Egyes válaszokban azt javasolják, hogy a klasszikus szombat este-vasárnap reggeli liturgiabeosztást felül kellene vizsgálni, mert az gyakran a mindennapi élettől idegen marad. Az Isten Igéjét újra fel kell fedezni, mint a közösségépítés fontos elemét. A „befogadásnak” is ugyanannyi figyelmet kell szentelni, mint a „megőrzésnek”. Helyet kell adni az örömmel telt kreativitásnak, hogy az emberek higgyenek a keresztény sugalmazásban és a „találékonyosság” képességében, valamint a szertartások közösségi jellegében. Ebben az esetben is szükség van az inkulturációra (tisztelően tartva a liturgia természetét és az egyetemesség követelményeit).

Sok válaszban hangsúlyozzák, hogy a prédikáció támaszkodjon a Szentírára, beszéljenek a nép nyelvén, a prédikáció és a liturgia legyen alaposan előkészítve (ha lehet, ez csoportosan és a hívek bevonásával történjék). Nem szükséges, hogy a prédikáció elméleti, túl magas és moralizáló legyen, hanem legyen életéről adott tanúságtétel. A prédikáció, a szertartások és a közösségi ima nem csupán a hagyományos kultushelyen történhet.

6. Közreműködés és irányítás.

Valamennyi válaszból kitűnik, hogy mindenütt probléma a papok és szerzetesek számának állandó csökkenése. Ezért támogatni kell felelős laikusoknak az egyház különféle szolgálataiba való bevonását és folyamatos képzését. Figyelmesebben meg kellene vizsgálni azt a kérdést, milyen szerepet tölthetnének be a szektákkal vagy legalábbis a szektákba került személyekkel való kapcsolattartásban azok a laikusok, akik az egyházon belül lelkipásztorokkal együttműködve valódi lelki és lelkipásztori funkciót töltenek be. A papokat nem szabad alapvetően hivatalnokoknak vagy döntőbíráknak tekinteni, hanem sokkal inkább testvéreknek, vezetőknak, vizsgátlóknak, az imádság embereinek. A hívek és a püspök, de a püspök és a papok között is túl gyakran tapasztalható szakadék, amelyet át kell hidalni. A püspök és a pap szolgálata az egység szolgálata, amelynek a hívek számára is láthatóvá kell válnia.

Zárszó

Mindezek után tegyük fel a kérdést: hogyan viselkedjünk a szektákkal szemben, hogyan közelítsük meg őket? Világos, hogy a kérdést nem lehet könnyen megválaszolni. Maguk a szekták is a legkülönfélébbek; a világ különböző részein a vallási, kulturális és társadalmi helyzet túlságosan eltér egymástól. Nem lehet ugyanazt a választ adni, ha a szektáknak a „felekezeten kívüliekkel”, a megkereszteletlenekkel, vagy a nem hívőkkel való kapcsolatát vizsgáljuk, mint akkor, ha a keresztényekre és különösen a katolikusokra vagy a katolikus egyházból kikerült követőikre kifejtett hatásukat vesszük szemügyre. Érthető módon legtöbbször ez utóbbi csoportból választottak a kérdőívekre.

Szintén világos, hogy az egyszerű, békés magatartás elhibázott lenne. Elégészes módon elemeztük a szekták tevékenységét, hogy bemutassuk: néhányuk magatartása és módszerei hogyan tudják lerombolni a személyiséget, szétzilálni a családokat és a társadalmat, és tanításuk milyen messze van Krisztus egyházának a tanításától. Gyanítjuk, sőt tudomásunk is van arról, hogy bizonyos országokban a szekták által olyan, az emberiség iránti őszinte érdeklődéstől teljesen távol álló eszmei irányzatok vagy gazdasági-politikai érdekcsoportok működnek, amelyek az „emberit” embertelen célok érdekében használják fel.

Szükség van a hívek, különösen a fiatalok tájékoztatására, óvni kell őket a szektáktól, és például a jogi tanácsadáshoz és védelemhez szakembereket kell segítségül hívni. Bizonyos

esetekben el is fogadhatjuk, sőt támogathatjuk az államnak akár szigorú beavatkozását azokon a területeken, amelyek illetékességi körébe tartoznak.

Az is köztudomású, hogy általános tapasztalat szerint kevés, vagy semmi esély nincs a szektákkal való párbeszédre. Emellett nem csak ők maguk zárkóznak el a párbeszéd elől, hanem ott, ahol aktívabbak, komolyan akadályozhatják az ökumenizmusra nevelést.

Mindenesetre, ha hűek akarunk maradni elveinkhez és mindahhoz, amiben hiszünk (a személyi tisztelete, a vallásszabadság tiszteletben tartása, hitünk a Szentlélek működésében, aki az egész emberiségben, minden férfin, nőben vagy gyermekben Isten szeretet-tervét titokzatos módon valósítja meg), nem elégedhetünk meg egyszerűen azzal, hogy elítéljük a szektákat és küzdünk ellenük, törvényt kívülinek és kizárótnak, az egyéneket pedig akaratuk ellenére „átprogramozottak”-nak tekintjük. A szekták és az új vallási mozgalmak „kihívása” legyen ösztönző számunkra, hogy megújulva, hatékonyabb lelkipásztorkodást tudjunk megvalósítani.

Ez a kihívás érlelje meg bennünk és közösségeinkben a krisztusi lelkületet, hogy ezzel a lelkülettel viselkedjünk velük szemben, próbáljuk megérteni az ő álláspontjukat, s esetleg a krisztusi szeretet alapján állva kapcsolatba lépünk velük.

Ezeket a célokat a Krisztus által tanított igazságba vetett bizalommal, minden férfi és nő iránti szeretettel kövessük anélkül, hogy a szekták miatti aggodalmunk csökkentse a minden keresztény közötti valódi ökumenizmusra irányuló törekvéseinket.

PINCHAS LAPIDE - ULRICH LUZ: A ZSIDÓ JÉZUS

A dialógus ma az egyik legkorszerűbb, de egyben a legigényesebb irodalmi műfaj. Igényes egyfelől, mert szóban vagy írásban nézetünk értelmes megfogalmazását, álláspontunk világos kifejtését követeli, másfelől, mert elvárja, hogy nyíltan forduljunk beszélőtársunk felé, elfogulatlanul figyeljünk arra a *másra*, ami sajátosan az övé, és készek legyünk tanulni is tőle. Nos, ezt az igényt példásan kielégíti az a párbeszéd, amely az újszövetségi Szentírás zsidó szakértője, Pinchas Lapide professzor és Ulrich Luz evangélikus teológiai tanár, a judaisztika szakembere közt folyt le, amikor évekkel ezelőtt együtt tanítottak a göttingeni egyetemen. Dialógusuk szövege német nyelven *Der Jude Jesus. Thesen eines Juden, Antworten eines Christen* címmel 1979-ben jelent meg Zürichben, a Benzinger Verlag gondozásában. Magyarra Takács János fordította, s a múlt évben *A zsidó Jézus. Zsidó tézisek, keresztény válaszok* címmel a Historica Judaica sorozat első köteteként adta kezünkbe a budapesti Logos kiadó.

A párbeszéd kiváltója nyilvánvalóan a holocaustban tetőpontjára jutott antiszemitizmus volt, de annak nem a történelem folyamán jelentkező társadalmi megnyilvánulásaival foglalkozik, hanem a kereszténység eredetieg visszanyúló teológiai gyökereit kutatja. Az ökumenikus gondolkodás kialakulásával ma a zsidó-keresztény dialógus előtt is a párbeszéd, egészen új lehetőségei nyílnak meg. Isten egyetemes, minden hívőt üdvözítő atyaságának felismerésével — írja P. Lapide a bevezetésben — „olyan párbeszéd küszöbén állunk, amelyhez fogható még sohasem létezett: az egyház és a zsinagóga útjának kettéválása óta ez az első elfogulatlan hit-párbeszéd Jézus vér szerinti testvérei és lelki tanítványai között”. (7) Kétséggkívül szükséges, hogy ez a párbeszéd „vertikálisan”, „Isten színe előtt” menjen végbe, mert csakis így érheti el célját: annak a „traumatikus múltnak” a leküzdését, „amely még mindig megmérgezi a jelent, s amelynek bormizmas emlékei minden párbeszédet beárnyékolnak”. (8)

Az indulóban lévő dialógus tehát elsődlegesen teológiai jellegű, s feladata az, hogy

tisztázza: egyfelől mi a zsidó Jézus viszonya a keresztény hitvallás Krisztusához, másfelől hogyan gyökerezik ez a hitvallás a zsidó Jézusban.

A hagyományos keresztény felfogás szerint Izrael nem fogadta el a Messiást, akit Isten prófétái által ígért neki és közvetítésével az egész emberiségnek. Keresztre juttatta Jézust, s ezzel önmagát zárta ki abból a szövetségből, amelyben Isten országa megvalósulhat a föld népei között. „Elvétetik tőletek az Isten országa, s olyan nép kapja meg, amely megtermi gyümölcsét” — hangzik Jézus ítélete Izrael korabeli vezetői felett. S ez az ítélet annak a példabeszédnek zárószava, amelyből a kereszténység — nyilván jogtalan általánosítással — a deicidium vagy a messiásgyilkosság vádját merítette. (Mt 21, 33-44)

Ezzel szemben Lapide professzor újszövetségi tanulmányainak eredményeképpen hangsúlyozottan kiemeli azt az általánosan elfogadott megállapítást, hogy Jézus nemcsak származás szerint tartozott a zsidó néphez, hanem gondolkodása és tanítása is mélyen az Ószövetség vallási hagyományában gyökerezett, és csak azzal összefüggésben lehet teljesen megérteni. Ennek alapján Jézus és a korabeli zsidóság viszonyára vonatkozóan három tézist állít fel. Az első Jézus messiási küldetésére vonatkozik és így szól: „Jézus nem hirdette magát népe Messiásának”. A másik kettő, ebből következően Jézus és a nép viszonyát fejezi ki: egyfelől „Izrael népe nem utasította el Jézust”, másfelől „Jézus sohasem vetette el népét”.

Jellemző a dialógus pozitív hangvételére, hogy U. Luz közvetlenül nem száll vitába e tézisekkel. Személyes levelet ír partnerének azzal a szándékkal, hogy a meginduló párbeszéd útjából segítsen elhordani „a történelem által felhalmozott törmelékhegyeket”. (130) Nyíltan felveti a kérdést, hogy az újszövetségi Szentírás nem volt-e „részmeghatározója” a történelem folyamán kialakult ellenséges viszonnak, sőt a kölcsönös gyűlölködésnek. (132) Egyetért azzal, hogy az evangéliumok kritikus vizsgálata és helyes értelmezése feltétlenül szükséges ahhoz, hogy a valóságnak megfelelő, hűséges képet kapjunk Jézus történelmi alakjáról, tanításáról és végső sorsáról.

Nos, U. Luz pontosan ezzel a szándékkal néz szembe P. Lapide fenti téziseivel. Lényegében egyetért velük, de az első tételt mindjárt úgy pontosítja, hogy Jézus nem úgy értelmezte küldetését, hogy az megfelelt volna a kortársai körében általánosan elterjedt várakozásnak. Azok, Jézus idejében, Isten szent népének az ószövetségi tudatban egymástól elválaszthatatlan vallási és politikai felszabadulását várták a római hatalom alól, ő viszont belső megtérést hirdetett, és az az üdvösség befogadására hívta fel és a megigazult élet útjára vezette tanítványait. Ezért nem hirdette magát népe Messiásának, és nem volt kedvére, hogy ezt terjesszék róla. Küldetése inkább Dániel próféta látomásával, az „Emberfia” alakjával függ össze, akit azért küld az Isten, hogy megvalósítsa eszkatologikus ítélethozó és üdvözítő uralmát a világban. Ha tehát Jézus *nem* úgy lépett fel, mint a nép általános várakozásának megfelelő Messiás — ismeri el U. Luz —, akkor népe nem is utasíthatta el őt mint Messiását, s ő maga sem vethette el népét, és nem zárhatta ki az isteni szövetség üdvözítő rendjéből. Jézust a pogány római hatalom feszítette keresztre, s a nép akkori vezetői, akik kiszolgáltatták őt az uralkodó hatalomnak, ezt politikai meggondolásból, provokatív helyzetek elkerülésének szándékával tették meg egyúttal azért is, hogy megszabaduljanak a vallási és erkölcsi hamisságukat felrovo prófétától.

Ám U. Luz szemében a fő kérdés egyáltalán nem az, hogy Jézus a zsidó nép Messiásaként lépett fel vagy sem. A döntő kérdés szerinte az, hogy az egyházak joggal hivatkozhatnak-e a zsidó Jézusra, nemcsak mint az ószövetségi vallás tanítóinak és az erkölcsi megújulást hirdető prófétáknak *egyikére*, hanem „mint hitük kezdetére, alapjára és kiterjesztőjére”. (159) Azt P. Lapide is elismeri, hogy Jézus küldetésében „messzemenően beteljesedett”, amit a próféták Izrael egyetemes küldetéséről hirdettek, miszerint Izrael feladata lett volna, hogy az egy Isten hitére s ezzel a messiási üdvösségre vezesse a pogány népeket. (123) Nos, ezt a feladatot nem az ószövetség népe, hanem Jézus tanítványai, halálának és feltámadásának hívő zsidó tanúi valósították meg. Ám kérdés, hogy hűsvéti élményük és pünkösdi missziós lelkesedésük fokozatosan nem formálta-e át Jézus alakját oly módon, hogy felismerhetetlenné váltak ószövetségi gyökerei, s mindez nem járt-e együtt Izrael Istenének „zsidótanításával”? (159-160)

P. Lapide így veti fel a kérdést: „Hogyan lett a hívő Názáretiből a hit Megváltója, a hirdetőből a hirdetett, a földi Emberfiából a mennyei Istenfia, a hegyi prédikátorból az Üdvösség Szerzője, röviden: hogyan lett a történelmi Jézusból a hit Krisztusa?” (121) Súlyos kérdések ezek, s nyilván még további alaposabb kutatást, eszmélődést, dialógiai tisztázást igényelnek. U. Luz azonban meg van győződve, hogy „Jézust saját önértelmezése alapján nem lehet a számos jámbor zsidó egyikének elkönyvelni... az őreá adott válasznak tartalmaznia kell az állásfoglalást azzal az igényével kapcsolatban, hogy Istentől *páratlan szerepet és páratlan hatalmat kapott* (U. Luztól)... ő határozottan több kívánt lenni, mint egy próféta vagy egy Tóra-tanító a többi között”. (161) Ez nem jelenti azt, hogy Jézus teljesebb bibliai és teológiai megértése címén megfeledezzünk ószövetségi gyökereiről. Ám azt sem, hogy a zsidó Jézustól ne vezetne „töretlen vonal” a keresztény hitvallás Krisztusához. (159) U. Luz minden hívő kereszténnyel vallja, hogy a zsidó Jézus és az ő hűsvéti misztériumával megpecsételt küldetése között „világos, egyetemes és folyamatos vonal húzódik”. (165)

A remélhetőleg tovább folyó és még jobban kiszélesedő párbeszéd feladata, hogy ezt a vonalat, a zsidó Jézustól a keresztény hitvallás Krisztusához vezető utat újra felfedezze és korszerűen bemutassa. De arról se feledkezzünk meg, hogy ennek az útnak kiindulópontja a zsidó Jézus — nélküle ez az út járhatatlan. S ha ő jel is marad, „amelynek ellene mondanak” (Lk 2, 34), a hívő emberek, zsidók és keresztények között nem szakadék, ami elválaszt, hanem híd, ami összeköt.

BÉKÉS GELLÉRT

LUKÁCSY SÁNDOR: ISTEN GYERTYÁCSKÁI

Lukácsy Sándor tanulmánykötetének megjelenése fontos eseménye a hazai irodalomtörténetírásnak. A kötet első, programadó tanulmánya „*A kitagadott irodalom*” címet viseli, melyben a szerző felhívja figyelmünket a régi magyar vallásos irodalom kitagadottságára, irodalmon kívüli státuszára. A magyar irodalomtörténetírás komoly hiányosságának tekintti, hogy vallásos irodalmunk kívül esik érdeklődése határain. A mű kiemelkedően fon-

tos gondolatának tartom, hogy rámutat a 18. század végével, a 19. század elejével eluralkodó nemzeti-romantikus irodalomeszmény kirekesztő voltára, ami végül az egyházi, vallásos művek irodalmi státuszának megszűntéhez vezetett: Ennek a folyamatnak az átlomásait is bemutatja a szerző. A kötet legfontosabb tanulmányai (*Isten gertyácskái — metaforák a régi magyar prédikációban*, *Egynéhány toposzról*, *Ubi sunt* — egy formula rövid életrajza, *Magyar haláltáncok*) felelevenítenek egy mármár elfelejtett irodalomfelfogást, melynek lényege, hogy a művészsíget, irodalmiságot a hagyomány — adott esetben a bibliai s az ahhoz kapcsolódó értelmezések — teljes ismerete s a magyarázatok, analógiák szabad variációs lehetőségeket megengedő társítása, játéka jelentette. „A példát megtalálni: ez volt a tudomány; leleményesen alkalmazni: ez volt az irodalom” — fogalmazza meg szentenciózan Lukácsy Sándor. A prédikációk allegorikus hitmagyarázatait is szépirodalmi teljesítménynek tekinti, mivel a költői invenció és szabadság egyaránt megnyilvánul bennük. A *Két emlő, hat kőveder* (*Hagyomány és újítás az egyházi hermeneutikában*) írás a címben szereplő két toposz különféle alkalmazásain keresztül mutatja ezt be. Bármilyen toposzt, metaforát is tűz tollára a szerző, mindig megmutatja annak eredetét (antik szerzők, Biblia), továbblépését a nemzetközi egyházi irodalomba, bekerülését a magyar prédikációkba s végül a népnyelven, köznyelven át 19., 20. századi íróinknál való utolsó felbukkanását. Sokszor példatár jellegűvé válik a mű, de talán ez is célja volt a szerzőnek: hiszen csakis példákkal lehet bemutatni régi egyházi íróink leleményességét, írásaik irodalmi értékét. A magyar haláltánc-irodalomról, illetőleg az *Ubi sunt* formuláról írott tanulmány egyedülálló, hiányt pótló munka. A kitűnő kötet szakmai önértéke mellett irodalomszemléletünk változását is jelzi. (*Jelenkor*, 1994.)

LIPTAI CSILLA

LAWRENCE NORFOLK: A LEMPRIERE-LEXIKON

Umberto Eco elhíresült műve, *A rózsza neve* társat kapott a kilencvenes évek elején. A bírálók általában úgy találták, hogy a friss regény világsiker. *A Lempriere-lexikon* épp az iméntinek a szomszédságába kívánczik. A

szerző, az ifjú titán azonban nem lelkesedett a társbérletért. Eco? Ki az, valami spanyol? — vetette oda hetykén az apja lehetne olasz professzorról.

Ha Ecót cserbenhagyná a humora, fogcsikorgatva leskótozhatná az angol Lawrence Norfolkot, ezt az 1963-ban született író-siherdet. Valószínűbb azonban, hogy végigolvasta, helyenként élvezte — majd elemezte, ízekre szedte az érdekes, értékes, ellentmondásos művet.

Az ezredvég mintha visszaiktatná jogaiba az epika mindenkori alapjának vélt mesét, a sokáig trónfosztott történetet. A filozófus „új-mesék” nem érintkeznek sem a klasszikus anekdota kibomlásaival (szegény, korszerűtlen Bohumil Hrabal!), sem a szürrealisztikus látomással (jaj neked, García Marquez!), és persze nem a mai valóságban kutakodnak (szociográfia: brrr!). Náluk — valóban: Ecónál, Pavicnál és másoknál — a cselekmény mint teória jelenik meg, ironikusan pesszimiztikus történelemfelfogással övezve. Minden mindennel összefügg, bár nem tudni pontosan, miként. Az aprólékosan föltárt és dokumentált valóságnak csak múltbeli státusa van, és mint misztikus rejtély, csakis a jövőbe lendül. Az a regénytípus, amelybe *A Lempriere-lexikon* is tartozik, pusztán a jelent hagyja figyelmen kívül.

Mi sem természetesebb, minthogy a kritika — akár áradozik, akár ostoroz — a jelen döbbenetes látletét vagy épp torz mását, áthallását érzékeli a kétségtelenül tehetséges kézzel megírt regényben. Norfolk műve szövevényes, fordulatos, nagy időt átfogó, térben is kalandozó eseménysor. De az is ugyanígy igaz, hogy a cselekmény sűrű, pontszerű, az idő komprimált. De — Kabbala és Brit-India Társaság ide, fejedelmek, orgyilkosok oda, francia forradalom amoda — ez *Hamlet-történet*. Az utódnak megsűgja a szellem-előd, hogy kizökkent az idő, ó, kárhozat. Az utód meg — körötte ezernyi Rosencrantz, Guildenstern, Osrick, Fortinbras — helyretol. Úgy-ahogy. A körkörös, ismétlődő történelemkép jegyében minden helyretolás: az idő kizökkentése; és újra előlről.

Gy. Horváth László mesterien, belefeledkezve fordította-utószavazta az adalékokkal, célzásokkal túladjusztált, mégis sistersgő regényt. Legfőljebb azt tudakolnánk: ha a csattanófejezetet, ama lexikont A-val, Á-val, Ü-vel, magyarította, akkor miért a Cs, Gy, Sz „magyar” kezdőbetűk nélkül?

Behajtvá az álmatlan éjszakák elűzésére igen alkalmas, egyben álmatlan éjszakát okozó, kalandos-intellektuális-rébuszos alkotást, a lexikonról a szótár jut eszünkbe. Egy szótárregény. A *Por* című. Kár, hogy ez nem lett világhírű, noha technikáját, ambícióját, korszerűségét tekintve ez is lehetett volna bombasiker.

Valami finn írta.

Temesi Ferenc.

(Európa)

TARJÁN TAMÁS

MÉLIUSZ KADDISA

Méliusz József, Bukarestben élő magyar költő, a hatvanas évek elején, Allen Ginsberg amerikai költő *Kaddish Poems* című költeményének hatására, pontosabban e költeményre válaszolva írta *Jitgadal elégia* című versét. A kaddis a hagyományos zsidó halotti ima, amelyet a gyászoló család elsőszülött fiúgyermeké vagy egy férfitrokon, esetleg egy barát mond el a halálest után, majd a gyász minden évfordulóján. A „jitgadal” ennek a gyászoló imának az első szava.

Ginsberg, aki maga amerikai zsidó családban született, a holocaust sok millió zsidó áldozatának emlékére írta a maga kaddisát. Méliusz, temesvári katolikus család fia, a „körül nem metéltek”, az „ezer éve megkereszteltek” nevében siratja el az ártatlan áldozatokat: „fületek hallatára/mondom a kaddist/itt/Európában/és vértől nem szennyezett két tenyerembe/temetem a század hazugságainak látásától/gyulladásos szemem”. Bűnvallást tart azok nevében, akik, igaz, nem követtek el bűnöket, de hallgattak és nem mozdultak a szörnyűségek láttán; ahogy mondja: „háborgó lelkiismeret vagyok”. Nemcsak a holocaust áldozatai miatt, hanem az erőszak, a terror, a diktatúrák minden áldozata miatt: zsidókért, magyarokért, lengyelekért, románokért. A tizenhárom részből álló — az avantgárd elégiák hagyományos szerkezetét és nyelvét követő — nagy költemény felépítését, érzelmi hullámvázát is ez: a háborgó és megtisztulást kereső lelkiismeret és az áldozatok sorsával azonosulást kereső részvét szabja meg. Méliusz elégiája azt példázza, hogy a magyar költészet milyen mélyen élte át, szenvedte meg a huszadik századi történelem egyik legnagyobb botrá-

nyát. A *Jitgadal elégia* most egy szép kis kötetben jelent meg: magyarul, angolul, románul és ivrit nyelven. (*Pont kiadó*)

POMOGÁTS BÉLA

OTELLÓ-PREMIER AZ OPERAHÁZBAN

November közepén, Lamberto Gardelli vezényletével mutatták be az Operaházban Verdi időskori remekművét, a Shakespeare drámája nyomán, Arigo Boito szövegkönyvére írt *Ottelót*. Az évad reprezentatív premierjeként számontartott produkciót — amelyet az Operaház főrendezője, Vámos László állított színpadra — a szakma és a közönség felfokozott várakozása övezte, és a részleteiben ugyan bírálható, de igényes és gondosan kidolgozott előadás összességében meg is felelt az elvárásoknak.

A premier kimagasló értéke volt Gardelli jelenléte: a 79 esztendőes maestro varázslatos egyénisége, expresszivitása a zenekart és a kórust az átlagot messze felülmúló teljesítményre ösztönözte, ez ezt még a vonósok jól hallható pontatlanságai, ritmushibái sem tudták beárnyékolni. Az első szereposztásban kiemelkedett a Desdemonát alakító Tokody Ilna hangja kultúrája és muzikalitása; különösen megragadó volt tolmácsolásban a *Fűzfadal* és az *Ave Maria*. Miller Lajos hitelesen és markánsan formálta meg Jago alakját; a címszereplő B. Nagy János színpadi mozgása viszont mindvégig félszegnek, bizonytalannak tűnt, és erőltetett, zavaróan magasra intonált hangja is negatív hatást keltett. Balatoni Éva (Emília) és Berkes János (Cassio) hibátlanul, de kissé jellegtelenül látta el feladatát. A második szereposztásban Bándi János (Otteló) és a fiatal Lukács Gyöngyi (Desdemona) egyaránt szuggesztív, mélyen átélt, bár technikai-
lag korántsem kifogástalan alakítást nyújtott; Tóth János viszont minden igyekezete ellenére sem tudta megragadni Jago karakterének lényegi vonásait. Emiliát Számadó Gabriella, Cassiót Laczó András játszotta.

Vámos László alapvetően konzervatív, egységes színpadképen alapuló rendezői koncepciója mindvégig érvényesült: az alakját és elhelyezkedését folyamatosan változtató, kinyíló és összezáródó rondella — Csikós Attila díszlete — hitelesen érzékeltette a drámai szituációkat. A *Viharkórus* felfokozott érzelmi töltése, a rondella előtt összezsúfolódó

énekkar látványa és a drámai nyitókép lírai ellenpontjában, a szerelmi kettősben feltáruló végtelen horizont emlékezetes élményt nyújtott. Az elsőrangú rendezői és díszlettervezői munkához harmonikusan társultak Vágó Nelly stílusos jelmezei.

RETKE ATTILA

MARTIN BUBER: ÉN ÉS TE

Martin Buber könyve a dialogicitás nagy karriert befutott huszadik századi történetének egyik alapműve. Az 1923-as esszé nemcsak egyes filozófiai iskolák vagy irodalomelméleti irányzatok, de századunk egész filozófiai és esztétikai gondolkodásának megértéséhez fontos lehet.

A dialogikus kapcsolat lehetőségének kiterjesztése az interperszonalitáson kívül a dolgokhoz való viszonyra, lehetővé teszi a tudományos diskurzus egy részében máig uralkodó pozitivistá előfeltevések megkérdőjelezését. Másrészt a hagyomány felfogásában hozott új pozíció az emlékezet és felejtés dilemmáinak újragondolására készítet, relativálva az értékeket konzerválással, a hagyományokat azok „őrzésével” védelmező fallogocentrikus (J. Derrida) álláspontot (ami ebben a kontextusban a fallo-monologocentrizmus rettentő terminusához vezet). Ugyanakkor felveti azt a kérdést, hogy a tény, hogy a posztstrukturalizmus a dialogicitás fogalmát nélkülözve kísérli meg a modernségen való túllépést, nem maga is egy tipikus modernista monológ továbbmondása-e. Az *Én és Te* ugyanakkor esztétikai szempontból is releváns. Egyszerre mint az esztétika tudományában alkalmazható elv, és mint esztétikai tárgy. A műalkotás befogadásának dialogikus felfogása az angolszász, de főleg a német (irodalom)-elméletben évtizedek óta fontos helyet foglal el, s ez fölfogható a befogadói pozíció egyfajta rehabilitálásaként. Martin Buber ezen műve a fenti, elméleti megfontolások mellett az esszé tagadhatatlan gyönyörködtető funkcióját is hiánytalanul látja el. Hazánkban az általánosnak mondható monologikus műértelmezés számára érdekes kihívást jelent egy ilyen — más — szemléletű könyv. (*Európa Könyvkiadó, 1994*)

PALKÓ GÁBOR

CAMUS-ÉLETRAJZ MAGYARUL

Roger Grenier annak a párizsi kiadónak, a Gallimard-nak főszerkesztője, amelynél korábban Albert Camus dolgozott. Kettejük barátsága indította arra, hogy gondos anyaggyűjtés után elkészítse az író életrajzát. Az Albert Camus. *Tűz nap és árnyék*, az eddigi Camus-irodalom egyik legérdekesebb darabja, alcíme szerint az író intellektuális életrajzáról tudósít. Korabeli levelek és kortárs visszaemlékezések tömegét tekinti át, forrásai — többek között Simone de Beauvoir, André Breton és André Gide — a huszadik századi francia irodalom jeles képviselői. Grenier hatalmas ívű munkája az író műveit keletkezési sorrendjükben tekinti át. A jól ismert írások — *Közöny*, *Sziszüphosz mítosza*, *A pestis*, *A lázadó ember*, *A bukás* — mellett a kisebb művekre is kiterjeszti figyelmét, részletesen elemzi őket, és mindegyikhez bőségesen szolgál irodalomtörténeti adalékokkal. Nemcsak Camus pályájáról nyújt rendkívül sokszínű képet, hanem a francia szellemi életről is. Különösen érdekesen számol be arról, miért szakadt meg Camus és Sartre kezdeti barátsága. Magyarországon hosszú ideig mélyen hallgattak a kommunizmusról vallott nagyon különböző nézetükről. Camus — Sartre-ral szemben — elítélte a Szovjetuniót, és *A lázadó ember* megjelenése után kettejük között kialakult személyeskedő vita végül szakításhoz vezetett. A könyv arra is figyelmeztet, hogy bár mindkét író egzisztencialistának tartották, Camus valójában nem volt az. Grenier rendkívül alapos munkája több ilyen félreértést tisztáz. A szerzőéhez hasonló igényesség jellemzi a fordítót, Örvös Lajost, aki újszerű tolmácsolásával újraértelmezi a magyar Camus-képet.

MONA KRISZTINA

TAKÁTS GYULA: AZ INNEN ÉS TÚL

Voltaképp élve boncolást végez az a költő, aki saját verseiből állít össze válogatást. Ugyanakkor tanulságos bepillantást enged az olvasónak izlésvilágába, saját lírájáról kialakított véleményével ismerteti meg, hisz maga mutatja meg, mit vél belőle maradandónak. Takáts Gyula különösen nehéz feladatra vállalkozott, rendet vágva hatalmas terjedelmű, magas színvonalú lírájában, amely napjainkban is új meg új meglepetéseket kínál.

A címadás is eligazít: a költő a hídverők közé tartozónak érzi magát. Az „innen”, a téryek, jelenségek, a megtapasztalható, szavakkal körüljárt valóság adja anyagát, hogy abból magasabb létrend törvényszerűségeire, ideálképére következtesse. A látvány mérhetetlen gazdagsága, a múlt szellemi öröksége lobbantja föl ihletét. A dunántúli táj színei ragyogják be, hagyományai mélyítik el verseit. A múlt lármáiban azonban mélyebbre is ás: költészete korábbi szakaszában a görög humanizmus volt egyik erőforrása, az utóbbi időben pedig becei magányában Csú Fuval, versei kínai bölcselőjével társalkodik, aki újra meg újra a látvány mögött rejtőzködő lényegre irányítja figyelmét, s az elmélkedés, a folytonos figyelem készsége által megragadható és kifejezhető szépség megfogalmazására ösztönzi. Csú Fu Takáts Gyula egyik telitalálata. Alakjával, szerepeltetésével találta meg azt a módot, ahogy, kilépve a világ zűrzavarából, a meditáció nyugalmával közelíthet a nagy összefüggések felé. Am e meditáló költő elkötelezeten emberközpontú marad: kicsit ironikus, önironikus, újabban némi nosztalgia is áthatja gondolatvilágát.

Élő, alkotóereje teljében lévő költő esetében rendkívül kockázatos lírája eddigi egészéről megbízható képet alkotni, hiszen amit ma igazán jellemzőjének vélünk, holnapra másodlagossá válhatik. Takáts Gyula magatartásának az az összetevője azonban, hogy bensőséges kapcsolatot létesít a való világgal, aligha változik. A természet finoman érzéki-sített képeit világítja be költészetében az a titokzatos fény, amely új arcot kölcsönöz a jelenségeknek, s az alkotó, rendező szellem folytonos jelenlétét, munkálkodását bizonyítja. Nemzedékének nagy költői között ennek e sajátos közegben való megjelenítésével válik hangja, versformálása csalhatatlanul egyénivé. Amit Weöres Sándor kozmikus távlatokba állított, Vas István józan rezignációval, a logika céltudatosságával, Jékely Zoltán pedig tudatosan előtérbe állított személyességgel mondott ki, az nála finoman cizellált, képszerű, elharapott szavakkal, sejtelmes félmondatokkal fogalmazódik meg. A végtelent nem írhatjuk le, nem ismerjük „mértanát” — figyelmeztet, de a költő következtetni tud természetére, amikor látni véli „a hajnal angyalát”, s kerti kőasztala mellett beszédbe elegyedik a csillagokkal. Ennek szavait leshetjük el Takáts Gyula verseiből. („Örökségünk”. Budapest-Ungvár)

RÓNAY LÁSZLÓ

KELÉNYI BÉLA: DÉL/IDŐ

Kelényi Béla könyvét műfajilag nehéz meghatározni. Lírai műről van szó, amely leginkább egy verseskötethez hasonlítható, ahol a külső megjelenésnek, a megformálásnak, a tipográfiának az átlagosnál jóval nagyobb szerepe van.

A hullámozás, a középpontnélküliség élményét sugározza a mű, s az alapvető formaalkotó elve az ismétlődés. A hullámok szüntelen áramlását imitálják a szövegegységek ismétlődései. Az állandóságkeresés hiábavalóságát a kép (mint valami mozdulatlan, állandó) és az idő (mint valami folyton változó) ellentétből átforduló azonossága, a köztük lévő feltárló rész-egész viszony okozza. Ezt a mondathullámok közepén kiemelt, ismét csak hullámokat ábrázoló kép jelzi. A vágyott állandóság tehát valójában nem más, mint a mozgás folyamatát képző rész. Az idő (tenger) folyamatszerűségének és a dél (kép) pillanatszerűségének ellentétét a kötet vizuálisan is elénk vetíti. A fekete és fehér lapokból álló, az első, illetve az utolsó oldalon egyaránt elkezdődő szöveg közepén összeér, majd újra ellentétébe fordul, hogy egy végtelen nyolcast, egymásba érő ívet írjon le.

Az ismétlődés mellett tehát egy végtelenbe tágitott rész-egész viszony is meghatározza a szöveget. A két szövegkonstruáló elv egybefonódását, illetve a kép és a szöveg egymásra épülését mutatja az oldalak vizuális megjelenése is: a szövegmező közepén kiemelt képeken újra felépül előttünk a szöveg, mondatonként, ahogy a tenger hullámai is egymásba oldódnak. Így az ismétlődés ismétlődése biztosít minket arról: nincsenek szilárd pontok.

Nagy kár, hogy lapozgatva a kötetet, ismételten visszatér a kissé fölöslegesnek tűnő kérdés: „mindig oda jutok, mindig érkezem, hová?” S ugyanígy fölöslegesen bombázza tovább az olvasóit a bizonytalanság mellékmondataival az író, a képek közepén még kurzív betűkkel is kiemelve, s persze, ezek az egyedüli mondatok, amelyek nem ismétlődnek a műben. Sok helyütt a formaelemek matematikai pontossággal kiszámított játéka öncélúnak tűnik. Kelényi Béla verse-képeskönyve érdekes, de talán túlságosan kiszámított vállalkozás. (Magyar Műhely, Párizs-Bécs-Bp., 1994)

LIPTAI CSILLA

HABSBURG OTTÓ: V. KÁROLY. EGY EURÓPAI CSÁSZÁR

A magyar olvasó a szerzőt eddig jobbra politikusként, közéleti emberként ismerte s nem, vagy alig nyílt alkalom arra, hogy az író Habsburg Ottót is megismerhesse. Pedig Habsburg Ottó íróként is jelentős, bizonyítja ezt számtalan cikke, tanulmánya, könyve. Írói munkásságának megismerésére nyújt most kitűnő alkalmat a Habsburg-ház egyik legfontosabb alakjáról, V. Károlyról írott könyve, amelyet Hell György fordított magyarra. Tegyük rögtön hozzá: nem ez az egyetlen családtörténeti, történelmi tárgyú munkája, hiszen könyvet írt például Habsburg Rudolfról, vagy Sziléziai Szent Hedvigről is.

V. Károlyt — mint az az alcímből is kiderül — az európai egyesülés megálmodójaként, az egységes Európa első képviselőjeként mutatja be. V. Károly életével kapcsolatban történelmi munkában leginkább csak a történelem szempontjából fontos események említettek meg; Habsburg Ottó könyvéből megismerhetjük V. Károlyt, az embert is, s hű képet kapunk a korról is, amelyben élt.

Igazi tudományos népszerűsítő művet vehet a kezébe az, aki megvásárolja Habsburg Ottó könyvét. Szívből ajánljuk tehát minden történelem iránt érdeklődő olvasónak, remélve egyben azt is, hogy rövidesen más könyveit is olvashatjuk magyarul. (Európa, Budapest, 1994)

LÓKÖS PÉTER

JUHÁSZ FERENC: VILÁGTŰZ

Azt ajánlanám az olvasónak, Juhász Ferenc új versei közül először *A csönd-gyász*ból *kitakart lét* címűt olvassa el. E félelmetes önvallomás ezzel a három versszakkal végződik: „Most verseim, miket írtam, — mint kivégzettek tömegsírban, — eleven koporsók a földben, — a grafitsipke temetőben. // S ki ítélhet, hogy mit csináltam? — Fényt nemzettem, közös sírt ástam. — Amit csináltam, én csináltam, — hittem magamban, sose másban. // Én azt mondtam, amit akartam, — Létet csönd-gyászból kitakartam. — S ha szívárvány-viasszá hültem, — az temet majd, akit szerettem.”

Az első, ami szíven üt: a jellegzetesen adys hang. Önmagába forduló szomorú hang, amelyben azonban hiába keresnénk a megbékélés nyugalmit. Szaggatott, vizionált képekből építkezik, kimondhatatlan fájdalommal,

lírájának régebbi dallamát, képvilágát, néha mellbevágóan újszerű szóösszetételeit megőrizve újra meg újra makacs szenvedéllyel ostromolja a végtelent, s panasolja kifosztott, megcsúfolt emberségét. Most is „titok-tereket” jár be „a lét-és fodrokban kutatva”, de mintha józanabb, köznapibb érzések is átvérznék versei szövetét. A szenvedő, magányos ember „miértjei” tolulnak egymásra verseiben, úgy érzi, mindenütt kaján ellenségei várják, remélik veszét. „Ülök pókhajszírbolt, — szál-kupola haj-csont — alján...” — írja *Föltámadás-várakozásában*, s látni véljük íróasztala mellett, amint ablakán besüt a nap, s „térács-csönd sokszögében” várja a megváltó baráti szavakat. Elzarándokol Dante sírjához, de ott sem a remélt békességet találja: „...csak beszélnek, rikoltoznak, csacsognak, fecsegnek, harsognak, — kiabálnak, inetegetnek, — a levegőt rázzák zacskós kezükkel, mint a virágzó mandulafákat...” Aztán „tegnap a temetőben. Megint a temetőben. Megint temetni...” (A *polip*) Azon mereng, „mit mondtok majd, ha én is elmegyek, — a nincs, a nem engem is eléget?” (Kérdés az itt maradókhöz).

Nem újdonság, hogy Juhász Ferenc a halált idézi. Minden nagy költő alkata és meggyőződése szerint számot vet vele. Nála szinte megszámlálhatatlan változatban jelent meg az elmúlás sejtelve. Hol az anyag vonatkozását idézte, hol hatalmas, az ismétlődő jajgatás gyászával felerősített panaszénekekben, az elégia csak általa művelt modern változatában. Saját halálának képei azonban újdonságot jelentenek. Ezekben is megcsodálhatjuk páratlan színvariációit: sárga, rótt, fehér és fekete fények villóznak, a jég-magányba zárt költő fekszik fekete ravatalán, kint sárgán tűz a nap, piros szoknyás lányok lejtének kacéran. A véget ellenpontozza a kezdet, a halállal vitázik az újrakezdés örök lehetősége.

Megint Adyra hivatkozom: a halállal és magányával dacosan szembenéző Juhász Ferenc ugyanolyan fogcsikorgató indulatokat rejt lázongó szívében, mint önmagát Úrrá, a verset „cifra szolgává” stilizáló nagy költőelődje. Ő így fogalmaz: „Én voltam minden: az összeg, a rész, — minden halál és minden teremtes.”

Külön nyomatékot tennék a „teremtes” fogalmára. A líra is folytonos teremtes, a költő minden kötetében újraalkotja önmagát, vagy hozzátesz valamit eddigi arcképéhez. Átrajzolja vagy elhagyja egy-egy vonását. Juhász Ferenc új kötete izgalmas kísérlet: eposzainak eszközeivel és képvilágával alkot tömörebb,

elégikus önvallomásokat, amelyek hiteles szenvedéllyel szólaltatják meg a századvég életérzését. A „kísérlet” persze csak a versek terjedelmére és a kétféle műnem szintézisére vonatkoztható. Igazából megrendítően „nagy” versek ezek, amelyekben a költő visszatál eredeti természetéhez, immár a lassú öregedés bölcs ironiájával, szeretetre szomjas nyíltságával. (*Dunakanyar, 2000*)

RÓNAY LÁSZLÓ

A MAGYARORSZÁGI PIARISTA ISKOLAI SZÍNJÁTSZÁS FORRÁSAI ÉS IRODALMA 1799-IG

Az MTA Irodalomtudományi Intézete rendkívül érdekes könyvsorozatban mutatja be a korai iskolai színjátszást. Ennek keretében jelent meg ez az alapvető munka, amely nagy lépéssel visz előre a magyar dráma kezdetének feltárásában. Az első hivatásos hazai színtársulat csak 1790-ben alakult meg Kelemen László vezetésével, és csak néhány évig működött. A társadalomban viszont már felmerült a színelőadások iránti igény, és ezt a diákság elégítette ki. A 17-18. században a különféle felekezetek és szerzetesrendek iskoláiban rendszeresen adtak elő olyan drámákat, amelyeket a tanárok maguk írtak és rendeztek. A piaristák körében is népszerűek voltak az iskoladrámák, noha az alapító, Kalazanci Szent József határozottan megtiltotta a színjátszást, szerinte ugyanis „ezek a színjátékok kárára vannak a tanulóknak, mind tanulmányaikat, mind az erkölcsöt tekintve”.

A nagyon gondos anyaggyűjtésen alapuló összefoglalásból szinte mindent megtudhatunk a piarista iskolai színházról. Képet kaphatunk arról, hogyan telepedett meg Magyarországon ez a tanító rend, és mikor hozta létre iskoláit huszonnégy magyarországi és erdélyi városban. A könyv alapítási sorrendjükben tudósít — rövid iskolatörténeti bevezető után — az ott bemutatott drámákról. Számtalan forrás áttekintése után következtet az előadások időpontjára, megjelöli a szerzőt és — ha lehet — a pontos címet, majd a drámaprogramokat, illetve drámaszövegeket mutatja be. A szereposztásokat is közli, és gyakran utal a darabokban szereplő zenei és énekbetétekre.

Egyéb érdekes adalékokkal is szolgál ez a nagyigényű hiánypótló mű. Beszámol a hajdani színháztermek berendezéséről, díszleteiről, méretéről és a nézők becsült létszámáról. Külön érdekessége az iskolai színházak létesítéséről

rendelkező szabálygyűjtemény és Kalazanci Szent József néhány ezzel kapcsolatos levele.

A rendkívül tartalmas és gazdag összefoglaló munkát Kilián István szerkesztette, és ő írt hozzá tanulságos bevezetőt. Nemcsak a könyv használatához ad útmutatót, hanem részletesen elemzi a forrásokat és röviden jellemzi a korabeli színjátszást is.

MONA KRISZTINA

KOPPÁNY ZSOLT: A GONDOLAT BIRODALMA

Érdekes és elgondolkodtató névsort olvashatunk Koppány Zsolt könyvének tartalomjegyzékében. Beszélgetőtársai irodalmunk és művészeti életünk nagyjai Mátyás Ivántól Makovecz Imrén át Kocsis Zoltánig, s nem kevésbé jelentős alkotókról írja emlékezéseit és miniatűr elemzéseit, amelyeknek jellemző és vonzó sajátossága a szerző tudatosan megvallott és megvalósított szubjektivitása. A különféle műfajú írásokat az rokonítja, hogy Koppány Zsolt makacs következetességgel igyekszik tetten érni az alkotás lényegi mozgatóját, amelyet gondolatnak nevez, s amelynek, hite szerint kell hogy legyen egy ideálképe. Ezért faggatja Kocsis Zoltánt Mozartól, akinek zenéje az emberiség „közös kincse”, Makovecz Imrét az örömhírről, amelyet a művész fogalmaz meg és fejez ki, Mátyást pedig a mutatóvonal nélküli modernség titkáról. Ezért rajzol remek portrét a halállal eljegyzett művészről, Rákos Sándorról. Koppány Zsolt meggyőződése szerint az igazi művészet szakrális tartalmakat hordoz, olyan világrend törvényszerűségeibe enged bepillantást, amelyről csak homályosan tudunk, de érintését magunkon érezzük. Ezt a sugallatot érzékeli az író, a színész, az építész, s ezt próbálja tolmácsolni. Szerepe nem a váteszé, hanem a hírhozóé. Ez a meggyőződés szinte minden megkérdezett szavait átlelik. Pedig nem volt könnyű a dolguk: Koppány Zsolt ugyanis rendkívül súlyos, összetett kérdéseket tett föl nekik, eltérve a hazai interjúkban megszokottaktól, amelyek olykor a megkérdezett magánéletének intim területeire hatolnak be. A kérdés és kérdezett között a beszélgetések során a gondolat nyomozása kelt bensőséges kapcsolatot, az olvasóban azt a reményt keltve, hogy ezt a világot szebbé, jobbá lehet tenni a művészetek és a komoly, meghitt beszélgetés által. (*Szépíró Műhely, Jel Kiadó*)

RÓNAY LÁSZLÓ

KELEMEN ILONA EMLÉKKÖNYVÉBŐL

A szekszárdi Babits-ház egyik üveges szekrényében három kézírásos emlékkönyv található. Tulajdonosuk egykor a két Kelemen-lány: Auróra és Ilona volt. Auróra Babits Mihály édesanyja lett, testvére pedig, akit a családban Nennének szólítottak, a kislány gyermekkorai bizalmasa, leveleinek címzettje, szellemi érésének társa és segítője.

Az emlékkönyvek közül az egyikbe, a kapcsos könyvbe Kelemen Ilona gyűjtötte a számára kedves emberek bejegyzéseit az 1882 és 1898 közötti években. Volt közöttük szomszéd, rokon, harkányi, pécsi, budapesti ismerős, akik mind egy-egy fontos kiegészítéssel szolgálnak a család ekkori életének, Babits Mihály gyermek- és ifjúkorának ismeretéhez.

A 80. oldalon a Pécssett ötödévet végzett gimnazista Babits Mihály sorait olvashatjuk:

*„Ki még nem szenvedett, az még nem csak félig
élt,
Ki még nem vétékezett, nem is küzdött az még,
Kinek még búja nem, csak fél öröme volt,
Ki még nem kételkedett, nem is gondolkodott.
(Julie Burov után)*

1898. júl. 31.

Szerető unokaöccse:

Misike.”

A pécsi évekből már ismerjük a kisdíák verspróbálkozásait, ez pedig a pillanatnyilag ismert első műfordítás/átköltés-kísérlete.

A négy sor szerzője Julie Burov, aki 1806-ban született Kelet-Poroszországban és 1868-ban halt meg Brombergben. Termékeny szerző volt, elsősorban a hölgyeknek szóló irodalom terén működött, műveinek felsorolása a német nőírók lexikonában körülbelül egy oldalt tesz ki. Hogy melyik kötetéből származnak a fenti sorok, annak kiderítése a későbbi kutatás feladata.

Érdemes figyelni még a beírás dátumára. Babits Mihály a szünidőt, ahogyan az előző években, most is Szekszárdon töltötte. 1898 nyara azonban különbözött a korábbiaktól: május 12-én ugyanis Pécssett meghalt édesapja, ezt követően pedig édesanyja visszaköltözött Szekszárdra. A következő tanévet kezdő kamasz tehát egyedül maradt, rokoni felügyelet mellett, s a gyász és a magány érzékeny lelkét még zárkózottabbá és zaklatottabbá tették. Ezeket az érzéseket mutatják az idézett sorok is, ahogyan ezt bizo-

nyítják egyik osztálytársának, Fáy Bélának emlékezései is:

„...édesatyjának nem sokkal előbb bekövetkezett gyászos elhunyt, s talán édesanyjának Pécsről történt elköltözése is oly lehangolólag hatottak kedélyére, hogy az együtt töltött 3 éven át állandóan fekete ruhában járt s fekete nyakkendőt viselt. Jókedvűen kacagni én Őt sohasem hallottam, sőt még élénkebb mosolyára sem emlékszem.”

BUDA ATTILA

SIEGFRIED J. SCHMIDT (SZERK.): GEDÄCHTNIS

Az utóbbi évtizedekben egyre inkább kiterjedő, egyre fontosabbá váló emlékezetkutatások jobbára párhuzamosan folytak a szellem-, illetve a természettudományok területén. Így elkerülhetetlennek látszott, hogy a kulturális emlékezet elméletei előbb-utóbb szembe kerüljenek az emlékezésnek mint kognitív, neurobiológiai és pszichológiai folyamatnak a szabályszerűségeivel is. Ezt a kötetet tehát a tudományköziség igénye hívta létre, az itt egybegyűjtött írások nagy része agyélettani, (neuro)biológiai szempontból közelíti meg a jelenséget, ám — és ez talán legfontosabb eredménye is — számos olyan következtetést lehet kiszűrni, amelyek természettudományos szempontból tárják fel például az időérzékelés, időszemlélet (E. Florey), a jelentésalkotás (G. Rusch, D. Baecker, G. Roth) vagy a tanulás és az emlékezés szociális vonatkozásainak problémakörét. Emellett számos támpontot nyújthat a kötet például az antropológiai érdekelttségű irodalmi befogadás-elmélet számára is. A legdöntőbb tapasztalata e kutatásoknak az, hogy az emlékezés-folyamat önreferenciális rendszerében valósul meg, így az érzékelt információk gyakorlatilag végleg „eltűnnek”, legalábbis eredeti formájukban: az agyműködés konstruktív és dinamikus rendszerelvű folyamata az emlékezetet folytonosan újraszervezi. A „beérkezett” információk eleve a „múlt” idődimenzióját képviselik, s így tulajdonképpen a jelentésalkotás „eredet” nélküli jelölők konstrukcióinak az eredménye. A legfőbb problémát jelenleg az az „ontológiai ugrás” jelenti, amely a konstruktív, autoreferenciális emlékezet és az érzékelés közötti „utat” hidalja át. A válogatás, bár a kötetet összeállító és a bevezető tanulmányt író S.J. Schmidt konstruk-

tivista érdeklődésének megfelelően kicsit egyoldalú, alapvető kézikönyv lehet a szellemtudományok antropológiai irányú kutatásai számára. (Suhkamp, 1991)

KULCSÁR-SZABÓ ZOLTÁN

JUHÁSZ ERZSÉBET: ÁLLOMÁSKERESÉSBEN

Az élet érdeklí Juhász Erzsébetet, de egészen sajátos szempontból közelít hozzá. Ahogy esszéket, tanulmányokat tartalmazó könyve *Tülevélzúgás* című fejezetének bevezetőjében olvashatjuk: „Vannak a személyiség problematikájának olyan jelenségei és tünetei, amelyek csak irodalmi alakok, helyzetek és tájékok alapján és ürügyén megragadhatók”. Az élet jelenségeire és tüneteire Juhász Erzsébet az irodalomban, a szépirodalmi művekben keres magyarázatot, eligazítást, választ a benne felmerülő, őt kínzó kérdésekre. S teheti, mondja, mert „az irodalmi mű, legmélyebb lényege szerint, önmagunk s a világ megismerésének egyik legjobb eszköze”. Bizonyosságul említhetnénk a *Kettősségeinkről* című esszéjét, melyben az „imádlak és gyűlöllek” — a Balánon és peremvidékeim mostanság annyira mindennapos, az élettől elválaszthatatlan — ellentétet, melynek bonyolultságát „két huszadik századi magyar regény szerelemelményét” szemelve ki s vizsgálva próbálja fölfejtetni. A két regény Kosztolányi *Aranysárcánnya*, „amely Hilda és Tibor szerelemét foglalja magában” és Füst Milán *Nevetők* című „kisregényének szerelemelménye”. Kosztolányi regényében Juhász Erzsébet a boldog szerelem példázatát látja, amely fokozatosan halványul, fakul. Bonyolultabb képlete az *odi et amo* felszámolhatatlan kettősségének a *Nevetők-beli*. Andor érzése Mela iránt akkor fordul át szerelemből gyűlöletbe, amikor rádöbben, hogy a lány olyan tükör, amelybe ő hiába néz, nem látszik benne. Az ember ugyanis, állapítja meg a szerző, „képtelen elviselni, hogy ne látsszék”. Ha a másik nem igazol bennünket vissza, szerelmünk gyűlöletté válik. A szerelemben tehát „tagadhatatlanul önmagunk elfogadtatásának legintenzívebb és legegységesebb törekvése nyilvánkozik meg”. Így talál Juhász Erzsébet életmagyarázatot az irodalomban az őt foglalkoztató személyiségkérdésekre. Ahelyett, hogy a benne felmerülő gondokra és gondolatokra a mindennapok világában keresne igazolót, magyarázó példát, ő ezeket az irodalomban — aligha van

nála professzionátusabb olvasó! — leli meg. De igen jó társaságban forgolódik: Mészöly, Krasznahorkai, Grendel, Nádas, Örkény, Kosztolányi, Füst, Ottlik, Dosztojevszkij, Rilke vagy a vajdaságiak: Herceg, Tolnai, Danyi társaságában lép elének élvezetes stílusban előadott, valóban minden olvasót érintő írásiban. (Jelenkor)

GEROLD LÁSZLÓ

WERNITZER JULIANNA: IDÉZETVILÁG AVAGY ESTERHÁZY PÉTER, A DON QUIJOTE SZERZŐJE

A jelenkor irodalmiságának nyelvjátékai különösen időszerűvé teszik az olyan munkák elkészültét, melyek arra vállalkoznak, hogy kortárs művek poétikai összetevőinek elemzésén keresztül mutassanak be temporális szövegalkítási eljárásokat. Wernitzer Julianna könyve az idézés technikáinak tipológiáját adja Esterházy Péter prózáját értelmezve.

Ha abból indulunk ki, hogy az intertextualitás előtérbe kerülésével megbomlott az idő linearitásának integritása (erre az *Idézetvilág* többször is utal), akkor e két tényező eredményeképpen (talán) nem lesz egyértelműen eldönthető, hogy ki kit idéz; pontosabban, utalunk kell(ene) arra is, hogy egy interauktoriális alkotásból kiemelt idézet szerzője nem állapítható meg teljes bizonyossággal (s erre az *Idézetvilág* nemigen utal). Vagyis a „nyelv mezítelen tapasztalata” szerint például a „Bovaryné én vagyok” formula érthető úgy is, mint Flaubert-idézet Esterházynál és fordítva. De ha Wernitzer Juliannát, XIV. Lajost (ebben az esetben allúzió), illetve a jelen írást és mindazokat idevesszük, ahol ez előfordul (irodalomtörténetek, Flaubert-monográfiák, lexikonok stb.), a variációsor valóban végteleníthető. Ami közbeszól: a kontextus és az olvasó értelemkonkretizáló attitűdje. De érdemes eljátszani a gondolattal: kit olvasunk ilyenkor valójában?

Wernitzer Julianna könyve hasonló kérdések sokaságával szembesítheti mindazokat, akik elidőznek Esterházy Péter prózája mellett. Az *Idézetvilág* külön fejezetet szentel a tárgyalt művek kontextusváltásának (német nyelvű recepciójának) is — újabb szempontokat nyújtva az Esterházy-próza értelmezhetőségéhez. (Jelenkor Kiadó — Szépirodalmi Könyvkiadó, 1994)

H. NAGY PÉTER

GÖRÖG REGÉK

Trencsényi-Waldapfel Imre, az antikvitás kiváló ismerője, kutatója és fordítója költőként kezdte pályáját, majd részben Kerényi Károly hatása nyomán a görögség világszemléletével, a humanizmussal igyekezett beoltani szomorú, emberiesnek aligha mondható korát. A magyar újhumanizmus egyik kezdeményezőjeként szerkesztette az óriási kisugárzású *Horatius noster* (1935) című fordításgyűjteményt, amely annak is bizonyossága, hogy Horatius valóban a „miénk” is volt: századról századra tértek meg hozzá költőink, hogy a romlott világból kievickélve általa keressék a szellem boldog szigetét. A szigetteremtés kísérleteképp szerkesztette Hajnal Annával, a kiváló költővel az *Argonauták* (1937-38) című folyóiratot, majd a második világháború közeledtétől indítatva egy hatalmas költői békeantológia megvalósításába kezdett. Ennek hajtásaként jelent meg szerkesztésében a *Pásztori magyar Vergilius* (1938), amely sok egyéb mellett arról is nevezetes, hogy Radnóti Miklós fordította benne a római lírikus egyik eclogáját, amely saját, hasonló műfajú verseinek lett ösztönzője és mintája. Trencsényi Waldapfel Imre 1945 után is nemzedéket nevelt a klasszikus antikvitás szeretetére, értékeinek megbecsülésére. Bár politikai és irodalompolitikai szereplése nem harmonizált a humanista szellemmel, érdemei annak terjesztésében vitathatatlanok.

A *Görög regék*, amely tulajdonképpen csövegve, de tudományosan megalapozva előadott görög mitológia, a 30-as évek közepén jelent meg, s azóta nemzedékről nemzedékre új kiadása válik szükségessé (most a nyolcadik jelent meg!), annak bizonyosságául, hogy a görög szellemiség mit sem veszített erejéből. Ma is sokakat tart fogva a gondolat: „milyen szép is embernek lennünk, ha igazán azok vagyunk”. Ami igazán vonzó a görög mitológiában, az épp emberközpontúsága, amely önellentmondásaiban éppúgy megnyilvánul, mint abban a már-már komázó viszonyban, amely a görög ember és istenei hol cinkosan összekacsintó, hol haragvó viszonyát jellemezte. A mítoszban voltaképp az embernek léteről, annak értelméről és céljáról való homályos tudása fogalmazódik meg, s áthatja a függés tudata is. A görög mítoszok ezért sem veszítenek időszertüségükből, de azért sem, mert beleépültek az európai kultúrába, amelyben hősei jelképekké, az emberi küzdés nagysze-

rű vagy a bukás tragikus példázataivá váltak. Bennük elveszített, de nyitottságával mindig vonzó gyermekkorunkra ismerhetünk, amelyet még nem rontottak meg a világ irracionális erői. A *Görög regék* gyönyörű kiadásban jelent meg újra, s ez a Lord Kiadó érdeme.

RÓNAY LÁSZLÓ

KÉT TANULMÁNYKÖTET: RÁDICS KÁROLY ÉS KÁROLYI CSABA

A magyar irodalom sokszínű körképét rajzolja meg Rádics Károly könyve, *A múlt évgyűrűi*. A szerző a felfedező örömeivel vizsgálja a szellemi élet nagy alakjait Bornemissza Pétertől Simon Istvánig. Évfordulók alkalmából emlékezik meg Katona Józsefről, Tolnai Lajosról, Kaffka Margitról, Kosztolányiról és még egy sor jeles íróról és költőről. Esszéiben tanáros lelkesedéssel és lendülettel ragadja meg az olvasók figyelmét, és arra törekszik, hogy minél közelebb hozza az alkotókat. Részletesen mesél életükről, és értékeli emberi magatartásukat. Különösen gazdag képet fest Móricz Zsigmondról: levelezésének alapján bemutatja a kortársaihoz és egyes városokhoz fűződő viszonyát, fontos tanulmányban elemzi színműveit, kritikái pedig a róla megjelenő könyveket értékelik. A kötet a tanulmányok, esszék és kritikák mellett érdekes interjúkat és vallomásokat is közöl, amelyekben fontos irodalmi kérdésekről is szó esik, de talán még érdekesebbek a hazai művészvilág nagyjaival — Szervátiusz Tiborral, Szkok Ivánnal, Gerő Andrással, Kőhegyi Gyulával és a Bartók Vonósnégyes tagjaival — folytatott beszélgetései. Mindegyiket a személyes találkozás közvetlensége jellemzi.

Egészen más szemléletről tanúskodik Károlyi Csaba esszékötete. A szerző *Ellakni, nézelődni* címmel gyűjtötte egybe a modern prózát elemző tanulmányait és esszéit. Elsősorban nem az írói magatartás áll érdeklődése középpontjában, hanem a művek. Ezek alapján vet fel esztétikai és irodalomelméleti kérdéseket, és igyekszik meg is válaszolni őket. Mottóját Gadamer-től kölcsönzi: „Hogy válaszolni tudjunk a nekünk feltett kérdésekre, nekünk, a kérdezetteknek magunknak kell elkezdenünk a kérdezést. Igyekszünk rekonstruálni a kérdést...” Károlyi Csaba a modern magyar próza különféle útjait rekonstruálja Ottlikről, Mészöly Miklósról és Mándy Ivánról szóló tanulmányaiban, majd Lengyel Pé-

ter, Nádas Péter, Krasznahorkai László, Tar Sándor egy-egy műve alapján a fejlődés irányait mutatja meg.

MONA KRISZTINA

LEO JOSEF SUENENS: ÚJ PÜNKÖSD?

„Ezeket a lapokat írva mindazokra gondoltam, akik az egyházban és a mai világban rászorulnak a remény megújulására. Hogy elmondjam papoknak és világiaknak, s nem utolsósorban püspök testvéreimnek a széles világon, akiknek a megkülönböztetés munkáját kell végezniük: XXIII. János és VI. Pál nem hiába imádkozott új pünkösédért. Itt van a szemünk előtt, mint a hajnalpír. De csak akkor bontakozhat ki, ha először el tudjuk ismerni, azután pedig minden következményével együtt elfogadni” — írja könyvének utolsó fejezetében Suenens bíboros. Vajon milyen reményre gondol, mely egyszerre örömdetesen jelenlévő korunk egyházában, ugyanakkor mégsem általánosan elfogadott?

Leo Josef Suenens, a zsinati atya, nagy tekintélyű teológus nem volt rest, hogy végére járjon azoknak a híreknek, melyek a hatvanas évek második felében az Egyesült Államokból érkeztek. Az Európába átszivárgó információk szerint Isten jelenlétének pünkösdi tapasztalata, a Szentlélek számos feledésbe merült adománya — az *Apostolok Cselekedeteiben* leírtakhoz hasonlóan — megjelent az ottani katolikusok számos közösségében. A radikálisan megélt kereszténység igényével fellépő, és a Szentlélek valamennyi megnyilvánulása felé nyitott karizmatikus lelkiség azóta széles körben elterjedt, s ma körülbelül nyolcvanmillió katolikust egyesít világszerte. Suenens bíboros amerikai tanulmányútja végétével, rendkívül korán, 1974-ben adta közre mélyreható elemzését a katolikus karizmatikus megújulás jelenségeinek. A mérleg nemhogy pozitív volt, de lelkesült igen mindarra, amit a Szentlélek korunkban az egyház megújításáért tesz.

Suenens bíboros könyve nem egy katolikus lelkiségi mozgalom „belügyeit” taglalja. A szerző megállapítása szerint a karizmatikus jelenségek ugyan sohasem tűntek el az egyházból, de „a Lélek látható megnyilvánulásai olyan mértékben csökkennek az egyházi közösségben, ahogyan a hit gyöngül és a ke-

reszténység sokakban mindinkább szociológiai tényezővé válik”.

A változás, a megújulás emberi tényezője tehát az önként és tudatosan, minden következményével együtt vállalt és választott kereszténység, a határozott döntés Krisztus mellett. A megtérés mozzanatát az sem kerülheti meg, aki gyermekkorától kezdve szinte belenőtt a kereszténységbe. Csak a tudatos döntés, a teljes életátadás nyomán kapja ajándékul a hívő — és nem csak a lelkiségi mozgalom tagja — azt a karizmatikus tapasztalatot, amelyről Suenens bíboros így beszél: „Az igazi kereszténységhez az is hozzátartozik, hogy személyesen találkozzunk Jézus Krisztussal, mint Úrral.” ...S aki átélte ezt a lelki tapasztalatot, megérezte Krisztus aktuális jelenlétét a Szentlélek által, többé nem zárja ki Isten beavatkozásának lehetőségét semmiféle élethelyzetben. Megnyílik a Lélek adományai felé, melyekben — akár szokatlanok, akár megszokottak — Isten ajándékozó szeretetét fedezi fel, az egész közösség javára.

Suenens bíboros módszeresen végigtekint mindazokat a hittudományi kérdéseket, melyek a karizmatikus megújulás jelenségei kapcsán felmerülnek. Beszél a Szentlélek szerepének felértékelődéséről a zsinat utáni teológiában, és a megújult liturgiai gyakorlatban. Rendkívül érdekes fejezetet olvashatunk a karizmatikus lelkiség és az ökumenikus gondolkodás termékeny kölcsönhatásairól, valamint Mária és a Szentlélek szerepéről az üdvösség művében. Manapság is aktuálisak a gyakorlati kérdésekkel foglalkozó részek, melyek az egyházi struktúra és az önszerveződő, aktív közösségi életet élő, evangelizáló karizmatikus csoportok kapcsolataival foglalkoznak. Suenens bíboros arra kéri az egyház elöljáróit, ne tekintsenek idegenkedve a karizmatikus lelkiség képviselőire, csupán azért, mert új, szokatlan formában élik meg hitüket, folytatják szolgálatukat. A bíboros az Isten megújító szeretetébe vetett reménységre, teljes belső megújulásra, szemléletváltásra buzdítja olvasóit: „Ne hívjuk tovább okosság-nak a félelmet, bölcsességnek az emberi vonatkozást attól, ami meghaladja kicsinységünket...” (*Marana Tha*)

KUNSZABÓ ZOLTÁN

SOMMAIRE

GÁSPÁR LADOCSEI:	L'Église — les Églises — les sectes
JUAN DANIEL PETRINO:	Les faux prophètes dans l'Église primitive
BÉLA FILA:	Dialogue ou polémique religieuse
JÁNOS PILINSZKY:	Notes de journal
■	Disputation entre Gellért Békés und Sándor Németh
ANDRÁS SZENNAY:	La théologie n'est pas un objet de musée

INHALT

GÁSPÁR LADOCSEI:	Kirche — Kirchen — Sekten
JUAN DANIEL PETRINO:	Irrlehrer in der Urkirche
BÉLA FILA:	Dialog oder Glaubensstreit
JÁNOS PILINSZKY:	Tagebuchnotizen
■	Disputation zwischen Gellért Békés und Sándor Németh
ANDRÁS SZENNAY:	Die Theologie ist kein Museumsstück

CONTENTS

GÁSPÁR LADOCSEI:	Church — churches — sects
JUAN DANIEL PETRINO:	False teachers in the early church
BÉLA FILA:	Dialogue or dispute
JÁNOS PILINSZKY:	Notes of his Diary
■	A discussion between Gellért Békés and Sándor Németh
ANDRÁS SZENNAY:	Theology is no archeological relic

Főszerkesztő és felelős kiadó: LUKÁCS LÁSZLÓ; Szerkesztőbizottság: BÉKÉS GELLÉRT, HORÁNYI ÖZSÉB, KALÁSZ MÁRTON, KENYERES ZOLTÁN, KISS SZEMÁN RÓBERT, PARANCS JÁNOS, POMOGÁTS BÉLA, RÓNAY LÁSZLÓ, SZÖRÉNYI LÁSZLÓ
A szerkesztőség munkatársai: CZ. BALASSA MÁRIA, JUTH LENKE

Indexszám: 25 921 HU ISSN 0042—6024; Nyomás: VESZPRÉMI NYOMDA RT. ; Felelős vezető: Fekete István igazgató

Szerkesztőség: Budapest, V., Kossuth Lajos u. 1. III. lh. II. em. telefon: 117-7246; 117-3933; telefax: 117-3471. Kiadóhivatal: Budapest, V., Kossuth Lajos u. 1. I. lh. I. em. Tel.: 117-3661. Postacím: 1364 Budapest, Pf. 111. Előfizetés, egyházi és templomi árusítás: Vigilia Kiadóhivatala. Terjeszti a Magyar Posta, a HÍRKER Rt., az NH Rt. és alternatív terjesztők. A Vigilia csekk számszáma: OTP. VII. ker. 218-98316512-037343-8. Előfizetési díj: 1 évre 540,— Ft, fél évre 270,— Ft, negyed évre 135,— Ft egyes szám ára 48,— Ft. — Külföldön terjeszti a Kultúra Külkereskedelmi Vállalat. H-1300 Budapest, Pf. 149. Előfizethető külföldön a KKV-nál (H-1389 Budapest, POB 149.) vagy a Magyar Hitelbanknál (H-1133 Budapest) vezetett 202-10995 sz. számláján. Ára: 35,— US dollár, vagy ennek megfelelő más pénznem. SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD, CSÜTÖRTÖK 10—14 ÓRA KÖZÖTT. KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.

Ára: 69 Ft

VIGILIA

SZEMLE

PINCHAS LAPIDE-ULRICH LUZ	A zsidó Jézus
LUKÁCSY SÁNDOR	Isten gyertyácskái
LAWRENCE NORFOLK	A Lempriere-lexikon
MÉLIUSZ JÓZSEF	Kaddis
VERDI	Otello (az Operaházban)
MARTIN BUBER	Én és Te
ROGER GRENIER	Albert Camus. Tűz nap és árnyék
TAKÁTS GYULA	Az innen és túl
KELÉNYI BÉLA	Dél/ido
HABSBURG OTTÓ	V. Károly
JUHÁSZ FERENC	Világtűz
■	A magyarországi piarista iskolai színjátszás forrásai és irodalma 1799-ig
KOPPÁNY ZSOLT	A gondolat birodalma
■	Kelemen Ilona emlékkönyvéből
SIEGFRIED J. SCHMIDT	Gedächtnis
JUHÁSZ ERZSÉBET	Állomáskeresésben
WERNITZER JULIANNA	Idézetvilág avagy Esterházy Péter a Don Quijote szerzője
TERCSÉNYI-WALDAPFEL IMRE	Görög regék
RÁDICS KÁROLY	
ÉS KÁROLYI CSABA	Két tanulmánykötet
LEO JOSEF SUENENS	Új Pünkösöd
A SZEMLEKET ÍRTÁK	Békés Gellért, Buda Attila, Gerold László, H. Nagy Péter, Kulcsár-Szabó Zoltán, Kunszabó Zoltán, Liptai Csilla, Lőkös Péter, Mona Krisztina, Pomogáts Béla, Retkes Attila, Rónay László és Tarján Tamás

KÖVETKEZŐ SZÁMAINKBÓL

- A békéről és a háborúról
- Szemben a halállal
- Plébániaközösség építése
- Beszélgetés Vásáry Tamással